

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**MODERN DEVLETTE SAVUNMA SANAYİİ VE DIŞ POLİTİKA
İLİŞKİSİ: 21. YÜZYIL TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cem Yiğit Emirkadı

ANKARA-2018

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**MODERN DEVLETTE SAVUNMA SANAYİİ VE DIŞ POLİTİKA
İLİŞKİSİ: 21. YÜZYIL TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cem Yiğit Emirkadı

**TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Filiz Zabcı**

ANKARA-2018

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

MODERN DEVLETTE SAVUNMA SANAYİİ VE DIŞ POLİTİKA

İLİŞKİSİ: 21. YÜZYIL TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

: Prof.Dr. Filiz Zabcı

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmzası

Prof.Dr.Filiz Zabcı

.....

Doç.Dr. Deniz Yıldırım

.....

Dr.Öğ.Üyesi Hasan Sayim Vural

.....

Tez Sınavı Tarihi:/...../2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi, ayrıca beyan ederim. (...../...../2018)

Cem Yiğit Emirkadı

İmzası

TEŞEKKÜR

Akademik katkılarının yanı sıra yakınlık ve içtenlikleri ile yüksek lisans öğrenimimin son kulvarında bana rehberlik etmeyi kabul eden çok değerli hocalarım Prof.Dr.Filiz Zabcı ve Prof.Dr.Fethi Açıklı hocalarım ile tez jürisi ve savunması sürecinde sundukları değerli katkı ve vizyonları ile Doç.Dr.Deniz Yıldırım ve Dr.Öğ.Üyesi Hasan Sayim Vural hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, bana her konuda destek olan ve yüksek lisans dönemimi anlamlı ve eğlenceli hale getiren sevgili eşim Yaprak Ebru Emirkadı ve biricik oğlum Mehmet Ural Emirkadı'ya teşekkür ve sevgilerimi sunuyorum. İyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: MODERN DEVLETLERİN OLUŞUM SÜRECİNDE SAVAŞ VE ASKERİ TEKNOLOJİ	5
1.1. DEVLETİN İNŞASI: SERMAYE VE ZOR.....	8
1.1.1.SERMAYE VE ŞEHİRLER.....	8
1.1.2. ZOR AYGITI VE DEVLET.....	9
1.2. SAVAŞIN DEVLET OLUŞUM VE DÖNÜŞÜMLERİNE ETKİSİ.....	11
1.2.1. KAPİTALİZM VE MİLİTARİZM.....	21
1.4. GENEL DEĞERLENDİRME.....	31
İKİNCİ BÖLÜM: 21. YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	35
2.1.GİRİŞ.....	35
2.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ.....	35
2.3. 21. YÜZYILDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	42
2.3.1.1990’LI YILLARIN SON DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	43
2.3.2. 2000’Lİ YILLARDAN İTİBAREN TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	47
2.4.GENEL DEĞERLENDİRME.....	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASI İLE SAVUNMA SANAYİİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	81
3.1. SAVUNMA SANAYİİNE GENEL BAKIŞ.....	81
3.2. TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	87

3.3. 2000'Lİ YILLARDA TÜRK SAVUNMA SANAYİİ.....	95
3.4. ULUSLARARASI SAVUNMA SANAYİ PAZARINDA TÜRKİYE'NİN BİR AKTÖR OLARAK DURUMU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE SAVUNMA SANAYİ İLİŞKİSİ:.....	101
SONUÇ.....	111
EK:TÜRK SAVUNMA SANAYİ: ÖNE ÇIKAN AKTÖR VE ÜRÜNLER.....	121
KAYNAKÇA.....	153
ÖZET.....	161
ABSTRACT.....	162

ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ

TABLO-1: Cobra Araçlarının Özellikleri.

ŞEKİL-1: Havacılık ve Savunma Sektörü Ciroosu.

ŞEKİL-2: Havacılık ve Savunma Sektörü İhracat Değerleri.

ŞEKİL-3: Savunma Projelerinin Sayısı.

ŞEKİL-4: Savunma Projelerinin Toplam Sözleşme Bedelleri.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FETÖ/PDY	Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması
IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
MGSB	Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MIT	Milli İstihbarat Teşkilatı (Müsteşarlığı)
MÖ	Milattan Önce
MKEK	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Organizasyonu)
PKK	Partiya Karkeren Kurdistane (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD/YPG	Partiya Yekîtiya Demokrat / Yekineyen Parastina Gel (Demokratik Birlik Partisi / Halkçı Koruma Birlikleri)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
SSM	Savunma Sanayi Müsteşarlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCG	Türkiye Cumhuriyeti Gemisi
TÜMAS	Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi

GİRİŞ

Bu çalışmada, devlet denen siyasi örgütlenmelerde zor kullanım aygıtı olarak işlev gören silahlı kuvvetlerin, savaş ve savaş hazırlığı faaliyetleri ile teknolojik açıdan geçirdiği değişim ve gelişimler sonucunda, bağılı olduğu devletlerin içyapısını, iç siyasetini ve tipolojisini değiştirerek dönüşüme uğrattığı düşüncesinden hareket ederek; “devlet” ve “askeri güç” ve “savunma sanayii” arasında meydana gelen etkileşimin sonuçları ile dış politika tercihlerinin birbirleri üzerinde ne tür yansımaları ve etkilerinin olabileceği sorusuna bölgesel bir güç olan Türkiye üzerinden cevap aranacaktır.

Bu kapsamda, 2000’li yıllardan itibaren Türk dış politikası ve savunma sanayiinin, geçmişten gelen birikimlerini ve şartlarını göz önünde tutarak, ne ölçüde karşılıklı etkileşim halinde oldukları, birbirlerini ne derece destekleyebildikleri, Türkiye’nin son dönemdeki dış politika tercihleri ile savunma sanayii üretim kapasitesi ve pazar tercihleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır.

21. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından uygulanan dış politika yöntem ve esaslarının ve sahip olunan savunma sanayii kapasitesinin incelendiği tez çalışması, üç temel bölümden oluşmaktadır.

“Modern Devletlerin Oluşum Süreçlerinde Savaş ve Askeri Teknoloji” başlığını taşıyan birinci bölümde; başta Charles Tilly ve Michael Mann okumalarından hareketle (Avrupa) devletlerinin oluşum süreçleri; zor aygıtı ve sermaye birikimi, savaş ve savaş hazırlığı, kapitalizm ve militarizm uğrakları üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda, modern anlamda devlet aygıtının ortaya çıkış serüveninde ilk önce “zor” ve “sermaye” yoğunlaşması ve birikimi dinamiklerinin gerektiği, bu vesile ile modern sayılamayacak ve devletimsi olarak

adlandırılabilir örgütlenmelerin meydana çıktığını, savaşların, savaş hazırlıklarının “devlet” aygıtını iç ve dış politika alanlarında fazlasıyla etkileyerek şekillendirdiğini, zamanla ulus-devlet olarak adlandırılan devlet tipinin ortaya çıktığını, bu devlet yapısında çeşitli erkler arasında iş bölümünün gerçekleştiğini, askerlik kurumunun ise sanayii kapitalizminin gelişimine bağlı olarak sivrilen kapitalizm-militarizm ilişkileri etkisi altında devlet organizasyonu içerisinde fazlasıyla güçlenmesine rağmen sivil bir otoritenin kontrolüne geçtiğini görmekteyiz.

Sanayii devrimi ile birlikte kapitalizm-militarizm etkileşiminin sonucunda askeri teknolojide hızla yaşanan gelişmeler, yeni ve üstün nitelikli harp silah araçlarının ordular tarafından kullanılabilmesine yol açmıştır. Gelişmiş askeri teknolojiler, devletlerin iç ve dış politikalarında ve bunlara bağımlı uygulamalarında, belirleyici bir hal almıştır. Bu kapsamda, 2. Dünya Savaşı sonrasında, ABD Başkanı Eisenhower’ın savunma sanayiinde önde gelen firmaların ve bir takım siyasal elitlerin iç politikada elde ettikleri hegemonyaya işaret ettiği ve ulusun dikkatini çektiği, “Askeri Endüstriyel Kompleks” konsepti birinci bölüm içerisinde incelenmiştir.

İkinci bölümde, öncelikle uluslararası ilişkiler disiplinine ait temel teoriler hakkında bilgi sunulacak, ardından bu teorilerin çizmiş olduğu çerçevelerden, 1990’lı yılların sonlarından itibaren başlayacak şekilde 21. Yüzyıl Türk dış politikasına yönelik; karşılıklı ilişkiler, olaylar, söylemler ve uygulamalar üzerinden genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu kapsamda gerek söylem ve gerekse fiili uygulamalar çerçevesinde öne çıkan hususlar, değişim ve dönüşümler, gerilimler ve kopuşlar mercek altına alınmıştır. Bu dönem için yapılan değerlendirmeler sonucunda öz halde söylenebilecek en gerçekçi yorumun, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hemen hemen tüm dönemlerde “güvenlik”, “beka”, “iç ve

dış tehditler” gibi kavramlar etrafında üretilen dış politikanın, bir süreliğine de olsa, terk edilerek yeni söylemlerin, yeni hedeflerin ve yeni politikaların somut hale getirildiği ve geleneksel dış politika seyrinden önemli kopuşların yaşandığı bir süreç olduğunun belirtilmesi olacaktır. Elbette bu büyük dönüşümlerde, iç ve dış dinamiklerin ve değişen şartların çok büyük etkisi olduğu görülmektedir. Ancak bunun yanında özellikle son yıllarda iç ve dış politikada ağırlıklı olarak “güvenlik”, “beka”, “dış tehditler” türünde söylemlerin tekrar öne çıktığını görmekteyiz.

Üçüncü bölümde ise öncelikle Türkiye’de kapitalizmin gelişim sürecine paralel olarak savunma sanayiinin; Osmanlı Devletinden devralınan hemen hemen sıfır seviyesindeki mirastan başlanarak, Cumhuriyet ile elde edilen kazanımlarla bütünleşmiş, hâlihazırdaki seviyesine ulaşma süreci ve mevcut birikiminden bahsedilecektir. Ardından Türkiye’nin ulusal savunma sanayiine yönelmesinin arkasında yatan siyasi tercihler, bu tercihlerin ittifak değişikliği olarak mı yorumlanması gerektiği konuları tartışılmış ve silah alım satımı konusundaki pazar ilişkileri ve tercihleri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Türk savunma sanayiinde öne çıkan aktörler, endüstrinin gelişmesinde etkisi olan olaylar ve üretilen silah sistemleri ve platformlar Savunma Sanayii Başkanlığının İnternet Sitesinden faydalanılarak incelenmiş ve EK olarak sunulmuştur.

Savunma sanayii alanında projelendirilmiş platform, sistem ve cihazların temin ve tedarik faaliyetlerinin tamamlanarak envantere kazandırılması süreci; ihtiyaç sahibi makamların (Silahlı Kuvvetler, Emniyet Teşkilatı gibi) harekât ihtiyacını belirlemesinden başlayarak bu ihtiyacın ilgili makamlarca gündeme alınması, yapılacak değerlendirmeler sonrası kabul görmesi, ihale tedarik yöntemlerinin belirlenmesi, tedarik için yeterli kaynağın tahsis edilmesi, ürünün prototipinin geliştirilmesi, projenin yapılabilirliğinin incelenmesi gibi çok sayıda,

teknik, mali ve bürokratik işlemler silsilesini kapsamaktadır. Dolayısıyla, örneğin bir platformun tam ve kullanıma hazır bir şekilde silahlı kuvvetler envanterine girmesi yıllarla ölçülebilecek bir zamana denk gelmektedir. Bütün bu idari işlemlerin yanında, yine bir platformun envantere girmesi örneğinden hareket edersek, projenin gerçekleştirilmesine yönelik siyasal iradenin onay vermesi ve bu işlemi kararlılıkla desteklemesi gerekmektedir.

Uzun bir süreç sonunda ve çok yüksek bir maliyetle üretilen savunma sanayii ürünlerini iç pazarda talep eden müşteriler doğal olarak silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı gibi genel güvenlik kurumları olacaktır. Dış pazarda ise üretilen ürünlerin alıcı bulabilmesi ise ürünün sahip olduğu teknolojik üstünlük, kullanılabilirliği veya katma değeri gibi ürüne özgü niteliklerin dışında ürünün üretildiği ülkenin, doğrudan dış politikasına, mensubu olduğu ittifaka, diğer ülkelerle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerine ve uluslararası ortamdaki saygınlığına bağlıdır.

Diğer taraftan güçlü bir silahlı kuvvetler elbette iyi eğitilmiş, bilinçli ve profesyonelliği özümsemiş asker personele sahip olmak durumundadır. Ancak, teknolojik açıdan üstün silah sistemleriyle donatılmış bir ordunun, mükemmel bir savaş makinası haline gelmesi, sahip olduğu teknolojik birikiminin, ülkenin ulusal imkan ve kabiliyetleri sayesinde geliştirilmesi, üretilmesi ve idame edilmesine bağlıdır. Böyle bir silahlı kuvvetlere sahip olan bir ülke ise dış politikada bağımsızlığını sağlayarak elini güçlendirdiği gibi, geniş bir manevra alanında hedeflerine ulaşma, güvenlik ortamını şekillendirme, muhtemel tehditlere karşı caydırıcı olma ve son aşamada girilecek bir harbi kazanma kabiliyetini de elde etmiş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN DEVLETLERİN OLUŞUM SÜRECİNDE SAVAŞ VE ASKERİ TEKNOLOJİ

Devletler, yaklaşık 5000 yıldan beri -bazı arkeolojik çalışmalar MÖ 6000 yılına kadar uzanan işaretler elde etmişlerdir (Tilly, 2001:18)- dünyanın en güçlü ve en geniş örgütlü yapıları olmuşlardır. Max Weber, devletin en önemli özelliğinin, siyasal bir kurum olarak, şiddeti bir araç olarak kullanabilme yetki ve kapasitesine işaret etmektedir (Vergin, 2003:24).

Gerçekten de devleti diğer örgütsel yapılardan ayıran en önemli özelliği, zor ve şiddet aygıtlarına sahip olması ve bu aygıtları kullanabilme kapasitesi ve yeteneğidir. Bununla birlikte devletlerin oluşum sürecini incelediğimizde devletin tam olarak teşekkül etmesi için sadece “zor” aygıtlarına sahibi olmanın yeterli olmadığını, bunun yanında ekonomik ve mali bir takım kaynaklara da ihtiyacı olduğunu görmekteyiz.

Devletin siyaset bilimi literatüründe yer alan ve farklı kuramsal yaklaşımlara sahip araştırmacılarca açıklanan çok sayıda tanımı olmakla beraber bu çalışmada zor aygıtına sahip olma ve bu aygıtı kullanabilme kapasitesine dayanan tanımlardan hareket edilecektir. Bunlardan biri, “aynı sınırlar içerisinde bulunan bir halk üzerindeki her türlü iktidar örgütlenmesi” (Tilly, 2001:18), bir diğeri ise “görece iktidar sahibi, merkezileşmiş ve ayırt edilen egemenlik örgütlenmesi” (Tilly, 2001:18) şeklindedir ki bu ikinci tanım bizi nihayetinde ulus devlet tanımına doğru yaklaştırmaktadır. Thomas Hobbes “Leviathan” isimli ünlü kitabının “Bir Devletin Nedenleri, Doğuşu ve Tanımlanması Üzerine” başlıklı on yedinci bölümünde “*Devletin amacı, bireysel güvenliktir. (...) Bu güvenlik doğal*

*hukukla sağlanamaz. Çünkü adalet, hakkaniyet, tevazu, merhamet ve özet olarak, bize ne yapılmasını istiyorsak başkalarına da onu yapmak gibi doğa yasaları, bunlara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmaksızın, bizi taraf tutmaya, kibre, öç almaya ve benzer şeylere sürükleyen doğal duygularımıza aykırıdır. **Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez.***” diyerek devletin temelinde güç kullanımının yer aldığını belirtmektedir (Hobbes, 2007:127). Diğer taraftan Weber’e göre devlet, “yasal şiddetin tekelleşmesi” iken, Otto Hintze göre ise devlet örgütlenmelerinin tamamı aslında birer askeri yapılanma/örgütlenmedir (Vergin, 2003:19-224).

Bu bağlamda, çağdaş devlet denen yapının, en dar anlamıyla, mahkemeleri, yasama organı, bürokrasisi, yerel yönetimi, ordusu, uzman polis birlikleri ve gelişmiş kamu hizmetleriyle var olan yapılar olduğunu söyleyebiliriz.

Çok eski dönemlerde, mesela 12. Yüzyılda, I. Henry’nin İngiltere’inde, VII. Louis’nin Fransa’sında veya Frederick Barbarossa’nın Almanya’sında, sınırları açıkça belirlenmiş, vatandaşları üzerinde tam bir otoriteye sahip ve halkıyla doğrudan iletişime geçen bir devlet söz konusu değildi. Bunlar, feodal veya patrimonyal devletler olup halk ile temasları derebeyleri aracılığı ile sağlanıyordu. Sonraki yüzyıllarda bu devletler, askeri teknolojideki gelişmeler ve gittikçe kapitalist hale gelen ekonomik genişleme neticesinde 19. ve 20. yüzyıllarda, Max Weber’in “modern devletleri” haline geldiler. Artık bu devletler, “ulus devlet” ve halkları da zamanla “millet” olarak adlandırıldı.

Tarih boyunca, **Sermaye** ve **Zor**’un göreceli dağılımının; bu iki unsura sahip olanların rekabetinin veya işbirliğinin; mekânlar üzerinde önemli şehir gruplarının varlığının/yokluğunun; savaş ve savaş hazırlığı faaliyetlerinin; mali yapının, silahlı insan ve silah kaynaklarının ve bu kaynakların yönetimi için

merkezi bürokrasi yaratımının, askeri araçlar için vergi ve kredilerle bağımlılığı artarak ve yurttaşla pazarlık yaparak devlet gücünün sivilleşmesinin; bugünkü DEVLET denen aygıttan anladığımıza karşılık gelen, genel bir ilerleyişin intikal rotasını oluşturduğunu görmekteyiz. Avrupa deneyiminde devletlerin en nihai kerteğe, basit bir tanımla, dış tarafta savaşların zorunlulukları ile iç tarafta yurttaşlar ile onların talepleri üzerinde sürdürülen pazarlıklar sonucunda oluştuğunu söyleyebiliriz.

Devlet mekanizmasının oluşumuna ve ardından gelişimine yönelik olarak, Şehir ve Devletlerin değişen coğrafyasının ardında “**sermaye**” ve “**zor**” un dinamiklerinin işlediğini görmekteyiz. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde Şehir ve Devlet’in birbirleriyle olan etkileşiminin incelenmesi faaliyeti, aslında bir açıdan da “**sermaye**” ve “**zor**” dinamiklerinin incelenmesi haline dönüşmektedir. Buna bağlı olarak, savaş ve uluslararası ilişkiler kuramları ise, ekonomik belirlenimden siyasal belirlenime ve iç etkenlerden dış etkenlere doğru aynı tarzda değişimler göstermektedir (Tilly, 2001:24-42).

Modern devletlerin oluşum tarihleri, içte, devlet yöneticilerinin savaş araçlarını, zor örgütlenmeyi ele geçirme/ bu aygıtlara kumanda etme çabaları ile dışta yani devletlerarası ilişkilerde ise savaş ve savaşa hazırlık faaliyetleri gibi güvenlik pratiklerinin birleşimini kapsamaktadır. Dolayısıyla bu süreç içerisinde savaş hazırlığı faaliyetleri ile savaşın; askeri anlamda profesyonelleşmenin, diğer kurumlardan ayrı bir subay kadrosunun özerkliği, ulus devletin ortaya çıkmasında ve devlet aygıtının gittikçe güçlenerek merkezi bir konuma gelmesinde önemli bir payı olduğunu tekrar vurgulayabiliriz (Huntington, 2006:35).

Ulusal devletlerin, yaratılmasında önemli bir rol oynayan zor kullanıcıları, kendi amaçları doğrultusunda, etkinlikleri ile şehirleri üreten sermaye sahiplerini

de kullanmışlardır. Elbette bu özneler arasında karşılıklı bir etkileşim oluşmuştur; Devletler, güçlü bir biçimde zorun örgütlenmesini yansıtmalarına rağmen aynı zamanda sermayenin etkisini de yansıtmaktadırlar; sermaye ve zorun çeşitli bileşimleri çok farklı türlerde devletlerin oluşmasına sebebiyet vermişlerdir.

Söz konusu yapıyı anlamak amacıyla “sermaye-şehir” ile “zor-devlet” ilişkilerini biraz daha detaylı analiz etmek gerekecektir. Charles Tilly’i izleyerek, özellikle Batı Avrupa’da 1500’lü yıllardan itibaren genel olarak modern kapitalist devletlerin oluşum süreçlerini, çeşitli sebeplerle her ülkede farklı gelişimler gösterse de, takip edeceğiz.

1.1. DEVLETİN İNŞASI: SERMAYE VE ZOR

Bu kısımda, modern devletin inşası sürecinde parasal zenginliğin, kaynaklara sahip olmanın, ticaretin, sanayileşmenin ve sömürünün yani **sermaye**’nin ve askeri bir güç yaratma isteğinin, bu güce sahip olma kapasitesinin, savaşmanın, şiddetin yani **zor**’un kısmen birleşiminin, kısmen de etkileşiminin olduğunu tekrar vurgulayarak, devletin oluşum sürecinde bu sacayaklarına kısaca değinilecektir.

1.1.1. SERMAYE VE ŞEHİRLER

Sermayeyi, üzerinde hak iddia edilebilen her türlü menkul ve kaynak olarak geniş bir çerçevede düşünürsek kapitalisti de sermaye sahip olma, satış ve alım uzmanı kimse şeklinde tanımlayabiliriz.

Tarih içerisinde sermayenin bir bölgede artarak birikim sağlaması ve devamında yoğunlaşması süreçleri şehirleri üretmiştir. Aslında şehirler, bölgesel

ekonomileri temsil ederken, her şehrin veya şehirli yoğunlaşmasının çevresinde çıkarları onunla yakından ilgili tarım veya ticaret alanları da mevcuttur (Tilly, 2001:45). Sermayenin yoğunlaşması ve tarım ile ulaşımın daha etkin hale gelmesi neticesinde pazar üretimi artmış ve büyük şehirler (megapolisler) ve zenginlikler ortaya çıkmıştır.

1.1.2. ZOR AYGITI VE DEVLET

Zor kavramını, tehdit ve eylem sonucu ortaya çıkan, oluşan veya oluşabilecek zararın farkında olan kişi veya grupların, mallarına veya kendilerine zarar verebilecek her türlü uygulama olarak tanımlarsak (Tilly, 2001:46) burada önemle vurgulamamız gereken husus, sermayenin, sömürü alanını tanımlamasıyken, zorun da tahakküm alanına işaret ettiğidir. Her ne kadar zor aygıtı olarak akla ilk gelen silah olsa da, hapse atmak, aşağılamak, sahip olunan mülke el koymak gibi yaptırımların da uygulanabildiğini görmekteyiz.

Zor araçları da sermaye araçları gibi birikip yoğunlaşabilmektedirler. Zor araçlarının birikip yoğunlaşması neticesinde devletler ortaya çıkmıştır. Devletler, sınırları belli olan toprak parçası üzerinde biriken ve yoğunlaşan temel zor araçlarını denetimi altına alan farklı örgütsel yapılar meydana getirmişler ve bu örgütler bazen diğer yapılara nazaran önceliğe sahip olmuşlardır. Örneğin, yalnız ordu biçiminde değil, orduların temel ihtiyaçlarını karşılayacak araçları elde etmek ve kralın/imparatorun halk üzerinde denetimini ve kontrolünü örgütleyecek ve bunu sürekli hale getirecek sivil kadrolardan oluşan devlet yapıları ortaya çıkmıştır.

Özellikle Avrupa'da modern devletin oluşumundan hareketle, savaş ve askeri güç yaratma isteğinin, bir tür yan ürün olarak ulus devleti oluşturduğunu yukarıda belirtmiştik. Müteakiben bu gelişme neticesinde son kertede, içeride, hükümetin ve siyasetin sivilleşmesi süreci ve buna bağlı olarak ordunun gittikçe büyümesi, özerkleşmesi ve baskınlaşması ile karşılaşılmasına rağmen askeri gücün, sivil otoritenin kontrol ve denetimine girerek doğal ve normal pozisyonuna konuşlandığını görmekteyiz. Bu sivilleşme sürecinin nedenlerini toparlarsak;

- Askeri kuvvet oluşturma isteği ve çabasının, devleti yönetenler tarafından sivil kadrolardan oluşan bir el koyma aygıtı oluşturulması ve zamanla bu aygıtın askeri yönetimi kontrol altına alıp sınırlandırması,

- Devlet görevlilerinin savaşma yeteneğini devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyacağı kaynaklara sahip sivillerle pazarlık yapmak zorunda kalması ve bu pazarlık yapabilme imkânının sivillere, askerin gücünü daha da sınırlandırabilme imkânı sunması;

- Savaşanların, kendi taleplerini savaştan sonra devlete sunması,

- Özellikle savaş zamanında artan borçlarla birlikte ulusal borçların çok daha büyük hale gelmesi ve bunun sonucunda devletin ekonomiye daha fazla müdahil olmasıdır.

Ülke dışında ise diğer devletlerle olan ilişkiler; gerek savaşlar ve gerekse savaş sonu yapılan anlaşmalar vasıtasıyla, devletin oluşumu ve gelişimi sürecini etkilemiştir. Avrupa Devlet Sistemi sağlamlaştıkça, savaş sonuçları, diğer bir deyişle savaşlar sonucunda ortaya çıkan devletlerin örgütsel yapısı, diğer başkaca devletlerle olan ilişkilerine etkisiyle şekillenmeye devam etmiştir.

Buraya kadar modern kapitalist devletin ortaya çıkış ve oluşum süreci kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımlarda, devletin askeri kapasite oluşturma ve savaşma isteğinin, dolayısıyla savaşın, devletin kendi yapısında, orduyla ve içinde bulunduğu toplumla ilişkisini ne şekilde değiştirdiğini incelenmeye devam edilecektir.

1.2. SAVAŞIN DEVLET OLUŞUM VE DÖNÜŞÜMLERİNE ETKİSİ:

Savaşın modern devletin oluşum sürecindeki etkilerinin incelenmesinden önce askeri düşüncenin kökenlerine kısaca değinmek gerekecektir. Modern askeri düşünce, bir taraftan Aydınlanma döneminin, tarihi, kültürel ve felsefi görünümünden, diğer taraftan ise Aydınlanma karşıtlığı veya Alman hareketi olarak adlandırabileceğimiz bir ekolden, bunların her ikisinden birden beslenerek ortaya çıkmıştır (Gat, 1989). 19. yüzyılın baskın durumda olan Clausewitz ve diğer Alman askeri ekolü penceresinden bakıldığında, 18. yüzyıldaki Aydınlanma dönemi askeri düşünce ekolü belirsiz ve romantikti. Bu hususla ilgili olarak Azar Gat, meselenin genel olarak Avrupa (askeri) düşün camiası tarafından Clausewitz'in yanlış anlaşılması olmasından kaynaklandığını, bu sebeple de günümüzde bile Clausewitz'in düşüncelerinin ve çalışmalarının belirsiz ve kafa karıştırıcı olarak değerlendirilmesine yol açtığını düşünmektedir (Gat, 1989).

Rönesans döneminde Machiavelli, antikiteden geç ortaçağ dönemine kadar askeri tecrübelerin bir sentezini oluşturmaya çalışmıştır (Gat, 1989:2). Onun temel varsayımı, zamanın ilerlemesine rağmen insan doğasının değişmezliğinden ötürü, insan ve toplumlar özlerinde değişmeyeceklerdir. Bu nedenle de tarih bize her zaman geçerliliğini koruyacak dersler sunmaktadır. Machiavelli'nin bu konsepti, aynı zamanda onun hem politik hem de askeri

düşüncesinin esas belirleyicisi oluşturmuştur. Onun askeri düşünceye bu kadar yakın ilgisinin temelinde, iç ve dış politikada “güç” unsurunu temel etken olarak kabul etmesidir. Machiavelli teorisini eski Yunan ve Romalıların savaş tekniklerini alarak geliştirmiştir.

Ancak, Fransız İhtilali ile birlikte artık askeri düşünceye yönelik daha modern ve daha teknik yaklaşımlar sunulmaya başlamıştır. Clausewitz ile birlikte artık eski Yunan veya Romalıların savaş tecrübelerinin güncel harp yaklaşımları açısından başarı sağlayacak düşünsel zenginliği veremeyeceğini, bu bağlamda çok kullanışlı örnekler olamayacağını, bunun yerine artık teknik ve taktik ağırlıklı yeni yöntemlerin ve yaklaşımların kullanılması gerektiğini belirtilmiştir (Clausewitz, 2007:129). Doğa bilimlerinin de gelişimi ile birlikte harp sanatında da mantık baskın bir hal almaktadır. Artık bilimsel yaklaşımlar, askeri düşünceyi etkilemektedir (Gat, 1989:9).

Geoffrey Parker'ın Cambridge Savaş Tarihi kitabında, her bir kültür birikiminin kendine has savaş yöntemine sahip olduğu yazmaktadır (Parker, 2006:2). Örneğin geniş toprak alanlarına rağmen insan gücünün yeterli olmadığı toplumlarda sadece birkaç kahramanın savaştığı ve bu birkaç kahramanın tüm toplumun kaderini belirlediği kutsallaştırılmış savaşlar öne çıkarken, Aztek'lerde veya Endonezya adalarındaki “Amok” savaşlarında toprak kazanmaktan ziyade insan gücünü artırmak üzere rehin almayı önemseyen savaşlar yaşandığı görülmüştür (Parker, 2006:1).

Sun Tzu, Çin'de savaşın asıl amacının başarılı bir komutanın / akıllı liderin, “savaşmadan kazanmak” olduğunu ünlü eseri Savaş Sanatı eserinde vurgulamaktadır (Sun Tzu, 2008:47).

Savaşlar, tarih boyunca teknolojik ve sosyal yapılarda meydana gelen gelişmeler sonucunda; savaşan taraflar, stratejiler, elde edilmek istenen hedefler ve en önemlisi icra tarzı açısından birçok değişikliğe uğramış ve devletin dışında başkaca aktörler sahneye çıkmıştır (Gürcan, 2011:71).

Lind, Nightengale, Schmitt ve Sutton'un, savaşların ve evrimini açıklamaya yönelik geliştirmiş oldukları teoriye göre; **1. aşama**, ulus-devlet öncesi savaşlardan; **2. aşama**, "1. nesil savaşlar" veya "klasik" olarak adlandırdığımız 1648-1830 yılları arasında yapılan savaşlardan; **3. aşama**, "2. nesil savaşlar" olarak adlandırılan ve 1830-1918 yılları arasındaki zaman dilimini kapsayan süreçte yapılmış topyekûn endüstri savaşlardan; **4. aşama**, "3. nesil savaşlar" veya "manevra savaşları" olarak adlandırılan savaşlardan (Örneğin 1918-1948 ve 1991 körfez savaşı) ve nihai **5. aşama** savaşlar ise gayri nizami harp türevi (örneğin 11 Eylül sonrası ABD'nin, Irak ve Afganistan'ı işgali gibi) savaşlardan oluşmaktadır (Gürcan, 2011:75).

Sosyal bilimlerin farklı disiplinleri üzerinde çalışan bilim insanları, savaşın nedenlerini ortaya koymaya yönelik çeşitli teoriler ortaya koymuşlardır. Bu kapsamda uluslararası ilişkiler teorisyenleri savaşların nedenlerinin tesadüfen oluşmadığını, belirli süreç ve aktörlerin etkileşimleri sonucunda önceden tahmin edilebilir bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Klasik realistler insan doğasının zafiyetleriyle, neo-realistler uluslararası sistemdeki anarşi ve savaşı durduracak bir üst otoritenin yokluğuyla, radikaller ise kapitalizmin ve emperyalizmin tabi bir sonucu olmasıyla savaşı anlamlandırmaktadırlar (Stoessinger, 2010).

Doğaldır ki, tarih boyunca her toplum ilk önce askeri teknolojiyi elde etmeye çalışmıştır. Çünkü bunu başaramamanın neticesi girişilecek herhangi bir

savaşta ölümlerle sonuçlanabilecek kadar vahimdir. Ancak bu teknolojiyi asıl sahiplenenin Batı toplumları olduğu da bir gerçektir. Batı, gerek kendi geliştirdiği ve gerekse doğudan transfer ettiği askeri teknolojiyi sağlam bir şekilde özümsemiştir. Batının bu yeteneği, MÖ 5. yüzyıldaki Pers savaşlarından günümüze kadar çok büyük ekseriyetle, düşmanına karşı üstün bir ordu kurmasıyla da ispatlanmıştır (Parker, 2006:2).

Ancak Batı toplumlarının sahip olduğu askeri gücün artarak yayılması ve gelişmesi, sadece askeri teknoloji, saldırgan bir karakter ve güçlü bir disiplin anlayışından kaynaklanmamaktaydı. Batı toplumları, iki önemli nokta itibarıyla diğer toplumlardan farklılık arz etmekteydi: Birincisi, gelişime, dönüşüme ve yeniliğe rahatça adapte olabilmeye yönelik sahip olduğu üstün yeteneği, diğeri ise bu değişiklikleri karşılayabilecek parayı elde edebilme gücüdür (Parker, 2006:7).

Charles Tilly, 990-1900 yılları arasında modern kapitalist devletlerin oluşum sürecini incelediği “Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu” isimli kitabında, ekonomik baskıları ve sınıfsal çatışmaları göz ardı etmeden, askeri gücün ve savaşma kapasitesinin devletin oluşum ve gelişim sürecinin merkezinde yer aldığını, bir yöneticinin/hükümdarın ordu yaratmasının veya buna yönelik bir girişimin, modern devletin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli etken olduğunu söylemektedir (Tilly, 2001).

Michael Mann da, Tilly'nin bu yaklaşımını kabul etmekte ve askeri gücü, modern devletin ve toplumun en önemli kurumu olarak adlandırmaktadır (Mann, 2011). Mann, modern ulus devletin ortaya çıkışının, sadece ekonomik nedenlerden – piyasanın çıkarlarının korunması amacıyla gerçekleşmediğini, ekonomik gelişmelere ve gerçeklere paralel olarak, yeni askeri örgütlenmenin,

askere alınan nüfusun söz konusu sisteme bütünleşmesi ve bu surette bu insanların sadece çıktıkları köyün/kasabanın değil aynı milletin ferdi olmanın bilincine sahip olmasıyla da gerçekleştiğini söylemektedir (Mann, 2011).

Bu yaklaşımlardan elde edilen sonuç, modern devletin inşasında devamlı olarak askeri yapılanmanın ateşleyici bir mekanizmaya veya özelliğe sahip olduğudur.

Zor araçlarına sahip olarak savaşta veya ülke içinde belli bir şekilde egemenlik sağlayanlar zamanla iki çeşit zorlukla karşılaşmışlardır. Bunlardan birincisi, bu savaşçılar içte veya dışta rakiplerine üstünlük sağladıklarında yeni kazanılan toprakları, nüfusu ve malları yönetmek zorunda kalmalarıydı. Yöneticiler, kaynakların yönetiminden, gelir dağılımına ve hatta uyuşmazlıkların çözümüne kadar yeni yeni yerine getirilmesi icap eden vazifelerle karşı karşıya kaldılar. Bu durum ise savaşçıların asıl uzmanlık alanlarından yani savaşçılıktan uzaklaşmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermiştir. Bir diğer sorun ise, savaşa hazırlık kapsamında yöneticilerin kaynakları yönetmesi, vergilendirme, iaşe ve kendi kurduğu düzeni yönetmenin altyapısını oluşturma sonucunu doğuruyor olmasının akabinde hizmetine girdiği donanma / ordu'dan daha hızlı gelişen bir sistemi ortaya çıkarmasıydı. Bu ise, bu altyapıyı yönetenlerin yani iktidar sahibi olanların zamanla kendi çıkarlarına bağlı olarak devleti yönetmek ve girilecek savaşın nitelik ve yoğunluğunu belirlemek zorunda kalmalarıyla sonuçlanmaktaydı.

Tilly'i takip ederek devam edildiğinde; Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde 990 yılından itibaren üç farklı devlet tipi ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar; haraç alan imparatorluklar, şehir devletleri ve ulusal devletleridir (Tilly, 2001:50). Bunlar arasında nispeten koordineli merkezi bir yapı içerisinde askeri, tahsilatçı, idari ve

üretici/dağıtıcı örgütlenmeleri bir araya getiren ulus devletler olmuştur. Ulus devletleri diğer devlet türlerinden ayırt eden bir başka özelliği ise, bu devletlerin savaşlar sonucu doğup gelişmesi, kurumsallaşmış olmaları ve el koyma hakkını kullanmasının yanında halkı tarafından, savunma, yargı, üretim gibi konularda zor araçlarını terk etmesi amacıyla müzakere etmeye zorlanmış olmasıdır. Biraz daha açarsak, savaş ve savaş hazırlığından sorumlu yöneticiler, orduların iâşe/ibate, teçhizat, para gibi gereksinimlerini karşılamak üzere ihtiyaç duyduğu kaynaklara sahip olan toplumsal sınıflardan, çok da istekli şekilde destek görmemekte ancak bir şekilde o sınıfları ikna etme mecburiyetinde kalmışlardır. Toplumdaki ana sınıfların devletle olan ilişkileri ve örgütleniş biçimleri, bu sınıfların yöneticilerle olan ilişkilerini ve dolayısıyla sahip oldukları kaynaklara el koyulma biçimlerini de etkilemektedir.

Devletlerin gerek ekonomik ve gerekse yapısal anlamda oluşum süreçlerinde sermaye ve zorun birikimi / yoğunlaşması çok önemli rol oynadığı, bu noktada ana bağlantı bileşeni olarak, uzun dönemde **savaş ve savaş hazırlıklarının** öne çıktığı yukarıda belirtilmiştir. Savaşları kaybedenler küçülerek yok olurken, en geniş anlamda zor aygıtlarına sahip olanlar savaşı kazanarak varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Rekabet, teknolojik değişim ve büyük savaşçı devletlerin girdileri sayesinde zor araçlarının üretilerek bunlara sahip olunması, beraberinde çok büyük maliyetler de getirmiştir. Bu da yöneticilerin, kendi elindeki kaynaklarla askeri gereksinimlerini karşılayamamalarına yol açmış ve kısa dönemli borçlanma ve uzun dönemli vergilendirme uygulamalarını başvurmalarını sağlamıştır.

Zaman içerisinde, sermaye ve zor arasındaki ilişkilere bağlı olarak savaş ve devlet örgütlenmeleri arasındaki karşılıklı etkileşimler sonucunda, silahlı

kuvvetlerin, ulusal hükümetlerin bir kolu olarak görev yaptığı, askeri harcamaların farklı mali unsurlar tarafından etkili bir şekilde karşılandığı ve denetlendiği, polis ile askerin sorumluluk alanlarının net bir biçimde ayrıldığı ve devletlerin düzenleme yapma, hüküm verme gibi faaliyetleriyle etkili bir şekilde rol oynadığı; “patrimonyalizm”; “komisyonculuk” ve “ulusallaşma” dönemlerinin (Tilly, 2001) yaşanmasının hemen sonucunda, bir “**uzmanlaşma**” dönemine ulaşılmıştır (Tilly, 2001: 64). Nihai olarak varılan ve yaklaşık olarak 19. yüzyıldan günümüze kadar süren bu “uzmanlaşma” döneminde ordunun artık milli hükümetin uzmanlaşmış bir gücü haline geldiği, ekonomik ve mali işlemlerle askerliğin ayrıştırıldığı, asker ve polis arasında iş bölümünün iyice belirginleştiği, ulusal meclislerin savunmaya yönelik harcamaları etkili bir biçimde denetlediği görülmektedir.

Mann, uzmanlaşma dönemine yönelik olarak, ulus-devletin gelişimi ve yönetsel kaynakların giderek yoğunlaşması sonucunda, artık ordunun içeriye yönelik tahakküm gücünün azaldığını ve modern devlette artık zor kullanmanın giderek seyrekleştiğini belirtmektedir (Mann, 2011).

Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde, modern devlet oluşumunun izlediği yolları, Zor-Yoğun, Sermaye-Yoğun ve Sermayeleşmiş Zor biçimleri olarak tanımlayabileceğimizi; Zor-Yoğun yapılarda savaş araçlarının yöneticiler tarafından kendi halklarından veya ele geçirilen topraklarda yaşayan toplumlardan zorla alındığını; Sermaye-Yoğun yapılarda yöneticilerin, kapitalistlerle işbirliği yaparak ve hatta onların çıkarlarına hizmet ederek askeri kuvvetleri kiralamak suretiyle gücünü oluşturduğunu ve bu şekilde savaştığını; Sermayeleşmiş Zor yapılanmanın ise diğer iki modelin arasında yer aldığı, yöneticilerinin her iki modelden de özellikler taşıdığı, ancak Sermaye-Yoğun

modele göre daha fazla kapitalistleri ve sermayenin kaynaklarını devlet yapılanmasında öne çıkartıldığı bir model olarak tanımlanabileceğini belirtebiliriz (Tilly, 2001:65-66).

Nihayetinde, “Sermayeleşmiş Zor” ürünü olan devletler, 17. yüzyıldan itibaren diğer sermaye ve zor bileşimleri arasında uluslararası baskıya (savaş ve savaş hazırlığı bağlamında) dayanabilen ve diğer yapıları zorlayan bir model olarak ortaya çıkmıştır. Artık, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri, yöneticilerin nüfustan gelir ve itaat elde etmek için çabalarken zamanla kendi mantık ve işleyiş biçimini üretmiş ve her zamankinden daha fazla hizmet üreten, ekonomik faaliyet düzenleyen, nüfus hareketlerini denetleyen ve böylece yurttaşın refahını güvenceye alan toplumsal altyapı yaratır hale gelmiştir.

Mann’a göre devletin tanımının iki önemli parçasını “merkeziyetçilik” ve “bölgecilik” oluşturmakta ve bu iki önemli sacayağını iktidarının iki boyutuyla anlamlandırmaktadır. Birincisi, devletin despotik, diğeri ise altyapısal iktidardır.

Devlet iktidarının kökenleri, devletin gerekliliğine, devletin işlevlerinin çokluğuna ve devletin bölgesel merkeziyetçiliğine dayanmaktadır. Devletin özerkliği de, her iki iktidar kapasitesinde “bölgesel olarak merkezileştirilmiş” bir örgütlenme biçimi sağlanmasındaki eşsiz yeteneğinde yatmaktadır.

Despotik iktidarda, devlet elitleri, sivil toplumla herhangi bir etkileşime girmeden/ pazarlık yapmadan gücünün yettiği faaliyetleri kolaylıkla icra edebilmektedir. Modern kapitalist devletlere özgü olan ikinci tip devlet iktidarında ise devlet, sivil topluma bilfiil girebilmekte ve uygulamak istediği politik kararlarını geniş kesimlerde lojistik olarak gerçekleştirebilme kapasitesine sahiptir.

Modern kapitalist toplumlarda, despotik devlet iktidarı zayıf, altyapısal devlet iktidarı ise güçlüdür. Altyapısal iktidarını devlet, işbölümü, okuma-yazma kültürü, para basma, ağırlık gibi değerler ve ulaştırma, taşımacılık, iletişim gibi lojistik teknikler sayesinde toplumsal hayat sızarak sağlamaktadır. Mann'a göre, yukarıda sayılan bu dört tip lojistik araçlar doğrudan devlete özgü değildir. Diğer bir ifadeyle bu araçlar devletin iktidarı için olmazsa olmaz şartlar olmayıp sadece toplumsal mobilizasyonunun sağlanması açısından gereklidirler (Mann, 2011: XIX).

Söz konusu iki tip devlet iktidarından bahsettikten sonra, asıl bizi ilgilendiren husus olan bu iktidarın kaynağının neler olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir. MANN bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: **İdeolojik iktidar, ekonomik iktidar, askeri iktidar ve siyasal iktidar.** Mann'a göre askeri iktidar, diğer üç iktidar çeşidi ile doğrudan etkileşim içindedir (Mann, 1986:93).

Toplumsal gelişmenin itici unsuru, bu dört iktidar tipini kontrol etmek üzere verilen mücadelelerdir. Toplumlar, bu dört iktidar tipinin birleşimi ile yapılandırılmıştır. Sonuç olarak, devlet ekonomik, askeri, ideolojik ve siyasal iktidara benzer veya bunlardan bağımsız farklı iktidar araçlarına sahip değildir. Devletler, bunların birleşimleri sonucunda oluşan iktidar araçlarını kullanmaktadır. Ancak, devletin iktidarı, sosyo-mekansal ve örgütsel anlamda ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda devlet, üstünde otoriter bir iktidara sahip olduğu sınırlandırılmış bir mekan üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, "Devlet bir mekândır" ve bu devletin özerkliğinin kaynağıdır.

Mann, devletin kendi egemenlik alanı içerisinde uyguladığı örgütlü şiddeti, askeri iktidar dolayımında açıklarken; orduyu diğer iktidar ağlarından ayırıp

militarist gücün insanlık tarihi boyunca kültürel, ekonomik ve siyasi güçle nasıl iç içe geçtiğini çözümlenmeye çalışmıştır. Buna göre militarizm, savaşı ve savaş hazırlığını normal ve makbul bir sosyal faaliyet olarak gören bir tutum ve bir dizi kurumdur. Militarizm, Mann'a göre çok ince çizgiyle ayrılan iki safhadan oluşmaktadır. Birincisi, aşınası olduğumuz, devletin jeopolitik amaçlar peşinde koşması ya da bir takım metotlarla yerel baskıda bulunması gibi mekanizmaları barındıran "çağdaş" militarizm; diğeri ise modern öncesi devletin altyapısal iktidarının zayıflığından ötürü dış politikanın vazgeçilmez bir unsuru olarak olgunlaşmış olan "kadim" militarizmdir. Savaşlar veya yerel baskıya alma gibi militarist pratikler ve faaliyetler, yerel ve uluslararası siyaset ile ekonomi üzerinde çok etkili bir dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalist yayılma hamleleri, askeri güç destekli siyasal hamleler olmadan başarısızlığa mecburdur.

Bu şekilde oluşan ve tarafları, sermaye ile askeri güç olan devlet aygıtı ittifakının muhtelif sonuçları olmuştur. Teknolojik ilerlemeler silah sanayiinin gelişmesini sağlamış ve bu da çok sayıda insanın yapılan savaşlarda hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Küresel boyutta büyük güçlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde sağladıkları denge, birbirlerine karşı bağımlılıkları, bu güçlerin menfaatlerine yol açarken, dünyanın diğeri bölgelerinde çatışmalara ve huzursuzluklara neden olmuştur. Kapitalizm, kahramanlık, amatörlük gibi askeri değerleri silerek yerine akılcılık, profesyonellik gibi kavramları ikame etmiştir. Kapitalist gerçekçilik, tüm bir ulusun militarizasyonuna sebep olmuştur.

1.2.1. KAPİTALİZM VE MİLİTARİZM

Bu başlıkta bu iki kavramın aralarındaki ilişkinin tarihi değil, aralarındaki güncel ilişkiyi ve modern toplumdaki militarizmin doğasında kapitalizmin etkisi ne olduğu meselesi, Mann'ın çalışması çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmaktadır. Öncelikli olarak militarizmi, savaşı ve savaş hazırlığını normal, arzu edilebilir toplumsal faaliyet olarak gören bir davranış ve kurumlar kümesi olarak tanımlayabiliriz.

Toplumsal kuram, kapitalizm ile militarizm arasındaki ilişkiye yönelik olarak üç farklı yaklaşım sunmaktadır:

1. Militarist Kapitalizm Kuramı: Önceki toplumlarda hangi militarist eğilimler var olursa olsun, bu eğilimler ekseriyetle kapitalizme paralel ve onun var oluşuyla ortaya çıkmış ve canlanmıştır.

2. Barışçıl Kapitalizm Kuramı: Kapitalizmin (sanayii kapitalizmi) doğası gereği barışçıl olduğunu ileri sürenlerin desteklediği görüştür.

3. Jeopolitik Militarizm Kuramı: Bu kuram militarizmin, esasen uluslararası ilişkilerinin daha kalıcı başka özelliklerinden kaynaklandığını ve kapitalizmin bunlar üzerinde çok fazla değişikliklere yol açmadığını ileri sürmektedir (Mann, 2011:120).

Birbirleri ile her ne kadar geçici olarak bir ilişkileri olsa da kapitalizm ve militarizm modern anlamda bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Mann'ın (Mann, 2011) görüşüne göre;

- Militarizm modern toplumun merkezinde yer almaktadır.
- Bu merkezi konum, ne sadece kapitalizmden ve ne de gelişmiş sanayicilikten kaynaklanmıştır.

- Militarizm esasen toplumsal yapının tarihi ve jeopolitik özelliklerinden kaynaklanmaktadır ve bu özellikler kapitalizmin varlığından daha eskidir.

Dolayısıyla üçüncü kuram yani Jeopolitik Militarizm Kuramın esas sonuçları daha önemli iktidar ilişkilerinin bulunduğu militarist devletlerde olmuştur. Ancak bu kuramın da zayıf tarafı, devleti mevcudiyeti ve geleceği üzerinden tek aktör olarak görmesidir. Hâlbuki toplumsal yapıda devlet, tek aktör olmadığı gibi zaman içerisinde inişli çıkışlı bir seviyedeki ağırlıkta bir etkiye sahip olmuştur.

Elbette kabul etmemiz gereken bir başka gerçek de, militarizmin, kapitalizmin yükselişiyle özellikle de sanayileşmenin gelişmesi ile geçici olarak ilişkili hale geldiğidir. Bu ilişkilendirme, militarizm tehdidini büyük ölçüde etkilemiş ve hem teknik hem de toplumsal olarak yükselmesine neden olmuştur. 20. yüzyılda bu iki tehdit, yayılcı sanayii toplumlarının genel özelliği haline gelmiş ve kapitalizme özgü olmaktan çıkmıştır.

Artık günümüzde savaş ve militarizm, yaşantımızda değişmez bir unsur olmuştur diyebiliriz. Tehlikeli militarizmin sebepleri, kaçınılmaz doğamızda değil, tarihsel gelişmelerde yatmaktadır. Bütün bilinen toplumların büyük çoğunluğunun düzenli olarak savaşa benzer faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Ancak ilkel toplumlar arasında yaşanan savaşlarda, silahın birbirine doğrultulması caydırıcı güce sahip olup öldürme eylemi felaket olarak adlandırılır ve çok nadiren görülürdü (Mann, 2011:124).

Zaman içerisinde, doğadan elde edilen artık değer ve emek artışı ile bunlara bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal işbirliği, bölgesel olarak sabitlenmiş toplulukları, başka toplumları yağmalamaya ve akabinde devlet oluşturmaya ve

devletlerin de ortaya çıkışıyla sistematik öldürmenin olduğu savaflara sevk etmiştir. Devletler, öncelikli olarak hep savafla ilgilenmişler ve bir başka deyişle maddi anlamda elde ettiği gelirlerin büyük kısmını savafla ve savaş hazırlıklarına harcamışlardır. Dolayısıyla militarizm, her zaman için devletin rahatça kumanda ettiği, hareket serbestisine sahip olduğu en geniş yetki alanı olmuştur. Kapitalizmin ise sahneye çıkması çok daha sonraki zamanlara tekabül etmiştir.

Milattan önce 500'den günümüze kadar geçen sürenin yarısı kadar batı devletlerinin en azından bir kere düzenli bir şekilde savafla girdiği görülmektedir. Dolayısıyla hiç bir devletin tarihinin, özü itibariyle barışçıl olduğunu söyleyemeyiz. 1815'ten itibaren batılı olmayan devletlerin, batılılara göre daha uzun süre barış içerisinde yaşadığı görülmektedir. Savaşın sıklığı referans alınarak yapılan hesaplamada, 18. yüzyılın aşırı şekilde savaşçı, 19. yüzyılın aşırı barışçı ve 20. yüzyılın ise diğer ikisinin ortasında yer aldığı görülmektedir (Mann, 2011:126).

Savaş, kayıtlı tarih boyunca, uluslararası ilişkilerin düzenleme araçlarından biri olmuştur. Carl von Clausewitz'un "Savaş Üzerine" isimli kitabında da belirttiği gibi, "savaş, devletlerin uyguladığı politikaların devamı" olmuştur. Dolayısıyla, bu yaklaşımla, bir kez daha kapitalizmin savaş kavramı üzerinde çok fazla bir etkiye sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Edinilen tecrübeler, büyük devletler militarizmden her zaman çok büyük fayda gördüklerini bizlere dikte etmektedir. Örneğin, ABD ve SSCB, her ikisi de süper güç statülerini düşmanlarını imha ettikleri iki dünya savaşından sonra almış olmalarına rağmen, yine militarizm sayesinde nükleer silahlarını kullanmaktan cayabilmektedirler. Dolayısıyla militarist örüntüler, kötünün habercisidir diyebiliriz. Bu ise jeopolitik kuramın en güçlü yanıdır ve hala da geçerliliğini sürdürmektedir (Mann, 2011: 127).

Zamanla, savaş teknikleri ve diplomasi gibi jeopolitik m¼cadele de değişiklik göstermiştir. İçte bu noktada itici g¼ç, kapitalizm olmuştur. Kapitalizm, sanayileşmeye önc¼l¼k etmiş ve bu sayede y¼ksek ateş g¼c¼ne sahip silahlar, toplar, patlayıcılar, tanklar, gemiler, denizaltılar, uçaklar ve bilumum silah araç gereçleri gelişmiştir. Kapitalizmin gelişmesi ve b¼t¼n d¼nyaya yayılması, uluslararası diplomaside de çok önemli değişikliklere yol açmıştır. Kapitalizm sayesinde d¼nyanın herhangi iki ¼lkesi/b¼lgesi diplomatik veya askeri açıdan temas edebilir hale gelmiştir. Kapitalizmin itici g¼ç olarak devreye girmesi ile militarizm k¼lt¼r¼ üzerinde meydana gelen başlıca değişiklikleri ise şu şekilde sıralayabiliriz.

- Ordunun faal ve g¼çlü olması için ne gerekli ise, ona değer vermek militarizmin vazgeçilmez bir yanı olmuştur. Artık militarizm, duygusuzdur; Tanrı'ya değil, akla ve mantığa hizmettedir.
- Kapitalist çağda militarizm sadece askeri personeli değil, t¼m ulusu doğrudan etki altına almaktadır. Örnekle olarak kaynak seferberliğini verebiliriz.
- Militarizmin toplumda bir hayli geleneksel bir hal almıştır ve bunun sebebi de muhtemelen önce devletin yükselmesiyle ve sonra da girmiş olduğu, tarihten günümüze kadar gelebilen kalıplarla alakalıdır. Yine de militarizmin daha modern özellikleri de vardır. Örneğin, yukarıda da belirtildiği gibi artık t¼m halkı seferber eder, kendine has teknikleri ile b¼t¼n halkları içine alabilmektedir. Bu ise jeopolitik militarizm kuramının dışına çıkmamıza neden olmaktadır. Bu noktada, kapitalizm tanımından hareket ederek, ulus-devlet ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi incelememiz gerekmektedir.

Kapitalist üretim biçimi, birbiriyle ilişkili üç farklı öğeyi içermektedir. Bunlar sırasıyla, meta üretimi, üretim araçlarının özel m¼lkiyeti ve emektir. Meta akışının

uzak bölgelere kesintisiz sağlanması ve kapitalizmin çoklu mülkiyet haklarının olduğu alanlara sirayet edebilmesi için önemli miktarda siyasi ve askeri güce ihtiyaç duyulacağı açıktır. Kapitalizm, egemen sınıflar tarafından gerektiğinde güç kullanmak suretiyle tarih içerisinde savunulmuş ve gelecekte de muhtemelen savunulacaktır.

Kapitalizmin her gelişim evresinde yerleşik, çok miktarda zor kullanmayan bir merkez ve el konulmuş, askeri bir çevre vardır. Bu merkez, 14. yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere, Fransa, İspanya gibi sermaye ülkelerinden genişlemeye başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden süreçte bütün dünyadaki sömürge topraklarına ve en nihayetinde orta sınıf güneydoğu Asya ülkelerine kadar ilerlemiştir. Bütün bu süre boyunca yerkürenin büyük bir çoğunluğu, geri kalmışlıktan kurtularak yerleşik bir kapitalizme ve serbest ücretli emeğe doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Bu yaklaşım, Mann'ın da belirttiği gibi, "nereye baktığımız ve o yerelliğin tarihindeki hangi noktaya baktığımızla" ilgili olarak kapitalizmin aslında neden barışçıl düşünüldüğüne yönelik bir açıklamaya yönelmemizi sağlayabilecektir (Mann, 2011:133).

Aslında kapitalizmin gelişimini sağlayan bir diğer önemli husus da çoklu devlet sistemi olmuştur. Devletlerin kendi aralarındaki rekabeti kapitalizmin bir anlamda önünü açmıştır.

Askeri teknoloji ve kapitalist ekonomide yaşanan gelişmeler sonucunda önce tüccarlar ve sonra eğitimli piyade/süvari orduları ve silahlı orduların ortaya çıkmasıyla feodal devlet yapıları gittikçe zayıf bir hal almıştır. Savaşmak için, daha fazla profesyonelliğe, daha fazla teçhizata, daha fazla merkezi bir örgütlenmeye ve sonuç itibarıyla daha fazla paraya ihtiyaç vardı. Ticaretin gelişmesi ve dışarı ülkelerle ticaret yapılması, tüccarların yurt dışında korunması

zorunluluğunu ortaya çıkardı. Devletler ile hakim ekonomik sınıflar arasında, karşılıklı bütünleyici bir mali-askeri ilişki gelişti ve bu ilişki, vergilerin toplanması ve savaş hazırlığı ile savaşların yürütülmesini sağlayan, devletin evrensel, tekelci, bölgeci ve milli karakterini sağlamlaştıran bir karakter kazanmasına yol açmıştır.

12. yüzyıldan itibaren ekonomi devletler tarafından yürütülmekle birlikte, artık ülke sınırlarını aşan, ulus aşırı bir nitelik kazanarak ve uluslararası hale gelen bir faaliyetler ve kurumlar bütünü olmuştur. 19. yüzyılın başında ortaya çıkan sanayii kapitalizmi ekonomisi ise büyük güçlere ait belirli bir bölgeyle, sömürgelerle ve kukla devletlerle sınırlandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında ise kapitalizm, devlet sınırlarını sertleştirdiği için ulus aşırılığı desteklememektedir. Dolayısıyla bu noktada, sanayileşmenin ve kapitalizmin çok da barışçıl olmadığını, ekonomik avantajın diplomasi ve savaşla desteklendiği çoklu devlet sistemine uyum sağladığını görmekteyiz.

Özetlemek gerekirse; kapitalizmin sanayileşme safhası ile ulus-devletler meydana gelmiş, militarizm tüm halk kesimleri tarafından kabul edilebilir bir hal almış, savaşın daha düşük maliyetle kazanılıp kazanılmayacağı esas belirleyici etmen olarak ortaya çıkmış ve tehlike teknikleri sanayii toplumunun ortak malı olmuştur. Mann'ın da belirttiği gibi savaşın makul bir halmiş gibi değerlendirilmesi çoklu devlet sistemlerine mensup toplumlara özgüdür (Mann, 2011:136).

Yukarıda özetlemeye çalışılan bilgiler ışığında, kapitalizmin sadece militarist veya sadece barışçıl olduğunu net bir şekilde söylemek çok zordur. Esas belirleyici olan unsurlar, savaşı makul bir şey olarak gören çoklu devlet sistemi ile devletlerin jeopolitik hak iddialarıdır.

Bundan sonraki kısımlarda, Kapitaliz-Militarizm ilişkisinin/birlikteliğinin sonucu olarak niteleyebileceğimiz “Askeri-Endüstriyel Kompleks” konusunu değerlendirmek gerekmektedir. Buraya kadar özetle anlatılan modern devletin oluşum sürecinden hareket ederek kısaca Militarizm-Kapitalizm ilişkileri üzerinden yine modern devletlere has bir durum olarak adlandırabileceğimiz “Askeri Endüstriyel Kompleks” konusu incelenecektir.

1.3. ASKERİ-ENDÜSTRİYEL KOMPLEKS KAVRAMI

“Askeri-Endüstriyel Kompleks” kavramını, bir ulusun/devletin askeri gücü ile onu besleyen ve destekleyen silah sanayiinin resmi olmayan ve o ulusun iç ve dış politikasını etkileyen bir çıkar ortaklığı olarak tanımlayabiliriz.

Devletler ile savunma firmaları arasındaki bu ilişkinin arkasındaki itici güç her iki tarafında bir şekilde bu ilişkinin sürekliliğinden kazançlı çıkıyor olmasıdır. Bir taraf, elinde silaha sahip olup ona kumanda edebiliyorken, diğer taraf ise devlete silah satarak para kazanmaktadır.

Kavram, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Dwight D.Eisenhower’ın 17 Ocak 1961 yılında yapmış olduğu veda konuşmasında kullanması sonucunda popülerlik kazandığından çoğunlukla Amerikan askeri gücünün arkasındaki sistem olarak düşünülmektedir.

Aşağıda ayrıntısını göreceğimiz gibi, ABD özelinde zaman zaman kavramın bileşenlerine “Kongre”yi de ilave edecek şekilde “Askeri-Endüstriyel-Kongresel Komplex” ismi verildiği görülmüştür. Ortaya çıkan karmaşık yapı; hükümetler tarafından sunulan politik katkıyı; askeri harcamalar için politik onayı; bürokrasiyi desteklemek için lobi faaliyetlerini; savunma sanayiinin

gözetimi/desteklenmesini ve bunun yanında daha geniş açıdan bireyler, savunma firmaları/kurumları, Pentagon veya Kongre arasındaki sözleşmelerden ve para trafiğinden müteşekkil bir ağdan oluşmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, 2.Dünya Savaşının ünlü mareşallerinden ve ABD'nin 34. Başkanı Eisenhower, başkanlık süresinin sonunda, 17 Ocak 1961 günü yaptığı Ulusa Veda konuşmasında bu terimi kullanmıştır. İkinci Dünya Savaşının da etkisiyle ordunun, ülkenin politik, ekonomik ve hatta manevi hayatının merkezine yerleştiğine dikkat çeken Eisenhower, "Böyle bir şeye tevessül etse de etmese de, askeri endüstriyel yapının devlette gayrimeşru tesir kazanmasına karşı tetikte olmalıyız. Böylesi yersiz bir gücün büyüme potansiyeli var ve bunda ısrar edecek. Bu ittifakın demokratik gelişimimizi ve özgürlüklerimizi tehdit edecek boyuta gelmesine izin vermemeliyiz" diyordu.

ABD Başkanı, özetle, Amerikalıları, ülkelerini, özgürlüklerini ve demokrasilerini tehdit edebilecek bir düşmana karşı uyarıyordu. Bu 'potansiyel' düşman o zaman için ne Sovyetler Birliği'ydi ne Çin ne de başka bir ülkeydi. "Askeri Endüstriyel Yapı (*military industrial complex*)" dediği, politikacılar, Pentagon ve onları donatan silah sanayii üçgenindeki parasal ilişki ağıydı. Böyle bir uyarının böylesi bir ilişki ağını çok iyi derecede tespit edecek ve değerlendirecek konumda parlak bir asker ve şahin bir Başkan'ın yapması, veda konuşmasını gerçekten farklı kılıyordu.

Elbette, Başkan Eisenhower'ın eleştirdiği şey Amerika Birleşik Devletlerinin sahip olduğu veya sahip olması gerektiği '*savunma sanayii*' değildir. Ancak onun dikkat çekmek istediği husus, savunma sanayiine sahip olma gerekliliğinin, suiistimal edilmeye karşı hassasiyeti ve ortaya çıkacak işleyişin meydana getireceği tehdittir.

Ülkenin askeri harcamalarının ve askeri savaş endüstrisinin devasa boyutlara gelmesinin ABD için bile yeni bir deneyim olduğuna dikkat çeken Eisenhower'ın kullanarak ölümsüzleştirdiği 'military-industrial complex' ifadesi, müteakip dönemlerde savunma sanayii – siyaset - ekonomi arasındaki ilişkinin fazlaca tartışılan kavramlarından biri haline gelmiştir. Eisenhower'ın biyografisini yazan Geoffrey Perret'in aktardığında göre konuşmanın ilk taslaklarından birinde bu ifade aslında, "*military–industrial–congressional complex* (Askeri-Endüstriyel-Politik yapı)" şeklinde Kongre'yi de içeriyordu (Ledbetter, 2011). Ancak, Başkan, Kongre üyelerinin daha iki ay önceki seçimle görevlerine yeni seçilmiş olduklarını dikkate alarak konuşmasında 'Kongre' sözcüğünü çıkarmıştır. Eisenhower'ın bu konuşmasında zikrederek önemli hale getirdiği bir diğer kavramın ise, '*unwarranted influence* (gayrimeşru tesir)' ifadesi olduğu değerlendirilmektedir.

Kavramın, Eisenhower'dan önce de kullanıldığı tespit edilmiştir. Winfield W. Riefler 1947 yılında "Foreign Affairs" adlı dergide yayınlanan bir makalesinde kavrama yakın anlamıyla değinmiştir. Ayrıca, ünlü sosyolog C. Wright Mills "İktidar Seçkinleri" isimli kitabında, devletin gerçek liderlerinin, ortak çıkarlara sahip olan, iş dünyası, silahlı kuvvetler ve politikada önde gelen liderlerin olduğunu ve bu sınıfların demokratik kontrolden bir şekilde bağımsız ve muaf olduklarını belirtir (Mills, 1956:364). Yine benzer bir şekilde, Friedrich Hayek de ilk defa 1944 yılında yayımlanan "Kölelik Yolu" isimli eserinde, 2. Dünya savaşı boyunca ortaya çıkan tekelci sanayii yapısının meydana getirdiği tehlikeye dikkat çekmekte ve savaş boyunca gücü elinde bulunduranların, savaştan sonra kendilerine tahsis edilen pasif görevlere çok fazla uyum sağlayamayacaklarını belirtmektedir (Hayek, 2001: 52).

Askeri Endüstriyel Yapı konseptine yönelik yaklaşımlar incelendiğinde devlet yönetimindeki elitlerin, elde edecekleri çıkarlarının gereği olarak silahlanmaya verdiği bir destek göze çarpmaktadır. Bu yönelim, 2. Dünya Savaşı döneminde, sonrasındaki Soğuk Savaş döneminde ve hatta günümüzde de benzer bir yol izleyerek yoluna devam etmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle, ABD özelinde silah sanayiinin belli bir boşluğa düştüğünü değerlendirebiliriz. Ancak konsept, kendini canlı tutacak, yani silah satışlarını artıracak, politik sistemi gereksinimleri doğrultusunda yönlendirebilecek çözüm yolları aramış ve bulmuştur. Bu açıdan, yine ABD özelinde, Soğuk Savaş dönemini takip eden Irak ve Afganistan Operasyonlarının, Rusya ile ilişkilerin bilinçli olarak gergin tutulmasının konseptin gereği olduğu değerlendirilmektedir. Sürekli devam eden bir savaş ekonomisi ve toplum içinde bundan istifade eden bir çıkar grubunun varlığı, askeri endüstriyel yapı konseptiyle iç içe geçmiş ve bir bütün haline gelmiştir.

Diğer taraftan, dilbilimci Noam Chomsky ise kavramın yanlış adlandırıldığını düşünmektedir. Çünkü o, kavramın ağırlık noktasının “askeri” olmaktan ziyade “askeriliği” bahane eden bir **endüstriyel sistem** olduğunu düşünmektedir (Chomsky, 2003).

O dönem ekonomide ‘Askeri Keynesyan’ yaklaşım altın çağını yaşamaktaydı. Bu anlayışa göre devlet ne kadar çok askeri harcama yaparsa ekonomi o derece büyürdü. Başkan Jimmy Carter, tarihçi Michael Sherry’nin “1930’lardan Beri Savaşın Gölgesindeki ABD” adlı kitabında belirttiğine göre başkanlığına, “Amerika’nın askerileştirilmiş geçmişiyle bağıını koparma gayesiyle” başlasa da başkanlık görevini, karşısında yer alan güçlü bir askeri-endüstriyel kompleks koalisyonu karşısında dört yıl sonra bırakmak zorunda

kalmıştır. Reagan'ın başkanlığı ise endüstriyel askeri sanayii yapının altın yılları olarak adlandırılmıştır. Clinton döneminde görülen azalma eğilimine rağmen 11 Eylül'ün terör saldırılarının etkisiyle yeniden yükselişe geçmiştir. Arjantin'in eski devlet başkanlarından Nestor Kirchner, 2010 yılında ünlü film yönetmeni Oliver Stone ile yaptığı sohbet esnasında George W. Bush'un Meksika'daki Amerikalılar Zirvesi sırasında kendisine, "Ekonomiyi düzeltmenin en iyi yolu savaştır" dediği aktarılmıştır (Tunçdemir, 2016).

1.4. GENEL DEĞERLENDİRME

Mann'a göre dört tip devlet iktidarından biri olan askeri iktidar, tarım, taşımacılık, denizcilik, iletişim ve sanayii gibi insani aktivitelerin yanında en çok teknolojik gelişmelerden etkilenen iktidar kaynağı olmuştur. Örneğin, milattan önce 2000 yılında iki tekerlekli savaş arabasının icat edilmesi, o dönem için Avrupa-Asya bölgesindeki güç dengesinin değişimini tetiklemekle kalmamış, daha sonraki dönemde (MÖ 1200-1000 yıllarında) yaşanan metalürji devrimi ile birlikte maliyeti daha düşük savaş araç gereçleri, silahlar, zırhlı elbiseler gibi ürünlerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur (Mann, 1986:162, 179-189) Elbette askeri teknoloji, savaş sanatı içerisinde sadece bir bileşendir ancak taktiksel ve organizasyonel bileşenler kadar etkilidir.

Yüzyıllar boyunca savaş yöntemleri bilim ve teknolojiden büyük oranda etkilenmiştir. Yeni buluşlar her ne kadar zamanla karşı taraflarca da kullanılabilse de harbin dengesini kolaylıkla etkileyebilmektedir. Barut, top, tüfek gibi buluşlar harbi sonuçları ve etkileri itibariyle kökten değiştirmiştir (McNeill, 1982).

Bilim adamları tarih boyunca askeri alanlarda özelliğli sorunlar üzerinde çalışmışlardır (Smit, 2006: 723). Arşimed'in, Siracusalılar için milattan önce 212 yılında Romalılara karşı silah geliştirdiği; Leonardo da Vinci'nin birçok yeni silahın çizimini yaptığı, bununla beraber modern bilimin ortaya çıkışından itibaren Tartaglia, Galileo, Newton, Descartes, Bernouilli ve Euler gibi çok sayıda saygın bilim adamının zamanlarını ve zihinlerini askeri sorunların çözümüne harcadıkları bilinmektedir (Smit, 2006:723). Ardından da genel olarak sanayii devriminin yaşanması; buharlı makinaların icadı, raylı taşımacılığın gelişimi ve genel olarak mekanik biliminin hızlı bir şekilde ortaya çıkışı askeri ekipmanların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Müteakiben ulus devletlerinde belirgin olarak devlet türü olarak yayılmasıyla askeri güç, bu devlet formunun önemli bir bileşeni olmuştur. Askeri teknolojideki gelişmeler neticesinde harp etmede meydana gelen değişikliklerin devletler üzerinde vergilendirme, güçlü bir devlet bürokrasisi oluşturma ve genel popülasyonda askeri anlamda bir farkındalık ve tecrübe edinme gibi etkileri olmuştur.

Tarihte askeri anlamda AR-GE faaliyetlerinin en büyük ölçekte organize edildiği ve kurumsallaştığı süreç, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı döneminde de bilim insanları askeri meselelere kafa yorsa da, soğuk savaş dönemi olmuştur. Organize ve sistematik bir şekilde yürütölen askeri AR-GE faaliyetlerinin politika ve politik analiz alanlarına üç temel etkileşimi olmuştur (Smit, 2006:725). Bunlar;

- Birinci olarak, silah sanayiindeki yenileşme çabaları ve askeri teknoloji, gerek iç politikanın ve gerekse dış politikanın bir konusu haline gelmiştir.
- İkinci olarak, bu yenilik ve gelişmeler politik analiz çalışmalarının da kapsamına dâhil olmuştur.

- Askeri teknoloji ve genel olarak savunma sanayiindeki bu gelişmeler, politik bir hal alsa da zamanla politikacıların kontrolünden çıkmaya başlamıştır.

Bütün bu karşılıklı etkileşimlerin ve ülkeler arası silahlanma yarışının neticesinde, hızla gelişen ve yayılan askeri teknolojiyi bir şekilde kontrol etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşının hemen sonrasında Hiroşima ve Nagazaki felaketlerini yaşayan tüm dünya genelinde, gerek Sovyetler Birliğinde ve gerekse Batı dünyasında ve diğer devletlerde, atom bombasının, nükleer silahların varlığının ve yol açabileceği tehlikenin yarattığı bir endişe ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında silahların kontrolünün tesisine yönelik bazı girişimlerin olduğunu görmekteyiz (Smit, 2006:727). Dolayısıyla askeri teknolojideki kontrol fonksiyonunun ilk olarak uluslararası ilişkilerde alanında gündeme geldiğini, bu anlamda çok sayıda uluslararası anlaşmanın imzalandığını söyleyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşından beri güçlü bir şekilde sanayileşmiş ve organize olmuş askeri teknolojiadaki gelişmeler, geleneksel anlamda milli ve uluslararası güvenlik anlayışlarını değiştirmiştir. Aynı zamanda devasa boyutlara ulaşan askeri teknolojideki yenilikçilik çabaları bazen devletler tarafından desteklenirken bazen de sınırlandırılmıştır. Askeri teknoloji dış politikanın gündemine otururken aynı zamanda iç politikanın da bir konusu haline gelmiştir. Hükümetler genellikle nükleer silahlar gibi üstün yetenek ve özelliklere sahip sistemleri elde etmeyi salt askeri zorunluluktan değil, aynı zamanda milli gurur ve saygınlık için de amaçlamaktadırlar. Burada belirleyici ve teknolojiyi itici olan aktörler sadece devlet veya siyasetçiler değildir. Aynı zamanda bilim insanları, mühendisler, üniversiteler, silah sanayiinde önde gelen firmalar da kendilerinin çalışmalarına

maddi ve siyasi anlamda destek bulabilmek için siyaset yapıcıları ile etkileşim halindedirler. Dolayısıyla politikacılar, ABD Başkanı Eisenhower'ın işaret ettiği gibi, bu bilim ve teknoloji elitlerinin adeta bir esiri haline dönüşebilirken, bu aktörler ise diğer taraftan silahların kontrolü, milli savunma, güvenlik gibi konularda bilirkişi (ABD'deki Rand Corporation and the Brookings Institute, İngiltere'deki International Institute for Strategic Studies gibi Think Tanks kuruluşları gibi) olarak belirlemektedirler.

Özellikle nükleer silah gerçekliği ile ilgili olarak, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO bünyesinde, topyekûn misilleme, önleyici harekât, nükleer eşik ve esnek mukabeliyet gibi doktrinler geliştirilmiş ve bu doktrinler sayesinde ülkelerin iç ve dış politikaları ve savunma sanayileri şekillendirilmiş ve desteklenmiştir.

Bu bağlamda devletlerarasında imzalanan anlaşmaların nedenlerini ve ortaya çıkış hedefleri incelendiğinde gelişen askeri teknolojiye bağlı olarak güvenliği ön planda tutan, silahlı çatışma, harp, kuvvet kullanımı gibi konularda işbirliğini veya sınırlamaları içeren metinler olduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

21. YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASI

2.1.GİRİŞ

Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, 21. yüzyılda genel hatlarıyla izlediği dış politika ile bölgesel ve küresel aktörler ile olan ilişkileri incelenecektir. Her ne kadar, tez çalışmasının kapsadığı süreç 21. yüzyıl olsa da ve tarih bilimi açısından 21. yüzyıl, Gregoryen takvime göre 01 Ocak 2001 tarihinden itibaren başlıyor ve hâlihazırda devam ediyor sayılsa da; 2000'li yıllardan itibaren değişim ve dönüşüm gösteren dış politika yaklaşım ve uygulamalarını sağlıklı bir biçimde inceleyebilmek için 1990'lı yılların son dönemlerinden itibaren izlenen temel dış politika esaslarının çalışmaya dahil edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda, öncelikle uluslararası ilişkiler teorileri incelenecek, ardından çalışmanın esas süreci olan 21. yüzyıl Türk dış politikasına giriş mahiyetinde 1990'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'nin, küresel ve bölgesel aktörlerle arasındaki uluslararası ilişkileri incelenecektir. Son olarak da dış politika ve savunma sanayii arasındaki etkileşimine yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

Uluslararası ilişkiler, tartıştığı konular her ne kadar eski olsa da kendisi nispeten yeni bir bilim dalıdır. Bu disiplin de, diğer disiplinlerin kendi alanlarındaki olgular için yaptığı gibi, disiplinin ilk ortaya çıkmasından itibaren kendi olgusunu açıklamak, tanımlamak ve öngörebilmek için yeni fikirler geliştirmiştir.

Bu düşünce kümesinin ilk evresi İdealizm olsa da ilerleyen dönemlerde farklı yeni fikir kümeleri, diğer bir deyişle teoriler ortaya çıkmıştır. Ve söz konu teoriler, uluslararası ilişkilere, değişimlere ve gelişmelere paralel olarak disiplinin yaygınlaşmasına ve yerleşmesinde en önemli rolü oynamıştır.

Genel olarak kabul gören görüşe göre farklı ve özgün bir disiplin olarak Uluslararası İlişkilerin ortaya çıkışı, Birinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir (Gözen, 2017:31). Savaşın kötücül sonuçları, savaşların neden yaşandığı ve nasıl önlenebileceği gibi soruları cevaplamak ve daha barışçı bir dünya inşa etmenin yollarını araştırmak üzere Uluslararası İlişkiler disiplini ortaya çıkmıştır. Söz konusu döneme kadar birçok farklı disiplinden (hukuk, ekonomi, tarih, antropoloji gibi) bilim insanı farklı biçimlerde de olsa Uluslararası İlişkiler ile ilgilenmiştir. Örneğin Immanuel Kant, disiplinin oluşmasından çok önceleri devletlerin aralarındaki ilişkilere yönelik çok önemli görüşler ileri sürmüştür. Ancak disipline ait teorilerin ortaya çıkışı veya daha belirgin hale gelişi İkinci Dünya Savaşı donrasına denk gelmektedir (Sönmezoğlu, 2014:93).

Alana ilişkin teorik tartışma, düşünsel mücadele ve çalışmalarda meydana gelen açık bir artış oranı, “siyasal liberalizm, “siyasal realizm” ve “davranışçılık” akımlarının taraftarları arasındaki düşünsel rekabet dolayısıyla gerçekleşmiştir. Ve aslında soğuk savaş sonrası döneme kadar disipline daha çok “uluslararası politika” isminin verildiği de görülmektedir. Bu dönemde literatürde temel ayırım “pozitivizm” (İdealizm, Liberalizm, Realizm, Marksizm) ve “post-pozitivizm” (Sosyal İnşacılık, Postyapısalcılık, Postmodernizm, Feminizm, Yeşil Teori gibi) şeklinde olmuştur (Sönmezoğlu, 2014:93). Ancak Yalvaç, bu iki temel yaklaşıma ilave olarak yeni bir bilim felsefesi olarak “eleştirel gerçekçiliği” de temel bir yaklaşım olarak ilave etmektedir (Gözen, 2017:22).

Müteakip paragraflarda, öne çıkan uluslararası ilişkiler teorileri kısaca açıklanacaktır.

İdealizm: Birinci Dünya Savaşının sonrasında başta galip devletler olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'den olmak üzere çok sayıda düşünür, akademisyen ve siyasetçi, savaşın neden çıktığını, sebeplerinin ne olduğunu araştırmaya başlamışlardır. Daha sonraki yıllarda sorunsallarını genişleterek “devletler neden birbirleri ile savaşıyor?”; “Bu savaşlar nasıl engellenebilir?”; “Devletlerarasında ebedi bir barış nasıl sağlanabilir?” soruları üzerinde eğilmişlerdir. İki dünya savaşı arasında söz konusu sorularla ilgili olarak Sir Alfred Zimmerman, S.H.Bailey, Philip Noel Baker, David Mitrany, Woodrow Wilson, James T. Shotwell, Pitman Potter ve Parker T.Moon gibi öne çıkan isimler tarafından bir dizi fikir, makale, plan/proje ileri sürülmüş ve kısaca İdealizm olarak adlandırılan teoriyi ortaya koymuşlardır. Bu teori özü itibariyle iki büyük dünya savaşı arasındaki dönemde devletlerarası ilişkilerin barışçıl yollarla sürdürülmesine yönelik ortaya konulan düşüncelerden oluşan bir teoridir (Gözen, 2017:68) ve esasında Uluslararası ilişkiler disiplininin de gelişmesine başrolü oynamıştır.

İdealizm, uluslararası ilişkiler disiplininin doğmasına sebep olduğu gibi, bu disiplinin en temel konusu olan savaş-barış konusunda da geniş kapsamlı fikirler ortaya sürmüştür.

İdealistler, ilerlemenin (daha iyi bir dünyanın) mümkün olduğunu, devletlerarası anlaşmaların, Milletler Cemiyeti gibi kuruluşların ve barışçıl insanların girişimleri ile ülkeler arasındaki sistemin zaten dönüşüm geçirdiğini ve

cehalet, kötü niyet, önyargı ve sinsî çıkarların ortadan kalkacağını ileri sürmüşlerdir (Gözen, 2017:68).

İdealizmin varsayımları, ilkeleri ve ideallerini sıralarsak;

- a. Devletlerin kendi aralarında veya insanlar arasında esasında çok büyük bir çıkar çatışması yoktur, tersine çıkarları birbirleriyle uyumludur.
- b. Tecrübe ve adaletin yardımı sonucunda adalet yakalanabilir.
- c. İnsanlar özünde rasyonel yaratıklardır. Kötü ve akılsızca işler yapsalar da özünde iyidirler ve yardımseverlerdir.
- ç. Kötülüğün sebebi insanlar değil, kötü şartlar veya kurumlardır.
- d. Uluslararası anarşi önlenabilir.
- e. Küresel işbirliği ve değişim mümkündür. (Gözen, 2017:90)

İdealizm, uluslararası ilişkilerin tesis edilmesinde ve bilhassa çatışmaların ortadan kaldırılmasında uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlere önemli bir rol verir (Sönmezoğlu, 2014:181). İnsanlarda mevcut olan “iyi” ortaya çıkmalı ve çatışma ve savaşa olan meyil işbirliğine dönüştürülmelidir. Uluslararası ilişkiler disiplinine, adalet, uluslararası hukuk, barış gibi normların penceresinden bakan idealizm, devletlerarası aktörlerin nasıl davrandığıyla, nasıl davranmaları gerektiğinden daha az ilgilenmesi sebebiyle realizm ile ters düşmektedir (Heywood, 2015:137)

Sonuç olarak özetlersek idealizme göre, insanlar ve devletlerarası işbirliği savaşları önleyecektir, eğitim sayesinde iyi insanlar/karar alıcılar ve iyi toplumlar yetişecektir, demokrasi, uluslararası örgütler, küresel toplum ve müşterek güvenlik rejimleri ile idealizmin öngördüğü barışçıl bir dünya tesis edilecektir.

Realizm: Realizm, düşünceler tarihi sürecinde etili olmuş tüm teoriler gibi, verdiği cevaplardan ziyade sorduğu soruların gerçekliği ile önemli hale gelmiş, bu önemini korumuş ve uluslararası ilişkiler bilim dalının hakim teorisi haline gelmiştir (Gözen, 2017:159). Uluslararası siyasetin en eski teorilerinden biri olarak görülen realizmin temelleri, Tukididis'in Pelopones Savaşı (M.Ö. 431-404) veya Sun Tzu'nun Savaş Sanatı eserine kadar götürülebilir (Heywood, 2015:248).

Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin 1930'lu yıllardan itibaren iktidarı ele geçirmesi ve diğer başkaca ülkelerde kaba kuvvete önem veren otoriter iktidar yapılarının güçlenmesi, yukarıda özetlenen İdealizm akımının yerine Realizmin başlamasını tetiklemiştir. Devam eden süreçte, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi, savaşın sonuçları ve savaş sonrası soğuk savaş dönemindeki iki kutuplu dünyada blok liderleri SSCB'nin ve ABD'nin direk askeri güce dayanan yapıları ve politikaları bu akımı iyice güçlendirmiştir (Sönmezoğlu, 2014:123).

Realizmin temel varsayımları;

- a. İnsanoğlu, doğası gereği habis ve günahkardır, tarihte bunun birçok örneği mevcuttur.
- b. İnsanın bu özelliklerinin en belirginini ve belki de en kötüsü güce karşı duyduğu önlenemez arzusu, diğer insanlara hükmetme isteğidir.

c. Bu durum kabul edilirse bu içgüdü'nün daha da canlanması engellenebilir.

ç. Uluslararası arena, herkesin herkes ile güç mücadelesine girdiği bir savaş meydanıdır.

d. Böyle bir ortamda bütün devletler, güce sahip olmak ve kendi çıkarlarını korumak yönünde politikalar üretecektir.

e. Mücadelenin temel aktörü devletler olacaktır.

f. Güç olgusu gerek askeri ve gerekse askeri olmayan unsurlardan teşekküldür.

g. Düşmana karşı koyabilmek için, devletlerin askeri kapasitelerini yeterli düzeye ulaştırmaları ulusal çıkarlarının bir şartıdır. Gerektiğinde devletlerarası ittifaklar kurulabilir.

ğ. Bütün devletler bu kurallara uygun olarak davrandıkları sürece, aralarında bir güç dengesi meydana gelecek ve böylece uluslararası ortamda barış ve istikrar sağlanabilecektir (Sönmezoğlu, 2014:123).

Realizmin en önemli özelliği, devletlerin kendilerinden daha üst bir otoritenin olmadığı bir uluslararası ortamda giriştikleri, güç ve maddi kazanç rekabetidir.

Davranışçılık: Temellerini Edward H. Carr attığı ancak Hans Morgenthau tarafından geliştirilen, uluslararası ilişkileri, sistematik, bilimsel bir biçimde ele alma çabası sonucunda ortaya çıkan davranışçılık akımı, “çıkar” ögesini devletlerin dış politikasının temeline oturtmaktadır (Sönmezoğlu, 2014:142).

Davranışçılar için temel araştırma birimi “birey”dir. Bu bağlamda davranışçılık, siyasal açıdan insanlara ilişkin eylem, tutum, tercih ve beklentileri incelerken, dış politika açısından devletlerin uluslararası ilişkileri ile dış politikada karar alıcı bireylerin davranışlarının incelenmesini öngörmektedir (Sönmezoğlu, 2014:142). Davranışçı akıma değişik çevrelerden yapılan eleştirilerin ortak paydalarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Sosyal bilimlerde ölçme ve nicelleştirmeye gereğinden fazla önem vererek ve bu öğeler olmadan bilim olmayacağını söyleyerek uluslararası ilişkilerin özgül ağırlığını hiçe saymıştır.

- İnsanlarla ilgili olarak kişisel ya da toplumsal değerlere ve ideolojilere hakkettikleri değeri vermemiş ve yöntem olarak doğru olmayan biçimde kendisini “değer yargılarından arınmış” varsayımına sahiptir.

- Teorinin yöntemsel sorunlara ve soyut modellemeler yaratma attığı fazla önem, bu alanda yapılan bazı araştırmaların gerçeklerden uzaklaşmasına yol açmıştır (Sönmezoğlu, 2014:144).

Söz konusu eleştirilere rağmen davranışçı akımın uluslararası politika alanına sunmuş olduğu katkıları yadsınamaz. Çünkü davranışçılık özellikle metodolojik açıdan disipline çok büyük katkılar sunmuştur.

Eleştirel Teori: Eleştirel Teori, bazen Frankfurt Okulu Eleştirel Teorisi olarak adlandırılır, siyasal ve sosyal teori çalışmalarında yer alan ve Marx'ın kapitalizme çöküşüne kesin olacağına ilişkin yaklaşımlarında yanıldığını düşünseler de büyük ölçüde Marksizm'den ilham alan bir teoridir (Heywood, 2015:93). Teori, bir disiplinin ele aldığı sorunu ”entelektüel ve siyasi açıdan daha geniş bir sorgulamaya açarak” (Osborne, 2013:34), yeni araştırma objeleri ve hipotezleri eşliğinde bilimsel bir şekilde analiz etmektir. Bilimsel olmak tarafsız

olmayı gerektirir, tarafsız olmak ise her türlü ortak bakış açısından, ahlaki değerlerden, ortak akıldan bir kopuşu gerektirir. Eleştirel akımın hedefinde “iktidar” vardır ve iktidar ile önce tarafsızlık, sonra bilimsellik ve nihayetinde pozitivist teori arasında bir bağlantı olduğunu iddia eder. Eleştirel akım ortak aklın veya bir başka deyişle iktidarın ürettiği bilgi ile o bilgiyi kuşatan teoriyi sorgular (Gözen, 2017:291-292).

Devlet, sınıf, iktidar, egemenlik gibi tüm modernist ve pozitivist oluşum ve kavramları eleştiren teorinin iki hedefi vardır. Birincisi, bilgiyi üreten özne ile bilginin tahakkümünden kopmayan kitleler üzerinde düşünmenin önemini vurgulamak, ikincisi ise bilgi ile iktidar arasındaki çift yönlü bağa dikkat çekmektir: İktidar ürettiği bilgi ile insanlar üzerinde tahakküm kurarken aynı biçimde kitleler de bunu fark edip özgürleşebilmek adına direniş göstermelidir. Felsefi arka planında Frankfurt Okulu ile Antonio Gramsci'nin düşüncelerinin büyük etkisi olan teori, temel olarak Modernizm ile Marksizmi eleştirmektedir. Teoriye göre uluslararası sistemin anarşik ve çatışmacı yapısı doğal olmadığı gibi tamamen maddi unsurlar ile şekillenmemektedir ve zamanla uluslararası etkileşimlerin niteliğine bağlı olarak dönüşüme uğrayacaktır (Gözen, 2017:582).

2.3. 21. YÜZYILDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Bölümün buraya kadar olan kısmında, dış politikanın tanımından ve uluslararası ilişkiler disiplinin temel teorilerinden kısaca bahsedilmiştir. Bundan sonraki başlıklarda ise öncelikle Türkiye’de koalisyonlar dönemi olarak adlandırabileceğimiz, 1990’lı yılların sonlarında ve müteakiben 2000’li yıllardan bu yana izlenen dış politika ve bu bağlamda yaşanan gelişmeler ve ilişkiler incelenecektir.

Soğuk Savaşın ve iki kutuplu sistemin sona ermesini takip eden dönemde uluslararası ilişkiler alanında; normalde bu disiplinin literatüründe çok fazla yer edinmeyen çevre, enerji, göç, insan hakları gibi meseleler de ön plana çıkmaya başlamış ve bu durum da Türk dış politikasını çeşitli yönlerden etkilemiştir.

Diğer taraftan, bir ülkenin dış politikası, o ülkenin siyasal yaşantısından, siyasal rejiminden ve karar alıcı yapıdan doğrudan etkilenmektedir. Ülkedeki siyasal rejim, ülkedeki istikrar veya karışıklık gibi faktörler, devletin dış politikasının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin diğer devletlerle olan ilişkilerinin, içerideki yapıdan tamamen bağımsız olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bu kapsamda, örneğin, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasının İsrail'e yakınlıktan, Arap ülkelere doğru bir çizgiye evrilmesini, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılından bu yana kesintisiz iktidar olmasına ve dış politikasını da bu zeminde sürdürmesine bağlayabiliriz.

2.3.1. 1990'LI YILLARIN SON DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Soğuk savaşın sona ermesiyle Sovyetler Birliğinin yerini alan Rusya Federasyonu ile kara sınırı kalmayan Türkiye, tehdit değerlendirmesinde bazı değişiklikler yapmıştır. Her ne kadar Rusya Federasyonu Türkiye'nin komşusu olan bazı ülkelere ikili anlaşmalar yoluyla asker ve silah yığınaklamış olsa da Türkiye'nin bu dönemde esas güvenlik endişesi yaşadığı bölgeler; Yunanistan, Suriye, İran ve Irak'ta meydana gelen yüksek silahlanma gayretleri nedeniyle batı ve güney komşuları olmuştur (Sönmezoğlu, 2016:68).

1990'lı yıllarda inşacı/kurgucu (constructivist) yaklaşım kapsamında önem kazanan "güvenlikleştirme" kavramı dış politikada esas belirleyici etken olmuş ve yöneticiler tarafından diğer ülkelerle olan ilişkiler güvenlik ve savunma, ulusal çıkar gibi karamlar ile şekillendirilmiştir. Bu dönemde elbette güneydoğuda PKK'ya karşı verilen mücadelenin Türkiye'nin en önemli güvenlik sorununu oluşturduğunu söylemek durumundayız (Sönmezoğlu, 2016:69).

Bu dönemde Türkiye'nin ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin askeri açıdan giriştiği faaliyetleri özetlersek;

- Dünyada ve çevresinde çok sayıda Barışı Destekleme Harekatına (Somali, Bosna Hersek, Arnavutluk ve Kosova gibi) iştirak ederken gerektiğinde Silahlı Kuvvetlerini etkinlikle kullanabilecek iradeye sahip olduğunu (Irak'ın kuzeyindeki harekatlar, Kardak krizi, 1999'da Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması gibi) gösterebilmiştir.

- Türk Silahlı Kuvvetlerinin yeteneklerinde nitel açıdan değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, F-16 uçaklarına elektronik harp özelliği kazandırılmış, uçaklara havada yakıt ikmali özelliği kazandırılmış, her türlü ortamda gece harekatı yapabilmek gibi çok sayıda temin, tedarik faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

- Yine bu dönemde, TSK'nın ateş gücü kapasitesini artırma kapsamında İsrail'den Popeye füzeleri tedarik edilmiş, Hava Kuvveleri envanterine tanker uçakları dahil edilmiştir. PKK terörü nedeniyle sınır ötesine çok sayıda operasyon düzenleyen TSK, diğer taraftan Yunanistan ile yaşanan gerginlikler ve iki ülke arasında devam eden rekabet gibi etkenler nedeniyle

silahlanmaya ağırlık vermiş ve Türkiye 1990'lı yıllarda askeri gücünü artırmak üzere 60 milyar dolar harcama yapmıştır (Sönmezoğlu, 2016:73).

Dolayısıyla, görüldüğü üzere Türkiye, özellikle 1990'ların başında ve son dönemine kadar silahlı kuvvetlerin kapasitesini artırmaya yönelik gayretlerini artırmış ve dış politikasını; yapısal olarak coğrafya ve tarih üzerinden, davranışsal olarak da Lozan Barış Anlaşmasının sağladığı mevcut durumun muhafazası, Batıcılık ve güvenlik endişeleri zemininde tesis etmiştir (Sönmezoğlu, 2016).

Ancak, 15 Şubat 1999 tarihinde terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve Fazilet Partisinin 18 Nisan 1999 tarihindeki genel seçimlerde oy kaybetmesi; dış politikada güvenlik, dış tehdit ve laiklik gibi kavramlar üzerinden yürütülen siyasetin ve bunlara bağlı üretilen söylemin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Ayrıca, 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Gölcük Depremi ve bu afetten sonra yetkili kurum ve organların kurtarma faaliyetlerindeki bazı yetersizlikleri, devlet aygıtının kamuoyunda ciddi anlamda imajının zedelenmesine yol açmıştır (Balci, 2017:261).

Bütün bu olaylara mukabil, 1997 Lüksemburg Zirvesi ile kopma noktasına gelen Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ilişkileri, 10-11 Aralık 1999 tarihinde icra edilen Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmesi, tehdit ve güvenlik odaklı siyasi söylemin değişmesine yol açtığı gibi, o güne kadar dış siyasette Genelkurmay Başkanlığının ağırlıklı olarak belirleyici rol oynaması nedeniyle fazla hareket alanı bulamayan sivil aktörlere manevra alanı da açmıştır.

Bu dönemde, özellikle Dışışleri Bakanı İsmail Cem İpekçi'nin kişisel gayretleri ile başta sınır komşumuz Yunanistan olmak üzere bölge ülkeleri ile ilişkilerin yumuşatılmasına yönelik adımlar atılmıştır.

Yunanistan ile Gölcük Depremi kurtarma faaliyetlerinde bu ülke tarafından sergilenen yardım faaliyetleri ve Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke statüsünün kabul edilmesinin yarattığı pozitif hava sayesinde karşılıklı güven artırıcı temaslar, teatiler ve görüşmeler gerçekleştirilmiş ve genel olarak bunlardan olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Rusya ile PKK'nın bu ülkedeki faaliyetleri, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan toprakları (Dağlık Karabağ) ve Çeçenistan savaşı konularındaki yaklaşımları nedeniyle gerilimli devam eden ikili ilişkiler, bu dönemde yumuşama göstermiş ve askeri, ekonomi ve enerji alanlarında anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde yaşanan bu olumlu gelişmelere paralel olarak, içeride gerçekleştirilen AB reformları neticesinde iç ve dış politikanın belirlenmesinde zemin kaybı yaşayan bazı yapıların, Rusya'yı alternatif bir merkez olarak öne çıkardığı görülmüştür (Balcı, 2017:274).

Suriye ile ilişkiler kapsamında; Öcalan'ın bu ülkeden çıkarılmasını müteakip 1998 yılında Adana Mutabakatı imzalanmış ve hatta Haziran 2002'de taraflar arasında askeri eğitim ve işbirliği konusunda anlaşma imzalanmıştır.

1990'lı yılların başından itibaren İran'a yönelik olarak, bu ülkenin Türkiye'de rejim değişikliğine yönelik girişimlerde bulunduğu ve PKK'yı desteklediği gibi argümanlardan kaynaklanan mesafeli bir duruş sergilenmiştir. 1999 sonrası ise söz konusu dinamiklerin önem kaybetmesi ile ikili ilişkilerde nispeten daha olumlu bir sürecin yaşandığı görülmektedir.

Yukarıda kısaca **1990'lı yılların son dönemlerinde başlayıp 2000'li yıllara geçiş aşamasındaki süreçte**, Türkiye'nin bölgemizdeki ikili ilişkilerine yönelik kısa bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bu dönemi, ekonomik ilişkilerin ağırlık kazandığı, bu sebeple öncelikle bölgesel sorunlarda çözüm odaklı girişimlerde bulunulan bir dış politika felsefesinin hâkim olduğu, bu bağlamda "Avrupalaşmanın" kurumsallık ve söylem üzerinde belirleyici olduğu ve netice itibariyle dış politika uygulamasında "tehdit" ve "güvenlik" odaklı söylem ve uygulamaların azaldığı bir süreç olarak tanımlayabiliriz. Bu dönemden 2000'li yıllara intikal eden en önemli sorunun ülke ekonomisinde yaşanan problemler olduğu, bu süreçte yaşanan 2000 ve 2001 ekonomik krizlerinin müteakip yıllarda Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerinde en fazla belirleyici gücü olan etken olarak adlandırılabilceği değerlendirilmektedir.

2.3.2. 2000'Lİ YILLARDAN İTİBAREN TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye'nin bu süreçteki uluslararası ilişkilerinin genel değerlendirmesine geçmeden önce, uluslararası ortamın kısaca incelenmesi gerekecektir.

2000'li yıllar, soğuk savaşın üzerinden yaklaşık on yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen, uluslararası sistem açısından açık bir yapısal karakterin gözlenemediği bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde bölgesel alt sistemler de uluslararası sistemin bu niteliklerinden etkilenmiştir. Bu süreçte dünya siyaseti üzerinde Amerika Birleşik Devletlerinin keskin bir hegemonya kurmuş olduğunu söyleyemesek de, devletlerarası ilişkiler ortamı ile bu ülkenin başkanlık koltuğunda oturan isim arasında açık bir ilişki kurulabileceğini görmekteyiz (Sönmezoğlu, 2016:435). Ancak diğer taraftan, Rusya'nın kısa sürede

toparlanması ve sahip olduğu enerji kaynaklarını adeta bir silah olarak kullanması, Çin'in neredeyse Amerika Birleşik Devletlerine rakip olarak ortaya çıkması bu ülkenin etkili liderliğini sarsmıştır.

Batı, 21. yüzyıla başlarken Sovyetler Birliği ve doğu blokunun dağılmasının yarattığı bir öforya yani aşırı bir hoşnutluk ve iyimserlik duygusu içerisine girmiştir (Oran, 2017:14). Bundan sonra Batı'nın sistemi tüm dünyaya egemen olacak ve çatışmalar sona erecektir. Ancak her sistemin, bir "öteki" sistemin varlığıyla var olacağı prensibinden hareketle "eski öteki" komünizm yerini "yeni öteki" dinsel yapıya bırakmıştır. Artık mücadele Hristiyan Batı ile İslam medeniyeti arasında yaşanacaktır. Bu bağlamda, 11 Eylül 2001 tarihi, 21. yüzyılın başında, uluslararası ortam için belirleyici ve önemli bir kilometre taşı olmuştur.

ABD Başkanı George W. Bush'un hegemonya siyaseti ile şekillenen bu dönemin ardından ülkenin ilk siyahi başkanı Barack Obama'nın yönetime gelişi, uluslararası arenada yeniden işbirliği döneminin aralanmasına neden oldu (Sönmezoğlu, 2014:435). Bu dönemde yine çevresel ve bölgesel anlamda önem arz eden bir diğer olay ise "Arap Baharı" olmuştur. Türkiye özelinde ise 3 Kasım 2002 seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidar olması ve bunu hâlihazırda devam ettiriyor olması temel belirleyici etken olmuştur.

2002 yılında iktidarın değişmesinden itibaren Türk dış politikası açısından; iç ve dış sermaye çevreleri, global entelektüel yaklaşımlar ve Türkiye'nin iktidar bloğu içerisinde yer alan kurumlara hitap edecek farklı farklı ideolojik formülasyonlar üretilmiş ve bu formülasyonlar üzerinden de jeopolitik strateji geliştirmiştir (Açıkel, 2017:10). Türk dış politikasındaki muazzam dönüşümün en önemli nedenlerinden birisi elbette soğuk savaşın geri kalmış olmasıdır.

Bu dönemi genel uluslararası sisteminin ve Türkiye'nin bulunduğu bölgenin genel dinamiklerini;

- Amerikan devletinin bölgedeki hegemon gücünü yavaş yavaş kaybetmesi buna karşın Türkiye'nin ise yükselmeye başlaması: ABD dönem başındaki saldırgan ve tavizsiz İsrail destekçisi tavrının yavaş yavaş enerjisini kaybettiğini, Baas tipi otoriter rejimler üzerinden bölgede daha fazla etkisini sürdüremeyeceğini fark etmiştir. Bu durum ise Başkan Obama döneminde ABD'yi çok fazla ön plana çıkmadan ve perde arkasından söz sahibi olma yönünde tavrı değiştirmeye sevk etmiştir. Burada göze çarpan en belirgin yaklaşımlar, ideolojik çatışmalardan sonra ortaya çıkan dinsel çatışmaları ortadan kaldırmak amacıyla İslamcı devletler yerine ılımlı İslami devletleri desteklemek olmuştur.

Türkiye açısından ise SSCB tehdidinin sona ermiş olmasıyla Amerika Birleşik Devletlerine olan güvenlik açısında bağımlılık sona ermiş ve daha özgüvenli dış politika izlemeye başlamıştır.

- Ekonomi: Batı'nın 2008'ten itibaren ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamasına rağmen Türkiye 2001 yılında yaşadığı ekonomik krizden sonra gerçekleştirdiği yapısal reformlar sayesinde ciddi anlamda krizde ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Kimi Avrupa Birliği üye ülkeler iflas ederken Türkiye % 8 büyümeyle Çin'den sonraki en büyük gelişim seviyesini yakalamıştır (Oran, 2017:131).

- Strateji: Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren çok fazla ilgi gösterilmeyen Orta Doğu-Arap devletleri veya İslam Dünyası ile bu dönemde daha fazla temas kurulurken, 1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak ilişkilerin geliştirildiği Balkanlar ve Türki Cumhuriyetler bu dönemde daha geri planda kalmıştır.

Netice itibariyle bir taraftan Avrupa Birliğine tam üyelik için çaba sarf eden, Yumuşak Güç unsurları ile desteklenen ve askeri potansiyel olarak bölgenin en güçlü devleti sayabileceğimiz Türkiye, yukarıda sayılan dinamiklerin de etkisiyle bu dönemde büyük derecede önem kazanmış bir aktör olarak karşımıza çıkmıştır.

Tarihsel açıdan, 2000'li yıllardan bu yana izlenen dış politika söylem ve uygulamalarını kronolojik dönemlere bölmek mümkün görünmekle birlikte, söz konusu dönemler arasında net olarak belirlenmiş sınırların bulunmadığı, bir dönemde ağırlıklı olarak vurgulanan söylem ve uygulamaların diğer başka dönemlerde de tekrarlanabildiği tespitinden hareketle kronolojik olarak bir gruplama/sınırlama yapılmamış ve bu süreç bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

28 Şubat post-modern darbe süreci, 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz gibi iç şartların ve Irak savaşı, 11 Eylül saldırıları, Ortadoğu'da yükselen batı düşmanlığı ile birlikte güçlenen Siyasal İslam gibi dış etkenlerin meydana getirdiği politik ortamda 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olan AK Parti, kurulduğu günden itibaren Türk siyasi hayatına birçok yönden damgasını vururken kendisini de içte ve dışta birçok önemli gelişmelerin ortasında bulmuştur. Parti'nin kurucularının ve önde gelenlerinin, 2002 yılındaki seçim zaferinden yaklaşık 5 sene önce, "irticai faaliyetler" nedeniyle siyaset yapmaları yasaklanan Milli Görüş akımının önde gelenlerini oluşturması, bazı çevrelerde kaygı yaratırken liberal ve muhafazakar kanadın çoğunda yeni yeni umutlar ve beklentiler yaratmıştır (Uzgel ve Duru, 2013:11). Kuşkusuz ki ülkenin ve bölgenin çok zor bir dönemden geçtiği bir zamanda yeni kurulmuş olan bir partinin gerek iktidara geliş sürecinde ve gerekse iktidara geldikten sonra hem Batı ile hem de ülkedeki liberal kanatla girmiş olduğu yakın ilişki, AK Parti'nin dış dünya nezdinde çok büyük bir öneme haiz olduğunu göstermektedir.

AK Partinin iktidara gelişi ve Prof.Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Dışışleri Bakanlığı görevini üstlenmesiyle, Türkiye'nin dış politikada, geçmişe nazaran çok daha aktifleştiği, Sovyetler Birliği kaynaklı endişelerin ortadan kalkması nedeniyle başta ABD olmak üzere batının etkisinden kurtularak zerkleştiği ve artık bölgesel bir güç haline gelerek sorun çözme/düzen kurma gibi fonksiyonlara sahip olduğu; dolayısıyla artık Türk Dış Politikasının aktif ve özerk bir hal aldığı sık sık dile getirilmiştir (Oran, 2017:131).

Böyle bir iddianın dayanaklarının neler olduğuna yönelik çeşitli yorumlar yapılmıştır. Türkiye'nin uyguladığı dış politikalarda, bürokrasi aygıtının yanında iş adamı kökenli bazı danışmaların da özellikle iktidarının ilk yıllarında aktif rol almalarının bu konuda etkisi olabileceği değerlendirilmektedir. Uzgel'e göre ise Türk Dış Politikasına yönelik bu yaklaşım; Bush döneminde ABD'nin göreceli de olsa hegemonik olarak gerilemesi ve uluslararası sistemin, Türkiye'yi ve ekonomik potansiyele sahip olduğunu değerlendirdiği başkaca gelişmekte olan ülkeleri, "yükselen piyasalar" sınıfına dahil ederek neoliberal politikalarla desteklemesi sonucunda, ekonominin daha güçlü ve önemli bir özne haline gelmesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır (Uzgel, 2011).

ABD; ellerinde artık döviz rezervi biriken ve dolayısıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ilişkileri değişim gösteren Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye, Meksika, Brezilya, Hindistan gibi ülkeleri 1996'dan itibaren "pivotal states / eksen ülke" olarak tanımlamış ve böylelikle kendi üzerindeki yükü paylaştırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda pek çok ülkenin daha fazla aktif dış politika izlemeye ve buna bağlı olarak bölgesel roller üstlenmeye başladığı görülmüştür (Uzgel, 2011).

Dolayısıyla Türkiye ve diğer bazı ülkelerin dış politikalarındaki ABD etkisinden daha uzak, proaktif ve özerk yaklaşımların aslında ekonomik tabanlı olduğu ve batıdan uzaklaşmak suretiyle değil küreselleşme ile entegrasyonun sonucunda olduğu tespit edilmektedir.

Ülkelerin yürüttükleri dış politikaların aktif öznesi, sınıfsal ögeler arasındaki ilişkiden şekillenen devletlerdir. *“Kapitalist dünya ekonomisi içindeki bir ülkeden söz ediyorsak (ABD ya da Türkiye) o ülkedeki iktidar ilişkileriyle sermaye birikim süreci arasından yakın bir ilişki olacaktır. O zaman da dış politikayı, esas olarak bu sürecin yeniden üretim ve genişleme dinamikleri, gereksinimleri belirleyecektir”* diyen Yıldızoğlu da dış politikadaki aktifliği ekonomi üzerinden okumakta ve kapitalizm ile ilişkiyi belirleyici olarak tespit etmektedir. (Yıldızoğlu:2017).

Ancak bütün bunların yanında Türkiye'nin yürüttüğü aktif dış politikanın en temel ve belki de en önemli dayanağının, geçmiş döneme ait söylem ve politikalarının terk edilerek gerek iç ve gerek dış politikada atılan birçok adımın ve dönüşüme uğrayan birçok alanın, yurt içinde (kamuoyunda) ve yurt dışında (ABD ve AB) verilen yakın destek ve bu desteğin sağladığı meşruiyet olduğu değerlendirilmektedir.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış politikasının da iç politikaya benzer şekilde bir dönüşüme uğradığını söylemeliyiz. Bu dönemde, özellikle Ortadoğu merkezli olarak yürütülen Türk dış politikasına “yumuşak güç” veya “yeni Osmanlılık” adı verilmektedir (Uzgel, 2013:358).

Yumuşak Güç kavramı ilk defa 1980'li yıllarda Joseph Nye tarafından kullanılmış olup “bir devletin, başka bir devlete **zor aygıtını kullanmadan**, tarihi, kültürel unsurlar vasıtasıyla istediğini yaptırabilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Nye, 2004). Türkiye’de ise 1990’lı yıllarda Turgut Özal ile birlikte dillendirilmeye başlayan “Yeni Osmanlılık” anlayışı, Ahmet Davutoğlu tarafından Cumhuriyet yönetiminin dış politikada “redd-i miras” yapması nedeniyle terk edilen “İslam kimliği ve politikalarının” (Davutoğlu, 2010:70) tekrar uygulamaya konulması ve “Türkiye’nin kendi kimliğini, siyasi kültürünü ve psikolojisini” yeniden inşa etmesi anlamında kullanılmıştır (Davutoğlu, 2010:92-93).

Bu dönemde Türkiye’nin uluslararası ilişkiler alanında uygulamaya çalıştığı politikaların üzerine konumlandığı “Yeni Osmanlılık” temelinin formüle edilmiş hali, “komşularla sıfır sorun” anlayışıdır. Komşularla sıfır sorun politikasının temelinde ise neoliberal yeniden yapılanma prensibine uygun olarak karşılıklı olarak ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi anlayışı yatmaktadır.

Bu yeni anlayışla Türkiye’nin komşu ülkelerle yaptığı ticaretin toplam ticaret içerisindeki oranı 1/6 iken 2008 yılında bu oranın 1/3 seviyesine çıktığı, benzer şekilde 1970’li yıllarda dış ticaretin Gayri Safi Milli Hasıla içerisindeki payı % 13 seviyelerindeyken bu oranın 2008 yılında % 45 civarına çıktığı görülmüştür (Kirişci ve Kaptanoğlu, 2011:705).

Geleneksel Türk dış politikasının; Türkiye’yi Ortadoğu’dan kopardığı, güvenlik kaygılarını gündeminden eksik etmeyen, sürekli olarak komşularından tehlikeli bir hamle bekleyen bir pozisyona mecbur ettiği, pasif bir siyaset anlayışına sahip olduğu, komşularına yönelik tarihsel mirası başarılı bir şekilde kullanamadığı ve bu sebeple restore edilmesinin kaçınılmazlığı perspektifinden

hareketle Yeni Osmanlılık fikri, içerde ve dışarıda kapsamlı bir dönüşümü ve Türkiye'nin başta Ortadoğu olmak üzere daha aktif bir dış politika izlemesini öngörmektedir (Uzgel, 2013:359). Graham Fuller ise Türkiye'deki bu değişimi bir kimlik evrilmesi olarak tanımlamakta ve Türkiye'nin giderek bağımsızca hareket etmek suretiyle Müslüman coğrafyası üzerindeki tarihi rolünün farkına varmaya başladığını düşünmektedir (Fuller, 2008:32-39).

Bu çerçevede komşu ülkeleri potansiyel tehlike olarak gören ve askeri güce önem veren bir yaklaşım yerine diplomasi, ekonomik yatırımlar, kültürel atılımlar gibi yumuşak enstrümanların kullanımı ön plana çıkmıştır.

Yeni Osmanlılık anlayışı genel olarak içeride ve dışarıda geniş bir ilişkiler ağı hedeflediği gibi, ülkede var olan kimliklerin, toplumun ve en nihayetinde siyasetin yeni baştan tanımlanmasını da içermekteydi. Bu süreçte içeriye dönük olarak öne çıkan iki unsurdan birincisinin o döneme kadar sürdürülen laiklik anlayışının yumuşak hale getirilmesi, ikincisinin ise Kürt meselesinde yürütölmüş politikaların terk edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, yaşanan iç politik dönüşümlere, bu dönüşümlere uygun düşecek bir takım dış politik açılımların da eşlik etmesinin kaçınılmaz olacağı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde ülke tarihinde hiç alışıldık olunmadığı kadar başta Suriye ve İran'la sıkı ikili ilişkiler kurulmaya başlanmıştır: Suriye ile Hatay sorunu, su meselesi ve PKK terör örgütüne verdiği destekten kaynaklanan ve savaşmaya ramak kalan ciddi gerilimlerden; üst düzey ziyaretlere, ikili çok sayıda anlaşma yapılmasına varan çok olumlu ikili ilişkiler yaşanmıştır.

Hatta Suriye ile ilişkilerde ortaya çıkan bu iyileşmenin yanında iki ülke Ortadoğu'da kalıcı barış sağlayabilmek adına "İstikrar İçin Diyalog" sloganıyla bir girişimde bulunmuşlardır (Uçarol, 2015:1370).

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren muhafazakar ve neoliberal tarafların desteği ve ortaklığı neticesinde iç ve dış politikada gerçekleşen değişim ve dönüşümler, aynı zamanda Genişletilmiş Orta Doğu Projesinin gündeme yerleşmesi ile aynı/yakın dönemlere denk gelmektedir. Kamuoyunda Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak bilinen bu girişim, Amerika Birleşik Devletlerindeki NeoConların, Ortadoğu bölgesinde yükselen Radikal İslam'ı ve buna bağlı ortaya çıkan ABD karşıtlığını frenlemek üzere ortaya koydukları bir proje olarak bilinmektedir (Girdner, 2005: 39-71).

ABD tarafından Haziran 2004 içerisinde yapılan G-8 Zirvesinde resmi olarak ilk defa ortaya çıkarılan, esas ismi "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi" olan ve anılan bölgelerde sosyal ve ekonomik ilişkiler ile insan hakları ve demokratikleşme gibi alanlarda yapılması öngörülen iyileştirmeler üzerine odaklanmış bir programı içeren proje, bir anlamda Amerika Birleşik Devletlerinin yaklaşık son 50 yıldır bölgedeki diktatoryal/otoriter rejimleri kendisine yakın durdukça desteklemek anlamına gelen klasik politikasını da terk etmesi anlamına gelmekteydi (Oran, 2017:267).

Projeye göre Türkiye'nin eski iç ve dış politika çizgisini terk ederek Batı dünyası ile iyi ilişkilerde bulunan ve Avrupa Birliğine üyeliği hedefleyen yumuşak bir siyaset modeli ortaya koyması, tüm orta doğu ülkeleri için örnek teşkil edecektir. Böylece seçimle iş başına gelen diğer Ortadoğu ve Arap coğrafyasındaki radikal İslamcı hükümetler, yürütülebilir bir ekonomik programa

sahip olamadıkları için batı dünyasıyla uyuşmak zorunda kalacaklardır (Uzgel, 2013:368).

Yumuşak Güç olarak adlandırılan Türk Dış Politikasının yeni döneminde Büyük Ortadoğu Projesi isminin sıklıkla anılması içeride ve dışarıda birçok tartışmaya sebep olmuştur. Örneğin içeride bazı kesimler yapılan açılımların ve yeni dış politikanın Amerika'nın dayatması sonucunda onun bölgede yayılmacı çıkarlarına hizmet etmek amacıyla yürütüldüğünü iddia ederken, Graham Fuller ve Stephen Larrabee gibi Amerikalı araştırmacılar tam tersini iddia etmekte ve Türkiye'nin "hiç olmadığı kadar bağımsız hareket ettiğini" (Fuller, 2008:19) veya en azından "bağımsız hareket etme gücünü artırdığını" (Larrabee, 2008:1) söylemişlerdir.

Türkiye'nin bu dönemde komşularıyla ilişkisi gerçekten de geçmişte hiç olmadığı kadar düzelmiştir. Uzgel bu durumun, 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra terör eylemlerinin azalması ve hatta sıfır noktasına inmesi sonucunda başlayan bir sürecin devamı olarak adlandırırsa da (Uzgel, 2013:368) başta Suriye ve Yunanistan ile ilişkiler geçmişte çok fazla görülmediği kadar iyi bir seviyeye ulaşmıştır.

Yine bu döneme özgü dış politika uygulamalarından, 1 Mart 2003 tarihinde yaşanan ve kamuoyunda "1 Mart Tezkeresi" olarak bilinen kriz ve bu kriz neticesinde Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan bir takım sorunlar öne çıkmaktadır. Bilindiği üzere ABD, Türkiye'nin en fazla silah ithal ettiği ülke olmanın yanında NATO'da uzun süredir birlikte yakın ilişkiler tesis edildiği ve "stratejik ortak" olarak adlandırılan bir devlettir.

ABD, bu ülkede Neo-Conların işbaşına gelmesi ve 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terör saldırılarının akabinde Irak'a yapmayı planladığı saldırıda, bu ülkeye kuzey tarafından girebilmek için Türkiye'den izin talep etmişti. Bu konu ile ilgili ilk diplomatik girişimler 2002 yılı başından itibaren başlamış ve 2003 sonuna kadar yoğun bir şekilde sürmüştü. 2003 senesinin ilk dönemlerinde Amerikan Devletinin artık Irak'a saldıracağı netleşmiş ve talepleri de iyice belirlenmişti. Buna göre Türkiye'nin 12 limanı kullanılacak ve bunun yanında 250 uçak, 65 helikopter ve yaklaşık 60.000 askerin Türkiye'ye yerleştirilmesi öngörülmekteydi (Oran, 2017:270-271).

Ancak Türkiye, gerek bir önceki körfez savaşında, özellikle Irak'a yapılacak ambargo kapsamında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatması nedeniyle yaşadığı maddi zararlardan ve gerekse yine birinci savaş sonrasında Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan güç boşluğunun terör örgütü PKK'ya ve bölgede diğer otonom Kürt oluşumlarına imkân tanınması sebebiyle söz konusu tezkereye tereddütlü yaklaşmış ve sıcak bakmamıştır (Uçarol, 2015:1204). Hükümet tarafından, ABD askerlerinin Irak'a Türkiye toprakları üzerinden girmesine izin vermeye yönelik Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk edilen tezkere, hem bu konuda kamuoyunun takındığı tavır ve hem de siyasi partilerde söz konusu tezkerenin kabulüne yönelik bir irade oluşmaması nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmiştir (Balci, 2013:264). Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri Doğu Akdeniz'de Türkiye üzerinden Irak'a sokmayı düşündüğü askeri kuvvetlerini Basra Körfezine kaydırmak durumunda kalmıştır (Uçarol, 2015:1212).

Tezkerenin reddedilmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkilerde büyük bir gerginlik yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ile İngiltere Başbakanı 23 Mart 2003 tarihinde, Türkiye'nin kendi güvenliği ve toprak bütünlüğünün muhafazası amacıyla da olsa Irak'ın kuzeyine girmesine karşı olduklarını belirterek Türkiye'ye karşı tavırlarını net olarak göstermişlerdir (Uçarol, 2015:1213). Türkiye her ne kadar 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiliz savaş uçaklarının Türk Hava Sahasını kullanmasına yönelik bir tezkereyi TBMM'den geçirse de bu durum bile ilişkilerin yumuşamasına yetmemiştir (Arı ve Pirinççi, 2010:21).

Ardından da dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün Türk-Amerikan ilişkilerinde tarihinin en büyük krizi olarak adlandırdığı, 4 Temmuz 2003 tarihinde Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye şehrinde, Türk askerlerinin bölgede yasa dışı faaliyet yaptıkları gerekçesiyle ABD'li askerler tarafından tutuklanarak başlarına çuval geçirilmesi hadisesi yaşanmıştır (İnat ve Duran, 2005:27). 2004 yılının Haziran ayında İstanbul'da icra edilen NATO zirvesinden sonra iki ülke arasındaki gerilen ilişkilerde yavaş yavaş iyileşmeler başlasa da; ABD yönetiminin Irak'ın inşasında Kürt gruplara imtiyaz tanıyan politikalar üretmesi, Türkiye'nin ABD'nin izlediği dış politikalar sebebiyle çok haz etmediği halde İran ve Suriye (2000'li yıllarda) ile iyi ilişkiler kurması ve en son olarak da bölgesel güç mücadelesindeki rakibi Rusya ile yakınlaşması, Türkiye ve ABD arasında günümüzde dahi gündemde yer işgal eden sorunlar olarak sıralanabilmektedir.

Bu dönemde, Avrupa Birliğine tam üyeliğin elde edilmesine yönelik atılan kararlı adımlar, Kıbrıs meselesinde çözüme odaklanmış bir siyaset izlenmesi, yıllardır sorun yumağı haline gelen temel meselelerin çözümünde klasik Türk dış

politikasından sıyrılarak daha yapıcı, çok yönlü, çok boyutlu ve küresel sisteme entegre olmuş denilecek seviyede olumlu politikaların izlendiğini söylemek durumundayız.

Sonuç olarak Türkiye'nin 2002-2009 yılları arasındaki bu dönemini, ABD ile yaşanan gerilim dışında, dışarıda başta Ortadoğu'da olmak üzere komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştiren, Avrupa Birliğine tam üyelik hedefine kilitlenmiş politikalar izlenen, ABD ve AB'nin desteğini de alarak ülke içinde Kıbrıs ve Kürt meselesi gibi sorunlarda alışlagelmiş yaklaşımları reddederek radikal politikalar üretilmesi bağlamında, Fethi Açıkel'in deyiimiyle "İslami Liberalizm" in uygulandığı ve "Batıcı Jeopolitika" stratejinin izlendiği (Açıkel, 2017:22) bir dönem olarak isimlendirebiliriz.

30 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos Kentinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu zirvesinde, o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan ile İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres ve oturum moderatörü David İgnatius arasında yaşanan tartışma sonrasında İsrail ile hızla kötüleşen ilişkiler, Ermenistan ile başlayan yakınlaşmanın çok uzun sürmemesi ve 2011 Arap Baharının Suriye, İran ve Irak ile ilişkileri oldukça olumsuz yönde etkilemesi neticesinde, yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan "soft power" veya "komşularla sıfır sorun" politikalarının çok uzun süreli devam ettirilemeyeceği anlaşılmıştır (Balcı, 2013:285).

Bunlara ilaveten, terör örgütü PKK'nın da 2007 yılından itibaren kanlı saldırılarına yeniden başlaması Türkiye'yi yeniden güvenlik anlayışlı politikalar üretmeye sevk etmiştir (Lesser, 2011).

Bu arada, komşularla sıfır sorun politikasından, “merkez ülke” öğretisine bir yönelim görülmektedir. Türkiye'nin bulunduğu bölgede kültürel ve coğrafi merkez olduğu tezinden beslenen bu doktrin, bölgesel veya global anlamda inşa edilecek yeni bir düzende ülkemizin bu düzenin merkezinde olmasını, izleyeceği politikalarla gelişmelerin akışını şekillendirebilmesini, dünyada sözü dinlenen, olayları önceden öngörebilen bir ülke olmasını hedeflemektedir (Davutoğlu, 2013:5).

1999 yılında aday ilan edildikten sonra Avrupa Birliği ile ilişkiler büyük önem kazanmıştır. Esasında, kurulduğundan bu yana dış politikasının temel eksenini her zaman Batı olan Türkiye için AB'ye tam üyelik anlamında bu yönde ulaşılacak son durak olacaktı. Diğer taraftan AB'nin, ABD karşısında yükselen yeni bir güç olması ve Rusya'nın kendi sorunları ile meşgul olduğu bir dönemde bu teşkilata dahil olunması, Türkiye için mükemmel bir denge ortamı sağlayabilecekti (Oran, 2017:149,150). Dolayısıyla Avrupa Birliği ile ilişkiler her dönemde Türk dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak Avrupa Birliğinin 2004 yılında 10 yeni ülkeyi, 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya'yı Birliğe dahil etmesi Türkiye açısından olumsuz bir gelişme oldu. AB'nin bu yönde genişlemesi en başta rızası alınması gereken ülke sayısını artırmıştı ki bunlardan biri de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmuştu (Oran, 2017:150).

Bu bağlamda, Türkiye ile AB arasında 2007 sonrasında mevcut ilişkilerin açık bir şekilde bozulmaya başlaması ve dünyada yaşanan ekonomik kriz, merkez ülke doktrinini geçerli kılan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bunun yanında diğer bir etken de 2011 yılında başlayan ve Ortadoğu'da yeni bir düzen ve bu düzende lider olarak Türkiye'yi “merkez ülke” olarak vadeden Arap Baharı olayları olmuştur (Balci, 2017:316).

Merkez ülke doktrini, zor ve güç kapasiteleri yoluyla değil, soft-power araçlar ile uygulanmaya çalışılmıştır. “Medeniyet temelli siyasal bağımlılık” olarak özetlenebilecek doktrin vasıtasıyla, “ulus devletin ayrıştırıcı kültürüyle hesaplaşmak” ve “Türkiye ve Ortadoğu ile bunların toplumları arasındaki yapay sınırları alaşağı etmek” hedeflenmektedir (Aslan, 2013:28-29).

Dış politikada “komşularla sıfır sorun” retoriğinin yerine “medeniyet” söylemlerinin kullanılmaya başlanması ile merkez ülke doktrininin kullanımı daha kolay hale gelmiştir. Dolayısıyla, 2000’li yılların başında hakim olan “ekonomik liberalizm” anlayışı, Ortadoğu’daki totaliter rejimlere karşı demokrasi talep eden kesimleri desteklemek suretiyle “politik liberalizme” dönüşmüştür (Dal Parlar, 2016:1438). Bu arada, demokrasi ve özgürlük anlayışı ön plana çıkmış olsa da, ekonomik ilişkilerin bu dönemde de yine öncelikli olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’nin merkez ülke pozisyonunda olacağı yeni düzende ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkla birlikte, siyasal meşruiyet referans noktası olarak alınmış ve genel olarak Türkiye, (özelde ise iktidar partisi) model olarak lanse edilmiştir. “Model Ülke” olarak sunulma hedefi doğrultusunda 12-17 Eylül 2011 tarihleri arasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından, art arda yaşanan Arap Devrimlerinin ardından sırayla Mısır, Tunus ve Libya ziyaret edilmiştir. Yine o dönemde 4-5 Haziran 2012 tarihlerinde Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından düzenlenen “İstihbarattan Karar Oluşumuna: Karar Alıcılar İçin İstihbarat Analizi” konulu konferansta konuşan MİT müsteşarı Hakan Fidan “Türkiye’nin artık düzen kurucu bir ülke” olduğunu belirtmiştir (Güller, 2012).

27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıra ve ardından 22 Temmuz 2007 tarihli genel seçimlerden sonra gerek Ergenekon, Balyoz, Casusluk, Amirallere Suikast davaları gibi kumpas davaları ve gerekse 2010 yılında yapılan Anayasa

değişiklikleri sonucunda eski bürokratik anlayış, sistem dışına çıkarılmış ve bu unsurların iç ve dış siyasete müdahale edebilme imkânları ortadan kaldırılmıştır. Dış politikada başta Silahlı Kuvvetler olmak üzere muhtelif kurumların etkisinin ortadan kalkmasının en önemli sonucu, uluslararası ilişkiler alanında muhafazakâr bir hegemonyanın varlığının hissedilmesi olmuştur. Bu atmosfer ise, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Kimse Yok Mu Derneği ve MAZLUMDER gibi muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarını dış politikanın şekillenmesinde imtiyazlı bir pozisyona yerleştirmiştir (Balci, 2017:319). Bunlardan İHH'nin, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukanın kaldırılması ve buraya insani yardım malzemesi götürülmesi amacıyla yola çıkan Mavi Marmara gemisinin karıştığı olay İsrail ile ilişkileri önemli derecede şekillendirirken, MAZLUMDER'in Suriye'nin 2011 yılında baş gösteren olaylar karşısında tutumunu eleştirmesi ve muhaliflerin Türkiye'de toplanmasını sağlaması da Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini etkilemiştir (Özcan, 2012:47). Dış politikada oluşturulan muhafazakâr atmosferin sürekliliğinin ve hem akademik dünyada hem de kamuoyunda kabullenilmesinin sağlanması amacıyla Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) gibi birçok düşünce kuruluşu da bu dönemde dış politikaya katkılar sunmuş ve şekillenmesine etki etmiştir.

Bu dönemde dış politikada merkez ülke rolünün sahiplenilmesi ile birlikte, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Afrika ve Balkan ülkeleri gibi o döneme kadar fazla ilgi gösterilmeyen ülkelere ziyaretler gerçekleştirilmiş, bunun yanında Enerji Bakanı Taner Yıldız'ın Kuzey Irak yerel yönetimiyle enerji alanında yaptığı anlaşmalarla ve Avrupa Birliği Bakanı Egemen Bağış'ın çalışmaları ile Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında dış politikaya katkılar sunulmuştur (Balci, 2017:320).

Amerika Birleşik Devletlerinin, Irak'ta bir türlü istikrarı sağlayamaması, NeoCon'ların Kürtlere dayanması, Sünnilerin dışlanması ve Şiilere şüpheyile yaklaşılması neticesinde Irak'ın adeta kan gölüne çevrilmiş olması, bu ülkeyi Türkiye ile yeni bir açılım yapmaya sevk etmiştir (Oran, 2017:286). Bu kapsamda, Kasım 2007'de imzalanan ve PKK ile mücadelede anlık istihbarat paylaşımını içeren anlaşma ile iki ülke arasındaki ilişkiler kısmen düzelmeye başlamış olsa da esas olarak Başkan Obama'nın Ocak 2009'ta göreve başlamasını müteakip ilk ziyaretini Türkiye'ye yapması ve bu ziyarette iki ülke arasında "model ortaklık" vurgusu yapması ile ilişkiler yeniden 1 Mart Tezkeresi krizi öncesi seviyeye ulaşmıştır (Balci, 2017:321). Gerçi bu dönemde de ikili ilişkilerin sağlamlık seviyesini test eden; Türkiye ile Brezilya'nın inisiyatif olarak İran'la nükleer takas anlaşması imzalaması, Mavi Marmara krizi sonrası ABD'de Türkiye karşıtı yapının güçlenmesi ve Mart 2010 ayında Temsilciler Meclisinde sözde Ermeni Soykırımı Tasarısının kabul edilmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. ABD ile "model ortaklık" kapsamında ekonomik ve siyasi yakınlaşma ile birlikte askeri alanda da ilişkiler geliştirilmiş ve Türkiye olarak İran'a karşı yapıldığı değerlendirilen Füze Kalkanı projesi kapsamına girilerek ABD-NATO ile ilişkilerin yeniden revize edilmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda, Suriye'deki yönetimin değişmesi gerektiğini sıklıkla vurgulayan Ankara, bu konuda ABD ve NATO ile uyumlu reaksiyonlar gösterirken, bu konuda Şam yönetimini destekleyen İran ve Rusya ile ayrı noktalarda konumlanmıştır.

Bu dönemde Kuzey Irak yönetimiyle, Merkezi Irak Yönetimiyle ters düşme pahasına yakın ilişkiler kurulmasına yönelik adımların da atıldığı görülmektedir. Bu yakınlaşmaya etken olarak sadece Silahlı Kuvvetlerin dış politikada etkinliğinin azalması değil, aynı zamanda hükümetinin içeride PKK sorununun

çözümüne yönelik inisiyatif olarak adımlar atmasının da etkili olduğu değerlendirilmektedir.

1990'lı yıllarda Türkiye ile İsrail arasında stratejik boyutta geliştirilen ilişkilerin 2000'li yıllarda, ilişkileri düzenleyen koşulların ortadan kalkması sonucunda, bozulmaya başladığını görmekteyiz. 2009 yılına kadar ağırlıklı olarak Silahlı Kuvvetlerin inisiyatifiyle yürütülen Türkiye-İsrail ilişkileri; Türkiye'nin Filistin meselesinde aktif bir rol oynaması, Davos, Mavi Marmara, Koltuk (İsrail Dışişleri Bakanı ile ikili görüşme sırasında Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisinin diplomatik ve geleneksel usullere aykırı olarak daha alçak seviyede bir koltuğa oturtulması.) krizleri ve bunlara bağlı olarak karşılıklı olarak büyükelçilerin geri çekilmesi, bütün askeri anlaşmaların askıya alınması neticesinde tarihinin en düşük seviyesine ulaşmıştır. Fakat İsrail ile askeri ve siyasi düzlemde yaşanan bu gerilimler ekonomi ve ticaret alanına yansımamış ve iki ülke arasında dış ticaret hacmi 2010-2011 yıllarında ortalama % 30 artış ile en üst düzeye ulaşmıştır (Balcı, 2017:330). Bütün bunların yanında 2010 yılında İsrail'in Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi ile birlikte yakınlaşarak beraber Doğu Akdeniz'de doğalgaz arama faaliyetlerine başlaması, ilişkilerin daha da gerilmesine yeni bir etken olmuştur.

Bu çerçevede, 2000'li yıllarda Türkiye ile İsrail ilişkilerinin genel akışına ilişkin dört temel tespit yapılabilmektedir:

- Filistin meselesi nedeni ile ilişkiler fazlasıyla duyarlı bir hal almıştır.
- İki ülke bölgesel meseleler üzerinde farklı düşünmeye başlamış ve farklı bloklarda yer almaya başlamışlardır.
- Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletlerindeki Yahudi Lobisi ile ilişkileri de bu süreçten etkilenmiştir.

- Siyasi ilişkilerde yaşanan gerilimler, ekonomik ve askeri ilişkileri de olumsuz etkilemiştir (Oran, 2017:438).

Komşularla sıfır sorun parolası ile hareket eden Türkiye, uzun süredir sivil toplum örgütlerinin girişimlerinin de etkisiyle (Cicioğlu, 2010:85-87) Ermenistan ile arasındaki ilişkilerin düzeltilmesini istemiş, bu kapsamda 2007 yılında bu ülkenin temsilcileri ile İsviçre’de görüşmelere başlamış ve 2009 yılının ekim ayında 2 ayrı protokol imzalamıştır. Ermenistan ile imzalanan protokollerden biri diplomatik ilişkilerin kurulması ile ilgili iken ikincisi ise iki ülkenin sınırları ve “soykırım” iddialarının araştırılması için bir komisyon kurulmasını öngörüyordu (Oran, 2017:169). Söz konusu yakınlaşma Türkiye’de muhalefet partilerinin hedefine otururken, dışarıda da Dağlık Karabağ sorunu henüz çözülmediğinden Azerbaycan tarafından yoğun tepki ile karşılanmıştır. Gelişmeler üzerine Azerbaycan Türkiye’ye sattığı doğalgazın fiyatını revize etmeyi ve Avrupa’ya Türkiye üzerinden doğalgaz gönderdiği projeyi gözden geçirmeyi gündeme getirmiştir. Netice olarak Türkiye tarafından, 2010 yılında Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normale dönmesi Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan lehine çözümü şartına bağlandığından, Ermenistan ile başlayan yakın ilişkiler kurulmasını hedefleyen süreç askıya alınmıştır (Balci, 2017:335).

İran’ın, yürüttüğü uranyum zenginleştirme çalışmaları kapsamında İsrail ve ABD tarafından sert bir tepkiye maruz kalması üzerine, bu ülke ile Batı arasında süren görüşmeleri çıkmazdan kurtarmak amacıyla Türkiye Brezilya ile beraber devreye girmiş ve 17 Mayıs 2010 tarihinde üç ülke arasında ortak bir bildiri imzalanmıştır. Bu bildiri de İran’ın nükleer silah üretme kapasitesine ulaşmadan uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam etmesi öngörülmektedir.

Bildiride yer alan hususlar her ne kadar ABD tarafından bir yıl önce talep edilen hususlarla benzerlik gösterse de ABD söz konusu bildiriden rahatsızlık duymuş ve bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 09 Haziran 2009'da İran'a yönelik yaptırım kararı almıştır. Türkiye ise geçici üye olarak hayır oyu kullanmıştır. Söz konusu gelişmeler ABD'yi rahatsız edince Ankara batılı müttefiklerini rahatlatmak amacıyla NATO'nun Kasım 2010'da icra edilen Lizbon zirvesinde, topraklarımıza balistik füze savunma sistemlerinin entegre edilmesini kabul etmiştir. Türkiye her ne kadar imzalanan anlaşmada tehdit olarak Suriye ve İran'ın isminin geçmesini engellese de söz konusu durum, İran'ı rahatsız etmiş ve bundan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler sorunlu bir aşamaya geçmiştir (Sinkaya, 2012:153) Bu noktadan sonra, Tahran yönetimi, Aralık 2011'de yapmış olduğu bir açıklamada kendisine karşı bir saldırı olması durumunda ilk hedef olarak Kürecik'te konuşlanan savunma sistemlerini hedef alacağını belirtmiştir (Balcı, 2017:336). Ayrıca İran, Türkiye'yi Suriye'deki rejimin değiştirilmesi için faaliyetlerde bulunmakla suçlarken, Türkiye de İran'ı kendi bölgesel çıkarları uğruna Şam'ın kendi halkını katletmesine ses çıkarmamakla eleştirmiştir. İran ile yaşanan gelişmeler, bölgede mezhep siyasetinin sonucu olarak değerlendirilirken, Şii-Sünni güç dengesinde bir tarafta Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve Mısır yer alırken diğer tarafta İran, Suriye, Irak (Başbakanı Maliki'nin Şii mezhebinden olması nedeniyle) ve Lübnan Hizbullah'ı bulunmuştur (Balcı, 2017:337).

Yukarıda da belirtildiği üzere 2000'li yıllarda Suriye ile ilişkiler, tarihinin en iyi seyrini yaşamıştır. 27 Nisan 2009'da iki ülke arasında Savunma ve İşbirliği anlaşması imzalanmış ve yine aynı dönemde iki ülke sınırda ortak askeri tatbikat düzenlemişlerdir (Sönmezoğlu, 2016:581) Aralık 2010'da Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında, hem ekonomileri birleştirmek hem de bölgesel açıdan bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla, serbest insan ve mal dolaşımını

kapsayan, “Doğu Akdeniz Dörtlüsü: Levant İş Forumu” adıyla, 75 ayrı anlaşmayı içeren ve sadece ekonomi ve ticaret temelli değil, eğitim ve kültürel alanlarda da işbirliğini öngören bir anlaşma imzalamıştır (Tür, 2011:597). Ancak tam bu dönemde, Tunus’ta rejim karşıtı ayaklanmalar baş göstermiş ve Arap baharı olarak adlandırılan bu gösteriler Mısır, Yemen ve Libya’nın ardından Suriye’ye sirayet etmiştir. Türkiye hızla yakınlaşmaya başladığı Suriye’den bu aşamada demokratikleşmeye yönelik girişimler beklediğini dile getirmiş ve bu amaçla Dışişleri Bakanı Davutoğlu Ağustos 2011’de Şam’a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Suriye’yi ikna çalışmaları olumlu sonuçlanmayınca Ankara, Suriye politikasında değişikliğe gitmiştir. Öncelikle, Esad rejimi illegal ilan edilmiş, ardından NATO kararları uyarınca ekonomik ve silah ambargosuna iştirak edilmiştir (Balcı, 2017:338). Sonraki dönemlerde Türkiye’nin Suriye muhalefetine silahlanmasına yardımcı olduğu ve bazı sivil toplum örgütleri vasıtasıyla da muhaliflerin eğitildiğine dair tartışmalar yaygınlaşmış ve haberler yayınlanmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2016:582).

Haziran 2012’de Türk Silahlı Kuvvetlerine ait bir savaş uçağı Suriye tarafından Akdeniz’de düşürülmüş, Ekim 2012’de Suriye tarafından atılan bombalar sonucunda Akçakale’de beş vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Bu aşamadan sonra sorunun bir güvenlik meselesi haline dönüşmesi nedeniyle Türkiye Suriye’ye yönelik askeri müdahale seçeneğini dile getirirse de, sorunun NATO vasıtasıyla çözülmesini tercih etmiş ve bu kapsamda Kasım 2012’de Patriot füzelerinin Türkiye topraklarına yerleştirilmesine yönelik talepte bulunmuş ve 20-27 Ocak 2013 tarihleri arasında Patriot Füzeleri Hollanda, ABD ve Almanya’dan getirilerek Adana, Kahramanmaraş ve Gaziantep’e yerleştirilmiştir (Uçarol, 2015:1418).

Suriye ile yaşanan bu gerilimin kısmen günümüze de yansıyan bazı sonuçları olmuştur:

Birincisi, Suriye'nin kuzeyinde meydana gelen otorite boşluğu sonucunda, terör örgütü PKK'nın bir kolu olarak faaliyet gösteren PYD/YPG unsurları otonom bir yapı haline gelmiş ve Türkiye için önemli bir güvenlik sorunu oluşturmuştur. Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Ocak 2018 tarihinde Afrin Operasyonu olarak bilinen ve bölgeyi terör örgütlerinden temizlemeyi amaçlayan "Zeytin Dalı Operasyonuna" başlamıştır. İkinci olarak Suriye meselesi, Ankara'nın Moskova ve Tahran ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Üçüncüsü, dış ticaret hacmi olarak çok karlı ilişkilerimiz olan Suriye ile ilişkilerin bozulması ticari alanda sıkıntı yaratmakla kalmamış, bu ülkeden Türkiye'ye sığınan mülteciler ekonomik anlamda ilave bir yük olarak karşımıza çıkmıştır. Dördüncü olarak, Suriye ile olan ilişkilerin gerilmesi gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında mezhep siyaseti açısından değerlendirilmiş ve bu doğrultuda tartışılmıştır. Beşinci ve son olarak da, AK Parti Esad rejimini Türkiye'nin "eski rejimi" ile özdeşleştirmiş ve bu bağlamda kendi tesis etmeye çalıştığı pozisyonu normalleştirmeye çalışmıştır (Balci, 2017:339).

Bu kısım içerisinde, Türkiye'nin dış politikasında meydana değişim, dönüşüm ve kırılmalar gerek aktörler açısından ve gerekse yaşanan olaylar bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, 2009-2013 yılları arasında Türk Dış Politikasının özet bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir: 21. yüzyıl Türk Dış Politikasının, ideolojik ve jeopolitik açıdan ikinci dönemi olarak adlandırdığımız bu dönem, Ocak 2009 tarihli Davos Zirvesi'ndeki "One Minute" olarak adlandırılan kriz ile başlamış, 31 Mayıs 2010 günü yaşanan Mavi Marmara isimli geminin dahil olduğu kriz ile hızlanmış, buna mukabil Arap Baharı olarak

isimlendirilen ayaklanmalar sürecinde tam olarak olgunluğa erişmiş, bölgesel anlamda liderlik etmeyi, merkez devlet olmayı ve “nüfuz yayılcılığı” hedeflerine odaklanmış bir dönemdir (Açıkel, 2017:27). Ortadoğu’ya yönelik, yapılan popülist çıkışlar, ekonomik ve jeopolitik kazanımlarla süslenmeye çalışılmıştır (Açıkel, 2017:27). Bir önceki dönem olarak adlandırdığımız 2002-2009 yılları arasında ortaya konulan liberalizm anlayışından, demokratik çoğulculuktan ve ılımlılıktan ister istemez bir kopuşun meydana geldiğini ve bu yaklaşımların popülizm ve aşırı duygusallıkla ikame edildiği değerlendirilmektedir.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ve ardından Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi iktidarları vasıtasıyla başlayan ekonomik ve siyasal liberalizm, Kemalizm’i toplumun büyük çoğunluğunca kabul edilen bir ideoloji olmaktan çıkarmış, Kemalizm de sadece devlet bürokrasisi içerisinde ve belli bir takım kurumlarda tutunan bir hal almıştır.

1990’lı yıllarda, terör sorunu, ekonomik bunalımlar, 28 Şubat süreci ve 17 Ağustos 1999 Gölcük Depreminde yaşanan bir takım zorluklar, zafiyet ve yetersizlikler, toplum nezdinde devlet aygıtının itibarını fazlasıyla zedelemiştir (Balci, 2017:345). Türkiye, o zamandan bugüne kadar çok sayıda problemle karşılaşmış ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun deyimiyle “aralıksız krizler dönemi” yaşamıştır (Çavuşoğlu, 2017:11-16).

Bu bağlamda dış ilişkiler açısından ilk kriz Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)’in Musul’u ele geçirmesi olmuştur. Ardından İŞİD’in PKK’nın Suriye kolu olan Demokratik Birlik Partisi (PYD)’nin kontrolü altındaki Kobane (Ayn-el Arab) şehrine yönelmesi, Türkiye’nin terör örgütü olarak tanıdığı PYD’yi bu açıdan Batı’nın İŞİD terörüyle mücadelesinde müttefiki haline getirmiştir. Böyle bir atmosfer dahilinde Türkiye’nin adeta “Kürtlere karşı İSİD’i destekleyen” bir aktör

şeklinde sunulması Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Ayrıca, Temmuz 2013 ayında Mısır'da gerçekleşen askeri darbeyle Arap Baharı rüzgârının da tersine dönmesi, Türkiye'nin darbeciler karşısında görevdeki Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'yi desteklemesi, bölgede nüfuz elde ederek liderlik pozisyonunu hedefleyen Ankara'yı, Batı dünyası nezdinde marjinal bir hale getirmiştir (Balci, 2017:346).

Batı dünyası, Mısır'da gerçekleşen askeri darbeyi kabullenip ilişkilerini bu bağlamda sürdürmesine eş zamanlı olarak Türkiye için, o dönem Başbakanlık dış politika danışmanı olan İbrahim Kalın tarafından zikredilen “değerli yalnızlık” dönemi başlamıştır. Bu yalnızlık sonrasında, IŞİD'in de Kobane'yi kuşatması gerçekleşince Türkiye'nin Avrupa tarafından dışlandığını görmekteyiz. Bu şartlar altında ise PKK ile 2013 yılında başlatılan ve çözüm süreci olarak adlandırılan çatışmasızlık dönemi sona ermiş ve 2015 yılından itibaren terör örgütünün saldırıları tekrar başlamıştır (Balci, 2017:346).

24 Kasım 2015 tarihinde Türk Hava Sahasını ihlal ettiği tespit edilen Rusya Silahlı Kuvvetlerine ait bir adet SU-24 tipi savaş uçağının Türk F-16 uçakları tarafından düşürülmesi ile Ankara, dış politika açısından tarihinin en zor dönemlerinden birine girmiştir.

Gerek ülke içinde PKK ve IŞİD terör örgütlerinin saldırıları ve gerekse dışarıda marjinalleşme ve yalnızlaşma, hükümete iç ve dış politikada “millî” kavramı üzerinden siyaset yapma ve bu suretle söylem ve pratik gerçekleştirme imkanı ve alanı tanımıştır. İktidarının önceki dönemlerinde sıklıkla dile getirilen “medeniyet”; “Osmanlı mirası”; “merkez ülke” gibi söylemler artık fazla kullanılmazken bunların yerine “millî”; “güvenlik”; “millî irade” kavramları vurgulanmaya başlamıştır. Artık bu dönemde güvenlik vurgusuna istinaden dış

politika uygulamalarının merkezinde, askeri kapasiteyi artırmaya yönelik pratikler ve dinamikler önceliklendirilmiştir.

Söz konusu “milli çıkar”; “güvenlik” gibi kavramlarının dış politikada merkezde konumlanması ile eski stratejik ittifaklarla ilişkilerin düzeltilmesine yönelik adımlar da atılmıştır. Ağustos 2016 ayında başlayan Fırat Kalkanı Harekâtı kapsamında ABD ve Rusya’nın, Silahlı Kuvvetlerin manevra alanını kısıtlayan girişimleri karşısında geri adım atılırken, İsrail ve Rusya ile ilişkilerin normalleştirildiği görülmektedir.

2013 yılından sonraki dönemde, yukarıda da belirtildiği üzere, güvenlik anlayışına odaklanmış bir dış politika ve bu yönde uygulamalarla işlenen bir dönem olmuştur. Türkiye’ye güvenlik açısından tehlike ve tehdit arz eden iki ülkeden biri hâlihazırda iç savaş devam eden Suriye, diğeri ise Irak olmuştur. Suriye’de İran, Rusya ve Lübnan Hizbullah’ının Şam yönetimini, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan’ın ise muhalif grupları desteklemesi; PYD, PKK ve IŞİD’in belli bölgelerde kendi egemenliklerini kurması büyük bir karmaşaya sebep olmuştur. Dolayısıyla Ankara için Suriye’ye yönelik öncelikli hedef artık Şam yönetiminin değiştirilmesi değil, böyle bir kaos ortamından kaynaklanan güvenlik zafiyeti yaşamamak olmuştur. Bu kapsamda, Suriye’nin kuzeyinde, Irak’tan Akdeniz’e kadar olan hat üzerinde PKK/PYD yapılanması; 2015 ve 2016 yıllarında bombalı eylemler yaparak yaklaşık 250 vatandaşımızın hayatını kaybetmesine neden olan IŞİD terör örgütü ve Suriye’deki iç savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınan mültecilerin durumları, temel güvenlik endişe ve kaygılarını oluşturmuştur.

Suriye’nin kuzeyinde varlığını güçlü bir şekilde hissettirmeye başlayan bölgedeki bir başka güç, Irak’ın kuzeyinde Barzani yönetimi olmuştur. Barzani

yönetimi, PYD'yi hem kendi nüfuzuna yönelik bir tehdit hem de Türkiye ile ilişkilerinde bir engel olarak görmekteydi (Lawson, 2014:1357).

Barzani yönetimi ile Türkiye arasında işbirliği en somut halde 2014 senesindeki IŞİD'in Kobane'yi kuşatması üzerine buranın kurtarılması ve Musul'daki IŞİD varlığına karşı yaşanmıştır. Bu iki örneğe ilave olarak, Barzani'ye bağlı peşmerge güçlerinin eğitilmesinde, Başika bölgesinde konuşlanan Türk askerleri aktif rol almıştır (Balcı, 2017:353) . Türkiye'nin 4 Aralık 2015 tarihinde Başika'ya ilave personel ve mühimmat sevk etmesi dolayısıyla Musul bölgesinde Türkiye'nin nüfuzunu artırması, İran'ı rahatsız etmiş ve Bağdat yönetimi vasıtasıyla tepkisini dile getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Türkiye takviye birliğini Başika'dan çekmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde ikili ilişkilerde fazlasıyla sorun yaşanan bir başka ülke ise ABD olmuştur. 2011 yılı sonunda ABD ile Suriye konusunda, genellikle prensipte anlaşılmaya varsılrsa da, uygulamalar konusunda farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Rusya ve İran'ın desteğini alan Esad Rejiminin devrilmesi amacıyla Türkiye Libya örneğinde olduğu gibi Amerika Birleşik Devletlerinin başını çektiği bir NATO müdahalesini isterken Amerika bu teklife sıcak bakmamıştır (Sönmezoğlu, 2016:513) Diğer taraftan iki ülke arasında görüşülen en önemli konu, Suriye'de rejim muhalifi hangi grubun silahlandırılacağı ve destekleneceği idi. 11 Eylül 2012 tarihinde ABD'nin Libya Büyükelçisinin öldürülmesi ve bu olayın sorumlusunun Türkiye'nin silahlandığı El Nusra üyesi olması, hangi grupların silahlandırılacağı konusunda görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Suriye konusundaki bir başka anlaşmazlık konusu, Esad Rejiminin 21 Ağustos 2013 tarihinde Guta'da kimyasal silah saldırısı düzenlemesi sonucunda, Ankara'nın bu olay üzerine ABD'nin doğrudan Şam yönetimine karşı askeri

anlamda müdahale etmesine yönelik beklentilerini artırması ancak ABD'nin böyle bir müdahalede bulunmaması olmuştur. ABD'nin bu tavrı, Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır (Balcı, 2017:354).

ABD ile yaşanan bir başka sorun ise Mısır'daki askeri darbe üzerine yaşanmıştır. ABD darbeye giden yolda ve sonrasında Mursi'yi desteklemediği gibi, Mısır Genelkurmay Başkanı El Sisi'nin yaptığı darbeden hemen sonra cunta yönetimine ekonomik ve askeri alanlarda fazlasıyla destek vermiştir. Bu ise Ankara'da bir başka hayal kırıklığına yol açmıştır (Sönmezoğlu, 2016:514).

ABD'nin Suriye'de PKK'ya yakın Kürt oluşumlarla yakınlaşması bir başka sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. IŞİD'in PYD kontrolündeki Kobane'yi işgal etmesi üzerine Batı'da Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD'ye yardım etmesine yönelik bir beklenti ve kamuoyu oluşmuştur. Bu nedenle ABD'de önde gelen basın yayın organlarında Türkiye'nin IŞİD'e destek olduğu ve bu sebeple ABD'nin de PYD ile yakın çalışması gerektiği yönünde yayınlar yapılmıştır. Son tahlilde artık ABD ve Türkiye, NATO üyesi iki müttefik gibi değil, bazı konularda işbirliği yapan iki devlet gibi olmuştur. 2015 yılında terör örgütü PKK'nın yeniden eylemlere başlaması, Türkiye'nin ABD'ye PYD'ye yaptığı silah yardımlarının bu örgüt aracılığıyla PKK'ya iletildiği bildirilmiştir. Ayrıca Fırat Kalkanı Harekatı sırasında, ABD PYD'nin Fırat Nehrinin batısında kalan Menbiç'i ele geçirmesine kolaylık sağlayarak operasyonun o bölgeye kadar uzamasına engel olmuştur.

Bütün bu sorunların yanında, ABD ile yaşanan en büyük sorunların, 15 Temmuz 2016 tarihinde ülkemizde yaşanan kanlı darbe girişiminin faili olan FETÖ/PDY'nin elebaşı olan Fethullah Gülen'in Türkiye'nin haklı ısrarlarına rağmen ABD tarafından iade edilmemesi ve Suriye'nin kuzeyinde otonom yapı

haline dönüşen ve Türkiye'nin terörist olarak adlandırdığı YPG/PYD unsurlarına, haklı itirazlarımıza rağmen ABD'nin ısrarla silah ve teçhizat vererek desteklemesi, olduğu değerlendirilmektedir.

2.4.GENEL DEĞERLENDİRME

Sosyal yaşantımızda hemen her konuda madalyonun iki yüzü gibi “süreklilik” ve “değişim” dinamiklerini hissediyoruz. Bulduğumuz mekâna ve yaşadığımız zamana bağlı olarak kimi zaman biri, başka bir zaman diğeri öne çıksa da her zaman için bu iki dinamik birbirini tamamlamaktadır ve iç içedir.

Devletlerin, diğer devletler ile ilişkilerinde de aynı durum geçerlidir. Hem dış politikadaki amaç ve yönelimler hem de bu amaçlara ulaşmak amacıyla kullanılan strateji ve yöntemlerde de süreklilik ve değişim söz konusudur. Ancak belirtmemiz gerekir ki, dış politikada değişim ögesi, iç politikaya nazaran daha az hissedilmektedir.

Bir devletin, dış politikasındaki değişim ve süreklilik unsurları, jeopolitik konum, ulusal karakter, tarihsel bilinç ve bazen önyargılar gibi muhtelif iç ve dış şartlar ile beşeri ve fiziki faktörlerden beslenirler.

Bilhassa Türkiye örneğinde olduğu gibi, yüzyıllar boyunca çokuluslu bir imparatorluğun kurulduğu topraklarda ve bu çokuluslu yapının hakim unsuru olarak Türk ulusunun inisiyatifi ile ulus devlet olarak ortaya çıkan ve başta bu özelliği olmak üzere birçok açıdan ardılı olduğu devletten kendini ayrı tutmaya çalışan bir devlet için bir süreklilik/değişim ikilemi bir kimlik tanımlama aracı olarak fazlaca önem kazanmaktadır (Sönmezoğlu, 2016:787).

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamasında aktif bir biçimde rol almış kadroların, çok uzun bir süre ülkenin iç ve dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu geleneğin, dış politikadaki sürekliliğin kaynağı olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda, ülke tarihinde çok defa iktidarlar değişse de uluslararası politikanın hemen hemen benzer formatta yürütüldüğünü görmekteyiz.

Cumhuriyetin kurucu kadrolarının ve o kadroların takipçisi olarak adlandırabileceğimiz yöneticilerin tercihlerinin yanında ülkemizin coğrafi konumu ve bunun yöneticilerdeki güvenlik ve savunma anlayışına etkisi süreklilik dinamiğine katkı sunan bir başka etkidir.

Türk dış politikasında sürekliliğin belli başlı unsurları ise şunlardır:

Bunlardan birincisi Lozan Barış Anlaşmasıdır. Dış politikamızın en az değişen unsurlarından birisi olarak Misak-ı Milli'nin de jure olarak anlam kazanmasına yol açmıştır. Lozan statükosuna bağlılık, aynı zamanda Osmanlı'nın son yurtseverlerinin belirlediği çizgiye de bağlılık anlamına gelmektedir (Sönmezoğlu, 2016:789). Lozan Anlaşması ile Misak-ı Milli'ye çok büyük ölçüde yaklaşılmış ve bu sayede misak hukuken ve siyaseten onaylanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma ve gelişme devresinde, ülkenin milli amaçları üzerinde son derece gerçekçi bir pozisyon alan Mustafa Kemal Atatürk, devletin uzun yıllar sürecektir dış politika eksenini de belirlemiştir. Müteakip dönemler içerisinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Kıbrıs Barış Harekatı, 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen sınır ötesi hareketleri göz önünde bulundurmazsak Cumhuriyet'in kuruluşunda belirlenen duruşun muhafaza edildiğini söyleyebiliriz.

Netice olarak Türk dış politikasının maceradan uzak, belki pasif olarak adlandırılabilir ama tedbirli olduğunu ve süreklilik arz ettiğini söyleyebiliriz.

Klasik olarak adlandırabileceğimiz ve sürekliliği sağlanmış olan Türk dış politikasına içeriden ilk eleştirinin Turgut Özal tarafından yapıldığını görmekteyiz. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı akabinde İtalyanların boşalttığı Oniki ada olarak adlandırılan adları elinden kaçırdığını, benzer şekilde 1990-1991 Irak Savaşı sırasında Musul ve etrafını almak için girişimde bulunulması gerektiğini ve en önemlisi Yeni Osmanlılık olarak adlandırılan Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasındaki dinsel ve etnik bağları kullanarak etki alanı yaratma amaçlı bir dış politika izlemesini öngören bir söylem Turgut Özal döneminde kullanılmıştır (Sönmezoğlu, 2016:790).

Türkiye'nin süreklilik arz eden bir başka dış politika unsuru ise yüzünü Batı'ya dönmek olmuştur. Cumhuriyet öncesinde de fark edilen bu yaklaşım kronolojik olarak, İngiltere/Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve AB ile olan ilişkilere verilen önem üzerinde kedisini göstermektedir.

Buraya kadar sıralanan etkenlerden daha önemlisi ve Türk Dış politikasında temel belirleyici etken olduğunu düşündüğüm unsur, "güvenlik" ve "güvenlik endişesi" olmuştur. Ülkenin jeokültürel ve jeopolitik yapısından kaynaklanan ve tarih boyunca çok sayıda istila ve göç hareketlerine sahne olmuş ve bunların yarattığı endişe Türkiye Cumhuriyeti'nin bilincine işlemiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin komşuları, komşuların çeşitli özellikleri bu endişenin en önemli unsuru olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun büyük bir dönemi ile Türkiye Cumhuriyetini var olduğu sürecin yine uzun bir döneminde Anadolu, kuzey tarafında kronolojik olarak sırasıyla Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği tehdidi altında yaşamıştır.

Bilhassa Sovyet tehdidi, genç Cumhuriyet için iki dünya savaşı arasında potansiyel olarak mevcut iken, 1945 sonrasında fiilen de varlığını hissettirmiştir.

Osmanlı egemenliği altında yaşayan Irak, Suriye, Yunanistan ve Bulgaristan 1800'lü yılların başlarından itibaren Osmanlı'ya karşı önce ulusal bilinçlerini ve ardından da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu çerçevede zaman zaman bu ülkelerin Türkiye'ye karşı ilişkilerinde, geçmişe, Osmanlıya tabiiyetlerine özgü hal ve hareketlerde bulunduğu da görülmektedir. Özellikle Yunanistan ile karşılıklı olarak üst seviyede bir tehdit algılaması yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir.

Bilindiği üzere, diğer komşumuz İran ile aramızda yüzyıllara uzanan tarihsel bir rekabet mevcuttur. Özellikle İslam Devriminden sonra bu ülke ile siyasal rejimler üzerinden bir çekişme, iki ülkenin birbirlerine karşı giriştikleri ittifak yapılanmaları genel olarak ülkemiz açısından yüksek güvenlik endişesini beslemiştir.

Eski Sovyetler Birliği üyesi ülkelere Türkiye'nin komşusu olan Azerbaycan ve Gürcistan kritik seviyede tehdit teşkil etmezken 1915 olayları nedeniyle soykırım iddiasında bulunan ve Türkiye'den toprak talebinde bulunan Ermenistan, bir diğer güvenlik endişesi kaynağıdır. Rusya Federasyonu ile sınırimız olmamasına rağmen bu ülke askerlerinin Ermenistan'da olması ve yine Avrupa ve ABD'de aktif bir şekilde Türkiye aleyhine faaliyet gösteren Ermeni Lobileri, iki ülke ilişkilerin olumsuz seyretmesine neden olan bir diğer nedendir.

Buraya kadar olan dönemde Türk dış politikasının, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren "süreklilik" prensibi üzerinden gelişimini inceledikten sonra bundan sonraki kısımda "değişim" dinamiğinin neleri etkilediğine bakacağız.

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde etkin olan "süreklilik" eğilimlerinin var olması, belli başlı ögelerde hiç değişim olmayacağı anlamına gelmemektedir. Mesela Türkiye'nin son dönemde Afrika ülkelerine yönelik politikalar üretmesi, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin sarsılması sonrası bazı Asya ve Ortadoğu ülkelerine yönelik yakın ilişkilerin kurulması gibi, 2000'li yılların başına kadar kötü giden, sonra tarihinin en iyi sürecini yaşayan Suriye ile ilişkiler, Arap Baharından sonra tekrar bozulması veya tarih boyunca rekabet içinde bulunan Rusya ile adeta ittifak yapılması gibi farklı süreçler yaşanabilmektedir. Benzer şekilde 2. Dünya Savaşından sonra NATO'ya üyelik gibi Batı yanlısı ve bunun yanında 12 Eylül sonrası Ortadoğu ülkeleri ile sınırlı ilişkiler kurulması değişiklik arz eden politik yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir.

Nihayet 2002 yılında yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ile uluslararası ilişkilerde süreklilik ve değişim ikilemi bu sefer iç politika zemininde anlam kazanmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2016:799).

Bazı siyasi ve akademik çevrelerce AK Parti'nin iktidar olduğu dönem içinde izlenen dış politikalara, klasik devlet politikalarından kopuş yaşandığına işaret etmek amacıyla "eksen kayması" gibi atıflarda bulunanlar olduğu gibi tam tersine Türkiye Cumhuriyeti'nin temel "Batıcı" politikasından asla taviz verilmediği (AK Parti iktidarının özellikle 2009 öncesinde bariz şekilde hissedilen AB'ye tam üyelik hedefi gibi) şeklinde değerlendirmelerde de bulunulmuş, Türkiye'nin dış politikasının usul ve üslup veya yöntem ve söylem olarak yenilendiği ancak amaç, tabiat ve hedefler yönünden bir farklılaşma olmadığı dile getirilmiştir (Gözen, 2017:159).

Diğer taraftan 2009 yılından sonra toprak elde edinmeyle veya askeri bir kazanımla ilişkili olmayan ancak ekonomik ve kültürel hedeflerin ağır bastığı Osmanlılık arayış ve anlayışının ağırlık kazandığını görmekteyiz. Bunun yanında Avrupa Birliği ile ilişkilerin tıkanması, iktidar partisine kamuoyu desteğinin artması ve çeşitli davalarla uğraşmak zorunda bırakılan Silahlı Kuvvetlerin gittikçe geri plana itilerek dış politikadaki etkisinin kaldırılması, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerden çok Ortadoğu'ya ve İslam Coğrafyasına odaklanmasına yol açmıştır. Türkiye'nin geleneksel olarak Ortadoğu'ya yönelik sürdürdüğü Arap Dünyasıyla ve İsrail ile dengeli bir şekilde ilişkileri sürdürme ve bunun yanında Arap ülkelerinin kendi aralarındaki meselelerde taraf olmama yaklaşımı özellikle 2009 yılından itibaren yerini, İsrail-Filistin arasındaki gerginlikte sert bir İsrail karşıtlığına ve Arap veya daha geniş olarak İslam ülkelerinin kendi aralarındaki sorunlarda arabuluculuk yapma, yakınlık ve uyumluluk sağlama gibi faaliyetlere bırakmıştır.

Ancak Türkiye'nin bölgesel anlamda belirgin bir saflaşma içerisinde yer almasını gerektiren Ortadoğu politikalarının, Suriye'deki iç savaşın karmaşıklığının ve derinliğinin artması ile sıkıntılı bir döneme girdiğini görmekteyiz. İddialı bir biçimde ortaya konulan "komşularla sıfır sorun" politikalarının, bu politikaların özellikle hedefi konumunda olan Ortadoğu için tam tersi noktasına gelmiştir. Suriye'de Esad Rejimi zayıflasa da İran ve Rusya'nın desteğiyle ayakta kalabilmeyi başarmış, bunun yanında Esad'a muhalif olarak iç savaşta aktif rol alan IŞİD gibi örgütler, yaptıkları vahşetlerin boyutları itibarıyla tüm dünyada tepki çekerken, Türkiye'nin bu tür örgütleri desteklediği yönünde bir algının oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca Suriye meselesinde Amerika Birleşik Devletlerinin Kürtlerle (PYD) işbirliği yapması, Türkiye açısından ayrı bir rahatsızlık konusu olmuştur.

2000’li yıllardan itibaren o döneme kadar genel olarak Batı’ya yönelik bir doğrultuda biçimlenen Türk dış politikası, ekonomik büyüme ve göreceli bir siyasi istikrarın etkisiyle farklı yönelimler edinmiş ve bu yönelim ve yaşanan değişimler; olumlu veya olumsuz biçimde sergilenen farklı eleştirilerin yanında “eksen kayması”, “eksen genişlemesi”, “Ortadoğululaşma”, “vizyonda revizyon” veya “Türk Gaulizmi” gibi farklı etiketler ve türevleri ile adlandırılmıştır (Kaya, 2015:71).

Dış politika değişim modelleri üzerine yayınlanan çalışmasında Charles F. Hermann, geliştirdiği modelinde dış politikada yaşanan değişimlerin arkasında yer alan faktörleri; lider, içerideki destek, bürokratik yapı ve dış şoklar olarak sıralarken (Hermann, 1990:11-12); değişim tiplerini ise yaşanan değişimin şiddetine göre sırayla; ufak ayarlamalar, program değişimi, amaç/sorunsal değişimleri ve eğilim/yönelim değişimleri şeklinde dört farklı seviyede belirtmektedir (Hermann, 1990:5).

2000’li yıllardan itibaren Türk dış politikası, 90’lı yıllarda olduğunun aksine Balkanlar ve Türki cumhuriyetler ile fazla ilgilenmemiştir. Bunda Balkanlar üzerinde Avrupa Birliğinin belli bir düzen içinde o bölgede varlığını kabul ettirmesinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Orta Asya ile ilişkiler de sıradan bir hal almış ve o bölgede Rusya Federasyonunun hakim bir aktör olduğu kabul edilmiştir (Oran, 2017:132).

Dolayısıyla bu dönemde ağırlıklı olarak Ortadoğu’yu ve Kuzey Afrika’yı merkeze alan bir dış politika icra edilmiştir.

Temel unsurlarını incelediğimizde, 2000’li yıllardan itibaren dış politikada karar vericilerin, Türkiye’ye yeni dış politikasında üç metodolojik ve 5 operasyonel ilkesi belirlediğini ve bu ilkeler ışığında elde edilmek istenen beş de temel hedefin var koyulduğunu görmekteyiz. Metodolojik olarak belirlenen ilkeler;

a) Vizyon sahibi dış politika, b) Sistemik ve tutarlı bir çerçeve ve c) Yumuşak güç anlayışını bölgede etkin hale getirecek yeni söylem ve diplomasi. Bu metodolojik ilkeleri fiiliyata çevirecek beş operasyonel ilke ise a) Güvenlik ve demokrasi dengesi, b) Komşularla sıfır sorun politikası, c) Önalcı/proaktif diplomasi, d) Çok yönlü bir dış siyaset ile e) Ritmik bir diplomasi anlayışıdır. Tüm bu ilkeleri hayata geçirerek ulaşılabilecek hedefler ise şu şekilde sıralanabilmektedir: a) 2023'te Avrupa Birliği üyeliği, b) Ekonomik işbirliği ve güvenlik bağlamında bölgesel entegrasyon, c) Bölgemizde yaşanacak çatışmaların önlenmesi ve çözüme kavuşturulmasında aktif rol oynamak, ç) Uluslararası örgütlerde etkili rol almak ve d) Bütün global alanlarda var olmaktır (Oran, 2017:139-140).

Bu kapsamda Türkiye'nin değişen dış politikası ve bu politikaya yönelik eleştiriler çerçevesinde yeni dış politikanın ne olarak adlandırılması gerektiğini Hermann'ın ortaya koyduğu dört seviyeli dış politika değişim süreçleri modelinden incelediğimizde; Türkiye'nin dış politikada bir "program değişikliği" yaşadığını söyleyebiliriz (Kaya, 2015:85). Program Değişikliği, asıl amacın aynı kalması koşuluyla, gerçekleştirilen eylemlerin doğrudan kendisinin veya yapılaş biçimlerinin değiştiği, daha önce kullanılmamış aygıtların ve yöntemlerin ileri sürüldüğü bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır (Hermann, 1990:5) Bu çerçevede, 1990'lı yıllarda ve hatta daha öncesi dönemlerde askersel ilişkiler üzerinden belirlenen dış politikanın, 2000'li yıllardan itibaren, yumuşak güç, medeniyet söylemleri, ekonomik alanda karşılıklı bağımlılık, diplomatik girişimler ve arabulucuk gibi aksiyonların ön planda tutulduğu dikkate alınırsa gerçekten de bir "program değişikliği" yaşandığı değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASI İLE SAVUNMA SANAYİİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. SAVUNMA SANAYİİNE GENEL BİR BAKIŞ

Savunma sanayii ya da diğer adıyla silah sanayii, silah sistemlerinin ve diğer askeri teknoloji ürünlerinin üretim, lojistik ve satış faaliyetlerinden oluşan ve evrensel boyutta pazara sahip olan temel bir sanayii koludur.

Savunma sanayii bir bütün olarak, askeri amaçlarla kullanılabilen her türlü sistem ve cihazın AR-GE, tasarım, üretim ve bakım-tutum hizmetlerinde bulunan ticari boyutu geniş bir sanayii koludur. Savunma sanayiinin ortaya koymuş olduğu ürün ve çıktılar itibariyle bu sanayii kolunun muhatabı, o devletin ordusu veya daha geniş çerçevede topyekûn güvenlik güçleridir. Üretici olarak özel sektörün yanında bazı devlet kurum ve kuruluşlarının da muhtelif harp malzemeleri üretmesi veya ticaretini yapması suretiyle savunma sanayiinin aktörlerinden biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumda devletin bir kurumu/kuruluşu bir harp silah veya aracı üretmekte ve o devletin güvenliği için bir başka devlet kurumuna satış yapmaktadır.

Savunma sanayii ürünleri genel olarak değerlendirildiğinde, güdümlü veya güdümsüz silah sistemlerinden, kızılötesi / elektro optik sensörlerden, akıllı mühimmata, zırhlı kara araçlarından, savaş uçağından denizaltıya, atış kontrol sistemlerinden dip mayınlarına ve insansız suüstü, sualtı ve hava araçlarına kadar ve bunların alt bileşenlerini de içeren çok geniş bir ürün yelpazesi ile karşılaşmaktayız. Bütün bu sistemlerin üretim ve satış performanslarının dışında silah endüstrisi diğer sanayii kollarına ayrıca lojistik ve operasyonel destek de sağlamaktadır.

Savunma sanayii, isminden de anlaşılacağı üzere askeri amaçlarla kullanılan sistem, alt sistem ve ürünlerin tasarım, üretim, bakım ve onarımlarını gerçekleştiren ve bu çerçevede mevcut imalat sanayiinin hemen tüm bileşenleri ile doğrudan teması olan ekonomik ve stratejik amaçlı bir sanayii koludur. Bu kapsamda, savunma sanayiinde yer alan aktörlerin teknolojik açıdan ihtiyaçları karşılayacak kapasite ve yeteneğe sahip olması, her anlamda güvenilir olması ve dışarıya en az seviyede bağımlılığı, sahip olunması gereken en temel niteliklerdir.

Savunma Sanayii, tamamıyla yüksek teknolojiye dayalı olması nedeniyle yatırım maliyeti çok yüksek olan ve ayrıca diğer güvenlik teşkilatları ile beraber esas olarak silahlı kuvvetler gibi tek bir müşteriye hitap eden stratejik bir sektörel alandır. Bu nedenle devletler savunma sanayilerini; en üst düzeyde teknolojilere ulaşmak, ülkelerindeki diğer sanayii dallarının teknolojik gelişiminden yararlanarak kendi askeri ihtiyaçlarını maliyet-etkin nitelikte karşılayabilecek ürünlere sahip olabilmek ve bağımsız politikalar uygulayabilmek için desteklemek durumundadırlar. Savunma sanayii, ülkelerin ekonomik ve stratejik nedenlerle yatırım yaptığı önemli bir sektör olması nedeniyle aynı zamanda sürekli gelişime ve değişime açıktır. Dünya genelinde tüm gayrisafi millî hâsılanın %2,3'ü savunma giderleri için harcanmaktadır. Diğer taraftan global eğilimler göstermektedir ki, gelişmekte olan ülkelerin savunma sanayi dahilindeki pazar payları artış göstermektedir. Bu kapsamda gelecekte gelişmekte olan ülkelerin savunma endüstrisi pazarlarının daha geniş ve yoğun olması beklenmelidir (Akman, 2016:138).

Stratejik bir sektör olarak savunma sanayii diğer sanayii sektörlerinden birçok açıdan farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda, diğer sektörlerden ayırt edici

bir şekilde konumlanan savunma sanayiinin öne çıkan en belirleyici özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Ulusal güvenlik ve savunma politikalarının uygulanabilirliği açısından ülkelerin sahip olması gereken en önemli ve en somut enstrümandır. Ortaya konulan ürünlerin büyük çoğunluğu silahlı kuvvetlerin hizmetine sunuluyor olmasından dolayı ise ulusal güvenlik politikasının en önemli destekleyicisi pozisyonundadır.

- Savunma sanayii, yüksek teknolojiye dayalı bir sektör olması nedeniyle, bir bakıma o ülkenin sahip olduğu yenilikçilik, AR-GE potansiyeli, yetişmiş ve nitelikli personel kapasitesi ve en nihayetinde yine o ülkenin en üst düzeye ulaşan sanayii kompleksi seviyesinin ve rekabet gücünün de temel bir göstergesidir.

- Savunma sanayii, yüksek nitelikli insana ihtiyaç duyar. Yüksek bir teknolojiye dayanması ve bilgi yoğunluklu bir sektör olması nedeniyle iyi eğitilmiş, yüksek nitelikli personel istihdamına öncelik verir.

- Gerek nitelikli insan gücü ihtiyacı ve gerekse büyük ölçekli ve ileri teknolojiye dayanan ürünler geliştirme kapasitesinden dolayı, yatırım maliyetleri açısından diğer sektörlere nazaran daha pahalı bir sanayii koludur.

- Dünyada çok hızlı bir şekilde gelişen ve değişen teknoloji birikimi, savunma sanayii ürünlerinin çok kısa bir sürede demode olmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla savunma sanayiini, yapılan yatırımların ve sahip olunan bilginin hızlı bir şekilde eskidiği sektörlerden biri olarak adlandırabiliriz. Bu kapsamda, değişen teknolojiye bağlı olarak savunma sanayii ürünlerine yönelik olarak müşteri sadakatinin çok fazla olmadığını ve pazar içerisinde sürdürülebilirliğin uzun süreli olmadığını görmekteyiz.

- Savunma sanayii, cazip bir pazara sahip olmasının yanında, içerdiği “savunma” boyutu nedeniyle serbest ticaret ruhuyla çatışma yaşayabilmektedir. Ayrıca, savunma sanayii ürünleri, çoğunlukla uluslararası ticaret anlaşmalarının kapsamı dışında tutulmakta ve teknoloji, bilgi ve mal transferi sınırlamalarına maruz kalmaktadır.

- Bir ülkenin savunma sanayii, içinde bulunduğu pazarın ve pazarda bulunan kurum, kuruluş, firmaların nitelikleri, ortaya çıkardığı mal ve hizmetin özellikleri ile yönetsel açıdan diğer sanayii kollarından farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların ana nedeni ise savunma sanayii sektörü ve devletin sürekli olarak etkileşim içerisinde olmasıdır.

- Dünyanın hemen hemen her ülkesinde devlet aygıtı, bazen önemli bir yatırımcı rolünde bazen bu alanda çalışan firmaları destekler pozisyonda ve bazen de her iki fonksiyonu da gerçekleştirerek sektör ile yoğun bir ilişki içerisinde. Ancak devletin en önemlisi rolü, savunma sanayii ürünlerinin en büyük müşterisi olmasıdır. Dolayısıyla devlet, gerek stratejik önemi ve gerekse sahip olduğu kapasitesi ve yatırım maliyetleri açısından savunma sanayiine kolaylıkla müdahale edebilmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ileri teknoloji tabanlı olması, nitelikli insan gücü istihdamı, yüksek maliyetler, gizliliğin gerekliliği ve neredeyse tek müşterinin kendisi olması sebebiyle, devletin doğrudan katkısı ve desteği olmaksızın sivil firmalarının savunma sanayii alanında aktif bir rol oynamaları çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

- İhtiyacın belirlenerek karşılanması açısından da savunma sanayii diğer sektörlerle göre yine belirgin olarak ayrı bir yere yerleşmektedir. Bu sektörün ortaya koyduğu esas ürün, harp silah ve araç gereçleridir. Ancak bu ürünlerin üretilmesi ve satışının yapılması derhal kullanılacağı anlamına gelmemektedir.

Dolayısıyla ülkenin iç ve dış politikasından, sosyo-ekonomik şartlardan bölgesel ve dünya genelindeki konjonktüre kadar birçok parametrenin belirleyici olduğu göz önüne alınırsa örneğin bir güdümlü mermi çok uzun süreli çalışmalar sonucunda tasarlanacak, yüksek bir maliyette üretilecek ama belki de hiçbir zaman kullanılamayacaktır. Genelde barış döneminde olası bir harp durumuna göre tasarlanarak üretilen bir sistem, bir savaş veya çatışma gerçekleşmedikçe kullanılamayacaktır. Üretilen harp silah araçları, ne zaman kullanılacağı kesin olarak bilinmeden üretilerek muhafaza edilmektedir.

Doğaldır ki savunma sanayii, diğer sanayii kolları gibi muhtelif alt sanayii kollarından oluşmaktadır. Uluslararası düzeyde savunma sanayiinin yapısal analizini gerçekleştiren Ball ve Leitenberg alt kolları şu başlıklar ile sıralamaktadır: Uçak, Radyo ve TV haberleşme donanımı, Güdümlü füzeler ve uzay araçları, Uçak motor ve parçaları, Gemi inşa ve tamiri, Uçak donanımı, Petrol rafine, Tank ve tank parçaları, Elektronik donanımı ve Uzay Araçları İtme Birimi (Ball ve Leitenberg, 1983:31).

Savunma sanayii yalnızca harp silah araçları ve muhabere sistemleriyle değil bunlarla birlikte başkaca çok sayıda sektörle de temas halindedir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na göre de savunma sanayiini temel olarak şu şekilde sınıflandırmıştır: Havacılık ve uzay sanayii, Tanklar, zırhlı araçlar ve aksamı, Gemi inşa sanayii, Askeri elektronik ve elektromekanik sanayii, Optik ve elektrooptik sanayii, Motorlu araç sanayii, Hafif ve ağır silah sanayii, Roket ve füze sistemleri, Mühimmat, patlayıcı madde ve kimya sanayii (DPT, 2000).

Ülkemizde savunma sanayii faaliyetlerinin devlet adına tek bir elden yürütülmesinden sorumlu olan kuruluş Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB)'dir. Müsteşarlık ile ilgili detaylı bilgiler müteakip kısımlarda sunulacaktır.

3.2. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu kısımda, Cumhuriyetin kuruluşundan önceki dönemden itibaren savunma sanayiinde yaşanan gelişmeler, atılan adımlar, üretilen araç gereçler ve aktörlerden hareketle Türk Savunma sanayiinin izlediği tarihsel gelişim incelenecektir.

Ülkemizde savunma sanayiinin temelleri Osmanlı'nın yükselme dönemine kadar dayanmaktadır. Bu dönemin silah üretimi açısından önde gelen ürünleri top ve savaş gemileri olup söz konusu ürünler tamamen yerli imkânlarla üretilmiştir. "Tophane-i Hümayun" İmparatorluk silah sanayiinin temelini oluşturmuş ve bir defada 1060 top döküm ve ayda 360 kg barut üretim kapasitesine ulaşılmıştır. Ayrıca, savaş gemisi üretimi seviyesi dönemin Avrupa ülkelerinin üretim kapasitelerinin çok üstünde bir düzeye ulaşmıştır. Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllardaki büyük deniz savaşlarının bir sonucu olarak donanma için sürekli biçimde yüzlerce gemiyi hazır tutmak amacıyla Osmanlı donanmasının kürekli ve yelkenli dönemindeki gemi sayısında önemli artış yaşanmıştır. Nitekim İnebahtı yenilgisinin ardından kış döneminde tersanelerde 200'den fazla kadırga ve başarda inşa edilmiştir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

18. yüzyıldan itibaren her alanda olduğu gibi teknik yeterlilik açısından da Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalınmış ve bu yetersizlik Birinci Dünya Savaşı sırasında kendini fazlasıyla göstermiştir. Bu sebeple, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu alanda ciddi bir altyapı eksikliği yaşanmış ve savunma sanayiine yönelik

faaliyetler Milli Mücadele döneminde açılarak genç cumhuriyete intikal eden sınırlı sayıda fabrika ile sınırlanmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla savunma sanayii, bir bütün halde ele alınan sanayileşme ve kalkınma çabalarının önemli bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu amaç istikametinde ilk planlı dönemde savunma sanayiinin devlet eliyle geliştirilmesi öngörülmüştür. Yaşanan bütün ekonomik ve teknolojik yetersizliklere rağmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren milli savunma sanayiinin gelişimine zemin oluşturacak çok önemli yatırımlar yapılmıştır.

1921 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu başta olmak üzere, özellikle silah, cephane ve havacılık sektörlerinde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde öne çıkan tesis, altyapı ve faaliyetleri;

- 1924 senesinde Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleriyle fişek fabrikalarının kurulması,
- 1924 senesinde Yavuz gemisinin bakım-onarımı kapsamında Gölcük Tersanesinin hizmete girmesi,
- 1925 senesinde Şakir Zümre tarafından İstanbul Haliç'te tamamı yerli sermaye ile Türkiye'nin ilk ve en büyük özel sektör savunma sanayii fabrikasının temellerinin atılması,
- 1926 yılında Tayyare ve Motor Türk A.Ş.(TamTAŞ)'nin kuruluşu ile Türk havacılık sanayiine giriş yapılması,

- 1930'lu yıllarda İstanbul'da dönemin savunma sanayii alanında ilk özel firmaları arasında yerini alacak olan Nuri Killigil (Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesisleri) tesislerinin açılması,
- 1940 yılında Nuri Demirağ uçak fabrikası tarafından NUD-36 eğitim uçağından 24 adet ve 1944 yılında altı kişilik NUD-38 yolcu uçağıının imali,
- 1941 yılında Türk Hava Kurumu tarafından Ankara'da havacılık sanayiinin ilk büyük girişimi olarak kabul edilen uçak fabrikasının açılarak 1944 yılında üretime başlaması ve akabinde burada çok sayıda eğitim ve nakliye uçakları ile planörün üretilmesi, olarak sıralayabiliriz.

Cumhuriyet döneminde yürürlüğe sokulan birinci ve ikinci beş yıllık sanayileşme planları ile ekonomi alanında atılan tüm adımlar ve ulusal savunma sanayiinin kurulması amacına yönelik gerçekleştirilen tüm girişimlere rağmen, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye'nin daha çok batı dünyasına yönelerek İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından sağlanan hibe ve yardımlar ve Türkiye'nin NATO'ya girişiyle artan askeri yardımlar, henüz emekleme döneminde olan milli savunma sanayiinin gelişmesini maalesef durdurmuştur.

ABD mihver devletlere karşı kendi ülkelerini savunmak amacıyla çeşitli devletlere askeri teçhizat konusunda yardımlar yapmış ve bu kapsamda, 1941–1944 yılları arasındaki zaman diliminde “Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) Kanunu” çerçevesinde Türkiye'ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi verilmiş, ayrıca 1945 yılında Türkiye ve ABD arasında yapılan Askeri Yardım Antlaşması ile İkinci Dünya Savaşı sırasında sağlanacak askeri yardım, bu anlaşma ile kayıt altına alınmıştır (Karakaş, 2009). Söz konusu kanun

çerçevesinde Türkiye'ye yapılan askeri yardımlar vesilesi ile Türkiye-ABD ilişkileri 2.Dünya Savaşı zamanında başlamış ve zaman içerisinde giderek yoğunlaşmıştır.

2.Dünya Savaşını takip eden yıllarda Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD tarafından sağlanan yardımlar vasıtasıyla ordunun gelişmiş silahlarla teçhiz edilmesi sağlanmış ve böylece Türkiye'nin savunma gücünü artırılması ve savunmaya yönelik harcamaların ekonomiye getirdiği olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi hedeflenmiştir. Ancak, başta ABD (ve NATO) tarafından sağlanan bu yardımlar, SSCB tehdidine karşı Türk Ordusu'nun caydırıcılığını artırmaya ve tedariki için bir bedel ödenmemesine rağmen, gönderilen silah ve teçhizatın bakım tutumu için bütçeden her yıl yaklaşık 400 milyon TL tutarında kaynağın ayrılması mecburiyeti ekonomi üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. 1950'li yıllardan itibaren silah sanayiinde dışarıdan yardım ve ithalat politikası uygulamaları göze çarpmaktadır. NATO'ya üye olduğumuz 1952 yılından itibaren, müttefikimiz bir kısım ülkeler tarafından bazı askeri teçhizatının hibe edilmesi, kendimize ait tesislerde kendimize ait askeri endüstriyel ürünlerin üretimine engel olmuş ve bu artan yardımların etkisiyle savunma sanayiimizin geliştirilmesine yönelik harcanan gayretler azalmak durumunda kalmıştır. Silahlı Kuvvetlerin ülke dahilinde üretilen askeri malzemelere bağımlılığı/ihtiyacı azalınca mevcut askeri üretim tesisleri de verimliliklerini yitirmiş ve gittikçe ekonomi üzerinde yük haline gelmiştir. Tüm bu sebeplerle askeri fabrikalar, 1950 yılında kamu iktisadi devlet teşekkülü şeklinde kurulan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü teşkilat yapısına dahil edilmiştir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Bu aşamada dikkat çekici bir örnek vermek gerekirse; Türk Hava Kurumu uçak fabrikası, THK-5A model hafif nakliye uçağı üretimi gerçekleştirir ve hatta aynı tip uçağın ambulansa dönüştürülmüş halini Danimarka'ya ihraç ederken, 1950 yılında Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumuna devredilir ve yeterli üretim yapamaz hale döndüğünden 1968'te tekstil fabrikası olarak faaliyet göstermek üzere dönüştürülmüştür (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Ordu'nun ihtiyaç duyduğu araç-gereçlerin üretilmesi çabaları, 1954 senesinde Milli Savunma Bakanlığı çatısı altında Ar-Ge Daire Başkanlığının kurulması ile birlikte gündemde tutulmuş ve hatta 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, bütçeden savunmaya ayrılan payın diğer harcamalara nazaran gittikçe artan bir durum aldığı vurgulanarak milli savunma altyapı yatırımlarının önemi ilk kez gündeme getirilmiştir. Akabinde 1970 yılında MSB Teknik Hizmetler Dairesi Başkanlığı'nın kurulması ile savunma sanayinin geliştirilmesi çabaları yeniden hız kazanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise savunma sanayiinin gereksinimi olan silah ve teçhizatın yeterince karşılanması ile ulusal sanayileşme gayretleri arasında sistematik bir ilişki bulunduğu belirtilerek, milli savunma alanında sanayileşmenin önemi ilk kez vurgulanmıştır.

Diğer taraftan, Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan askeri yardımların ve hibelerin ülkemizin savunma sanayiinin gelişimine ve ekonomimize yönelik olumsuz etkilerinin yanında Truman Doktrini çerçevesinde imzalanan anlaşmada askeri yardım kapsamındaki malzemelerin belirlenen amaçlar haricinde kullanılamayacağını belirten hüküm, on yedi yıl sonra Kıbrıs sorununun baş gösterdiği bir anda ülkemizin karşısına koca bir engel olarak vücut bulmuştur. Bu konuda en çarpıcı örnek 1974 Kıbrıs harekâtı sırasında

yaşanmıştır. Harekât sırasında müttefik ülkelerden alınan silahların kullanılması başta Amerika olmak üzere birçok ülke tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Yaşanan bu sıkıntıdan ve karşımıza çıkarılan bütün bu engellemelerden sonra savunmaya yönelik ihtiyaçlarımızın giderilmesinde başka ülkelere bağımlı olmanın yarattığı olumsuz sonuçlar çok açık bir biçimde gün yüzüne çıkmıştır.

Karşılaşılan bu durum, ülkemizde modern bir askeri endüstriyel yapı kurulmasına yönelik oluşturulan politikaların çıkış noktası olmuştur. Federal Almanya'dan üretimlerine yönelik lisansların alınmasını müteakip G-3 ve MG-3 tüfeklerinin üretimine MKEK'de başlanması uygulanmaya başlanan söz konusu politikanın ilk örneğidir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

1974 yılında icra edilen Kıbrıs Harekâtının sonucunda Türkiye'ye karşı uygulanan ambargoya tepki olarak Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı, Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı ve Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı adında vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda; HAVELSAN, ASELSAN ve ASPİLSAN gibi devlet sermayesine dayalı yatırımlar gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizin askeri endüstri açısından olumlu sayılabilecek bu adımlara karşın sahip olunan kaynaklar ve mevcut tedarik politikaları ile Türk Ordusunun 1950'li yıllardan itibaren birikmeye başlayan ve giderek artan savunmaya yönelik silah ve teçhizat eksikliğinin giderilmesinin imkân dışı olacağı tespit edilmiş ve bu maksatla 1983 yılında Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacı olan her türlü mühimmat, teçhizat, makine, sistem ve cihaz ile silah araç ve gerecinin imalatı, tüm bunların yapım, bakım ve onarımlarında kullanılacak hammadde, yedek parça,

hammadde ve benzeri ürünlerin üretimi, seri halde yenilenmesi, tadilatları ve tedarikleri amacı ile Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1984 yılında onaylanan ve 1985-1989 dönemini kapsayan 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik yatırımlara ağırlık verileceği belirtilmektedir (DPT, 1984:41). TSK'nın modernizasyonu ve savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla 1985 yılında 3238 sayılı Kanun ile Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuş ve bu kurum daha sonra 1989 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı adı ile yeniden yapılandırılmıştır. 3238 sayılı Kanun ile Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu harp araç ve gerecinin mümkün olduğunca Türkiye'de üretilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu Kanun ile son derece yapıcı, hızlı işleyen bir askeri endüstriyel yapıya ulaşmanın hedeflendiği anlaşılmaktadır. 3238 sayılı Kanun ile ortaya konulan temel politika;

- Yerli sanayii altyapısından azami ölçüde yararlanmak,
- İleri teknolojlili yeni yatırımları yönlendirmek ve teşvik etmek,
- Yabancı teknoloji ile işbirliği ve sermaye katkısını sağlamak,
- Araştırma-geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek, suretiyle gerekli her türlü silah, araç ve gerecin mümkün olduğunca Türkiye'de üretiminin sağlanması şeklindedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Milli bir savunma sanayii altyapısının tesisini öngören bu politika ile geçmiş uygulamalardan farklı olarak; sektör özel girişimcilere açık hale getirilerek dinamik bir yapıya kavuşmuş, ihracat potansiyeline sahip, yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen, teknolojik gelişmeler doğrultusunda kendini yenileme kabiliyeti bulunan, Türkiye'yi başta NATO ülkeleri olmak üzere, diğer

pek çok ülke karşısında sürekli alıcı konumundan çıkararak ve dengeli işbirliğini mümkün kılan, bir savunma sanayii kurulması öngörülmüştür (<https://www.ssm.gov.tr/>).

20 Haziran 1998 tarihli Resmi Gazete (98/11173) ile açıklanmış olan Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları ile ise Türkiye'nin savunma sanayii politikasıyla; gerek yerli ve gerekse yabancı sektöre açık, dinamik bir yapıda, uluslararası alanda rekabet edebilir, yeni teknolojilere uyumlu, kendini yenileyebilen, değişen politik dengelere daha az hassas ve ülkemizin dost veya müttefik ülkeler ile dengeli bir savunma sanayii işbirliğine elverişli, elde bulunan imkan ve kabiliyetleri optimum seviyede kullanan, alternatif amaçlara da hizmet verebilen, Türkiye'nin güvenlik politikaları meyanında taraf olduğu ihracat denetimlerine ilişkin çok taraflı rejimlerle ilgili vecibe ve önceliklerini destekleyen, bir savunma sanayii altyapısının oluşturulması amaçlanmıştır.

3238 sayılı Kanun ile hedeflenen amaç doğrultusunda 1990-2000 yılları arasındaki süreçte temin yönetimi olarak doğrudan tedarik yerine ortak üretime doğru atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde öne çıkan tedarik kalemleri olarak Zırhlı Muharebe Aracı, Hafif Nakliye Uçağı, Başlangıç Eğitim Uçağı, Cougar Helikopteri gibi projelerin öne çıktığını görmekteyiz.

2000'li yıllardan itibaren muharip gemi, tank gibi ana platformların dizayn ve üretimine doğru eğilim başlamıştır. Bu dönemde izlenen politikaların ve ortaya konulan hedeflerin sonucu olarak; TUSAŞ, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), FMC-NUROL Savunma Sanayii A.Ş. (FNSS), ROKETSAN, HAVELSAN, MTU Motor Türbin Sanayii ve Ticaret A.Ş., Savunma Teknolojileri

Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM), NUROL Makine Sanayii A.Ş., RMK Marine Gemi Yapım Sanayii, ve Meteksan Savunma başta olmak üzere çok sayıda kuruluş ve özel firma savunma sanayii alanında hizmet vermeye başlamıştır. Söz konusu firmalar ile ürettikleri ürünler hakkında detaylı bilgiler, çalışmanın sonundaki EK’te sunulmuştur.

3.3. 2000’Lİ YILLARDA TÜRK SAVUNMA SANAYİİ

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de savunma sanayii alanında üretim ve alım faaliyetlerinin artarak sürdüğünü görmekteyiz. Silah alım ve satım işlemleri ile savunma sanayiinin, özelde en çok alışveriş yapılan Amerika Birleşik Devletleri ile ve genel olarak Türk dış politikasında çok önemli bir konumu vardır. Bu bağlamda, savunma sanayii konusu, teknik bir boyutu olmasının ötesinde Türk dış politikasının; Ermeni karar tasarılarından Avrupa Birliği ile ilişkilere, PKK ile mücadeleden sivil ve asker ilişkilerine, savunma politikalarından teknoloji birikimine kadar uzanan, çok boyutlu olmasının yanında ekonomik, siyasi ve uluslararası ilişkiler alanında etkileri de olan bir meseledir. Bir başka deyişle silah ticareti ya da ortak üretim projeleri, Türkiye’nin dış politikasının genel eğilimine dair ipuçları sunmaktadır (Oran, 2017:325).

Genel olarak Türk savunma sanayii sektöründe öne çıkan eğilimler şunlardır;

- Savunma sanayiinde özellikle alımlarda yerli katkının payı ve sayısal oranı artış göstermiştir.
- Türkiye’nin savunma sanayii alanındaki ihracatı artış göstermiştir.
- Öncelikle Gayrı Safi Yurtiçi Hasıladaki payı azalmakla birlikte savunma harcamalarının artışı devam etmiştir.

- Amerika Birleşik Devletleri ile savunma sanayii ürünleri bazında alım ve üretim konularındaki işbirliği devam etse de hem yerli üretimde hem de ithalatta farklı işbirliği arayışları kendini göstermiş ve Güney Kore, İtalya ve Brezilya gibi ülkelerle işbirliğine yönelik adımlar atılmıştır. Bu adımlar, hem hazır alımı, hem ortak üretimi, hem de bir konsorsiyumu kapsamaktadır.

Türkiye, 1980'lerde özellikle F-16 projesi ile başlayan uçak üretme tecrübesinden bu yana, yerli savunma sanayiini geliştirmek ve teknoloji birikimini artırmak maksadıyla; hemen her silah/platform tedarik projesinde, satıcının alıcıya sunduğu ilave imkanlar anlamına gelen offset kapsamında, üretilen veya tedarik edilen her sistemin bir bölümünün veya bir alt sisteminin Türkiye'de üretilmesini şart olarak belirlemiştir. Bir başka dikkat çeken husus ise, sistemlerin ve özellikle yazılımların Türkiye'de üretilmeye başlanması ve Türkiye'nin özellikle ihale sürecinde belirli şartlar öne sürmesiydi. Dolayısıyla milli savunma sanayiine doğru ilk ve kararlı adımlar, F-16 savaş uçağı projesi ve o projenin başlangıcına denk gelen zamanlarda atılmıştır.

Çalışmamızın Ek'inde detaylı olarak firma ve ürün bazında bilgi verilmele beraber, ağırlıklı olarak kamu kurum ve kuruluşları olsa da birçok özel kuruluşunda projelerde aktif yer alması gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, TUSAŞ, ASELSAN, MKE gibi kurumlar Türk Ordusuna geniş tedarik imkanları sunarken, OTOKAR, HAVELSAN, FNSS, ASELSAN, NUROL, BAYKAR ve ROKETSAN gibi kuruluşlar da silah üreticisi ve ihracatçısı olarak ortaya çıktıklarını görmekteyiz.

2000'li yılların başında ilk ve en önemli silah projesi, dört adet havadan erken ihbar ve kontrol uçağı (AWACS) ile yer destek sisteminin Boeing'ten tedariki olmuştur. 2003 senesinde uygulamaya konulacak projenin maliyeti 1,5

milyar Dolar civarındaydı ve genel olarak % 12'lik payı yerli savunma sanayii tarafından üretilecekti (Oran, 2017:325). Normalde 2007 senesinde teslimatı öngörülen uçakların, 2011'de dahi teslim edilmemesi, kamuoyuna İsrail Savunma Bakanlığının projeyi engellediği şeklinde yansımıştır (Cumhuriyet, 16.03.2012). Uçaklar 2013 yılı içerisinde teslim alınabilmiştir.

Kamuoyunda neredeyse hiç gündeme gelmeden tedarik süreci başlatılan bir başka önemli proje ise Amerika Birleşik Devletlerinden 100 adet F-35 uçağının alımı olmuştur. 2007 yılında SSM ile üretici firmalar, Lockheed Martin ve Northrop Grumman arasında imzalanan sözleşme kapsamında uçağın orta kısmının TUSAŞ'ta yapılması kabul edilmiştir.

Benzer şekilde A 400M uçaklarının, taarruz helikopterlerinin ve MİLGEM savaş gemilerinin, yerli denizaltıların, milli tankın ve benzeri çok sayıda projenin Türkiye'de üretilmesi, gerek savunma sanayiinde yerleşme ve bilgi-teknoloji birikimi ve gerekse ekonomik açıdan çok büyük tasarruf edilmesi anlamına gelmektedir.

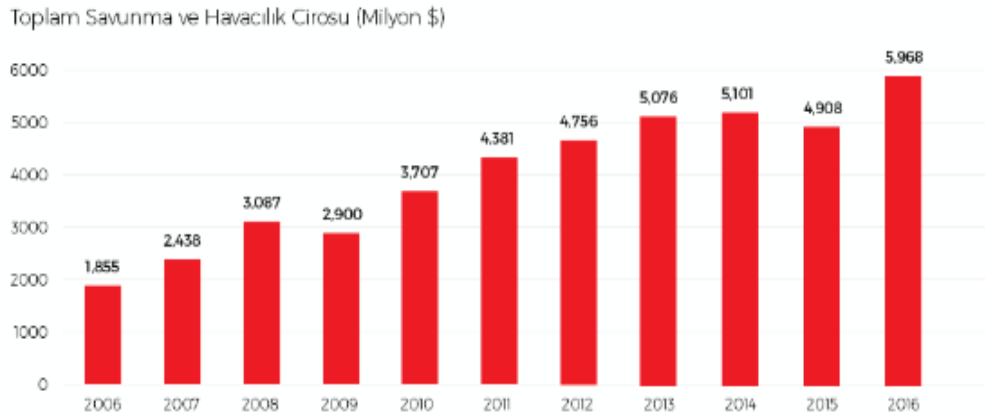
Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve diğer güvenlik kurumlarının gereksinimlerinin karşılanması, savunma sanayiinin tedariki ve geliştirilmesi ile ilgili en önemli kurum bilindiği üzere Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Savunma Sanayii Başkanlığıdır. Kurum, küreselleşmeye bağlı olarak; efektif yönetim ile hesap verebilir ve katılımcı bir yapıya kavuşmak amacıyla 2007-2011 yılları için stratejik bir plan hazırlamıştır. Söz konusu stratejik planın hazırlanmasında asıl neden, 1980'li yıllardan bu yana devam eden yerli bir savunma sanayii kurabilme gayretinin yetersiz kalması ve yerli üretimde çok uzun bir zaman en fazla % 20 civarında kalınmasıydı. Plan gereği, 2012 yılında yerleşme oranının % 50'ye çıkması öngörülmüştür. Bu kapsamda, uluslararası

alanda rekabet edebilecek bir yapıya kavuşmak ve NATO projelerinde Türkiye'nin payını 2011 yılı itibariyle dört katına çıkarmak belirlenen stratejik hedefler olmuştur (Oran, 2017:327).

Konuyla ilgili en güncel verilerin 2016 yılı için elde edilebilmesinden dolayı, Türk savunma sanayiinin 2016 yılı itibariyle ortaya koyduğu performansa yönelik göstergeler aşağıda sunulmuştur:

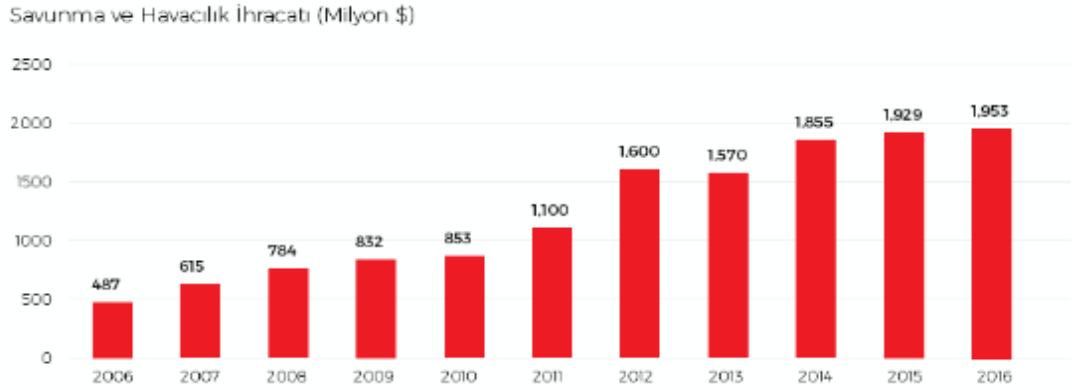
Buna göre savunma sanayiinde hizmet veren firmaların tüm havacılık ve savunma satışlarını ve sektörün büyüklüğünü gösteren sektör cirosu 5,968 milyar \$'a ulaşmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Şekil-1: Havacılık ve Savunma Sektörü Cirosu.

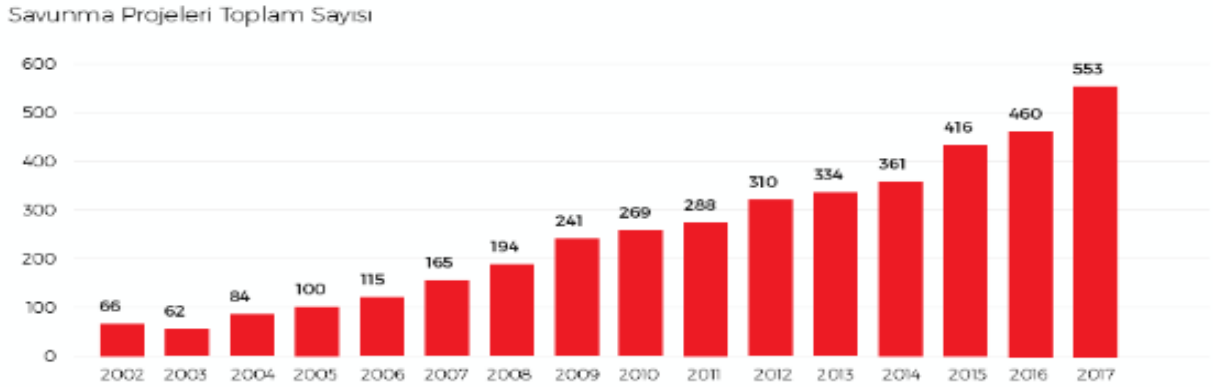
Savunma ve havacılık ihracatı, 2000'li yılların başında yaklaşık 250 milyon \$ civarında iken 2016 yılında yaklaşık 8 kat artarak 1,953 milyar \$'a ulaşmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Şekil-2: Havacılık ve Savunma Sektörü İhracat Değerleri.

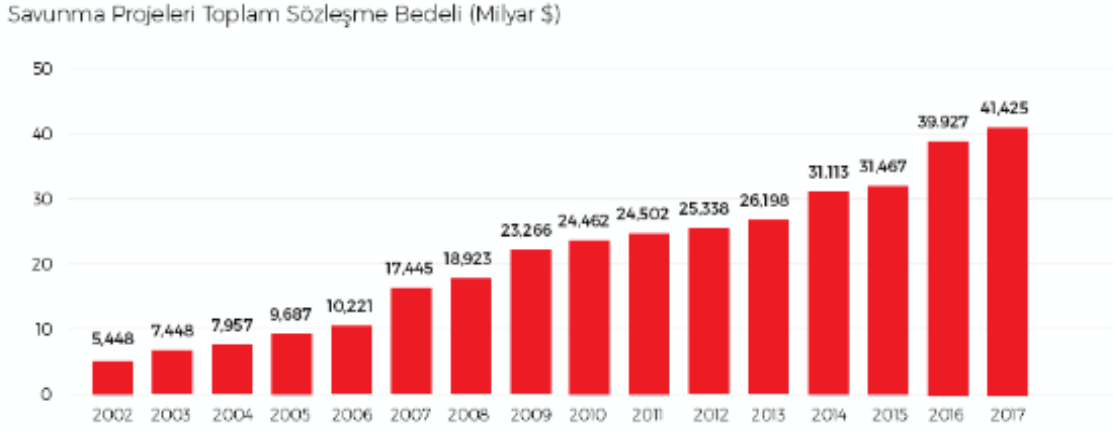
2002 yılında yalnızca 66 savunma projesini ortalama %80 dışa bağımlı bir şekilde yürütürken; bugün itibariyle %65 in üzerinde yerlilik oranı ile proje sayısı ortalama 9 kat artmış ve 553 sayısına ulaşmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Şekil-3: Savunma Projelerinin Sayısı.

2002'de savunma projelerinin yürütülmesi için 5,5 milyar \$ civarında bir bütçe kullanılırken, bugün itibariyle yaklaşık 8 kat oranında bir artış ile 41,4 milyar \$ tutarında proje hacmine ulaşılmıştır. Hâlihazırda ihale veya diğer teknik hazırlık süreci devam eden projeler de dikkate alındığında, bu miktarın 60 milyar \$ üzerine çıkacağı değerlendirilmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Şekil-4: Savunma Projelerinin Toplam Sözleşme Bedelleri.

Bu kısmı sonlandırırken Amerika Birleşik Devletleri ile 2000'li yıllardan itibaren yapılan silah alımlarından da kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkilerin en önemli konularından biri olan silah alımı, 2000'li yıllara kadar genelde Amerika'nın askeri yardımı olarak değerlendirilmiştir. Amerikan şirketleri tarafından yabancı ülkelere peşin parayla silah satışı yapıldığı gibi Amerikan hükümeti tarafından elindeki fazla silah ve benzeri askeri malzeme, uzun vadeli kredilerle veya hibe yoluyla başka ülkelere devredilebilmektedir. İster özel firmaların satış yapması ister hükümetin hibe etmesi söz konusu olsun, Amerikan kanunlarına göre bu şekilde bir askeri malzeme transferi "askeri yardım" olarak görüldüğünden Kongre'nin onaylaması beklenmektedir.

3.4. ULUSLARARASI SAVUNMA SANAYİİ PAZARINDA TÜRKİYE’NİN BİR AKTÖR OLARAK DURUMU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE SAVUNMA SANAYİİ İLİŞKİSİ

Türkiye, özellikle 21. yüzyılın ilk on yılında uluslararası ilişkiler alanında sarf etmiş olduğu aktif dış politikası ve yüksek çabası sayesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde öne çıkan bölgesel güçlerden biridir. Türkiye’nin bölgesinde önemli bir aktör olduğu IŞİD kriziyle daha belirgin bir hal almıştır.

Çok boyutlu ve ekonomik olarak sürdürülebilir bir savunma sanayii, ülkeler açısından hem dış politika hem de güvenlik politikaları açısından efektif bir enstrümandır. Bu özelliklere sahip savunma sanayii, sadece o ülkenin silahlı kuvvetlerine veya genel anlamda güvenlik kuvvetlerine donanımlı silah desteği sağlamak yönünden değil, aynı zamanda silah transferi ve askeri endüstriyel işbirliği açısından da uluslararası arenada etkili bir destek sağlar. Bu bağlamda Türkiye’nin de 2000’li yıllardan itibaren izlediği daha bağımsız ve çok yönlü dış politikası ile savunma sanayiinde gerçekleşen atılımların arasında paralellik olduğunu görmekteyiz.

Söz konusu bu gerçeklere, son yıllarda Türk dış politikasında karar verici konumunda olan siyasetçiler tarafından da açık bir şekilde vakıf olunduğu, yerli savunma sanayiine verilen destekten ve yerli bir savunma sanayiinin gelişiminin temel bir politika olarak belirlenmesinden anlaşılmaktadır.

Hemen her devlette, savunma sanayiinin üç tane geniş alana sahip ve aynı zamanda destekleyici temel rolü vardır: **Askeri, siyasi ve ekonomik** (Wisniewski, 2015:215).

Savunma sanayiinin **askeri rolü** tam anlamıyla “devlet aklı”nın bir çıktısı olup devletin bu sektöre desteğinin arkasındaki temel itici güç olacaktır. Milli orduya savaşta veya barışta taktik, operatif veya stratejik hedeflerini elde etmesinde yardım etmek üzere donanım sağlayacaktır. Bu karmaşık süreç; AR-GE, nihai ürünün gelişimi, hizmet gibi birçok aşamadan oluşmaktadır. Türkiye özelinde savunma sanayiinin askeri rolü üç özel faktörün etkisi ile şekillenir. Birincisi Türk savunma sanayii yoğun bir askeri gücü desteklemek zorundadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, mevcut personel sayısı ile dünyada dokuzuncu; NATO’da ise ikinci büyük ordudur (The Military Balance, 2014:146-148). İkinci husus Türkiye’nin Kıbrıs ve Ege gibi sorunlar nedeniyle yaklaşık elli yıldır Yunanistan ile girmiş olduğu silahlanma yarışıdır. Son 15-20 senedir iki ülke arasındaki ilişkilerde dikkat çekecek seviyede bir düzelme olsa da yine de bu durum, her iki ülkenin silahlanma seviyesinde diğerini baz alması ve silah tedarik programını büyük ölçüde birbirlerine göre hazırlaması gerçeğini değiştirmemektedir (Wisniewski, 2015:216). Üçüncüsü ise Türkiye’nin mevcut ileri mevkiiden/sınırlar ötesinden savunmaya yönelik askeri doktrini ile bölgesel güç olma arzusu, mevcut sanayii kapasitesini artırması yönünde itici bir etken olmuştur. Dahası, Türkiye’nin artan bölgesel ve küresel nüfuzu, vatandaşlarının ve uluslararası alanda iş yapan firmalarının görünürlüğünün artması ve diplomasi alanında aktif politikalar üretmesi, savunma sanayiini uzak alanlarda güç aktarımı yapabilecek (2011 yılında Libya’dan Türk vatandaşlarının tahliyesi ve gerçekleşme de Gazze’ye giden insani yardım konvoylarına refakat etmek gibi) kapasiteye sahip olmaya doğru sevk etmektedir. Diğer taraftan bölgesindeki kaos ortamı, Irak ve Suriye kaynaklı tehditler, nükleer silah meselesinden dolayı İran tehlikesi gibi hususların da Türkiye’yi güvenlik eksenli politikalar üretmeye ve bu nedenle savunma sanayiine ağırlık vermeye mecbur bırakmaktadır, diyebiliriz.

Savunma sanayiinin ikinci rolü olan **politik rol**, ülkenin doğrudan uluslararası politikasına temas etmektedir. Silah ihracatı çok kazançlı bir ticari faaliyet olmasının yanında politik bir etkiye sahip olmanın fiiliyata dönüştürülmüş halidir. Dünyada çok az ülkenin gelişmiş silah sistemleri üretebilme kapasitesine ve yeteneğine sahip olduğunu göz önüne aldığımızda, bu avantaja sahip olup, dışarıdan herhangi bir baskıya veya kısıtlamaya maruz kalmadan silahlı kuvvetlerini donatabilen ülkeler bağımsız bir şekilde dış politikalarını yürütebilmektedirler. Aynı zamanda savunma sanayii ürünleri ihracı edebilmek, ülkeler adına askeri-siyasi ittifaklar ile politik nüfuz alanı ve saygınlık sağlayabilmektedirler. İleri seviyede ve yüksek teknolojide yerli silah sistemleri (savaş uçağı, hava savunma sistemleri, büyük su üstü gemileri, denizaltılar gibi) üretimi, ülkeye teknolojik ve endüstriyel anlamda büyük ölçüde özgüven sağladığı gibi, süper güç vasfı kazandırma yolunda da önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Türkiye açısından özellikle son yıllarda savunma sanayiini güçlendirmek önemli bir değer haline gelmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarını devam ettirdiği yaklaşık 15 senelik periyotta, Ankara'nın dış ilişkiler açısından bağımsız politika yapmaya yönelik bir kararlılığa ve isteğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Son dört-beş yıllık süreci göz ardı edersek Türkiye'nin Batı ile ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerinde çok büyük kırılma olmadığını görüyoruz ancak, Ankara'nın milli çıkarlar söz konusu olduğunda Batı ile ilişkilerinde köprüleri atma konusunda daha cesur olduğu bir takım yazarlar tarafından düşünülmektedir. Bu tür değerlendirmelerin temelinde, özellikle eski Dışişleri Bakanı ve Başbakan olan Ahmet Davutoğlu ile özdeşleşen "komşularla sıfır sorun" ve "stratejik derinlik" konseptlerinin olduğu değerlendirilmektedir. Bu tür konseptlerin ne kadar uygulanabilir veya gerçekçi olduğu tartışmaları bir yana, Türkiye'nin NATO, ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinde geçmişe nazaran uyumluluğu azalttığı ve aktif bir

dış politika üretmeye eğilimli olduğu bir gerçektir. Bu şekilde dış politikaya yönelmenin ilk hamlesinin 2003 yılındaki Irak Savaşında ABD'ye Irak'a saldırması ve/veya geçiş yapması amacıyla üs, limanların açılmaması olduğu, devamında örneğin ABD'nin çok hoşnut olmamasına rağmen İran'ın nükleer üretimi ile ilgili Brezilya ile birlikte diplomatik bir inisiyatifi başlatması, İsrail ile askeri ve siyasi ilişkileri minimum düzeye indirmesi veya IŞİD'e karşı ABD'nin liderliğini yaptığı koalisyonun kerhen destek vermesini sayabiliriz. Bu şekilde dış politikada yaşanan değişimlerin silah sanayii veya askeri endüstriyel komplekse olan etkisi ise çok derin olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin silah donanım yönünden Amerika Birleşik Devletleri ve Batı menşeli tedarikçilere bağımlı olduğu geleneksel hale gelmiş bir durumdur.

Türkiye MENA olarak adlandırılan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Afrika, Kafkaslar, Orta ve Güney Asya bölgesindeki ticari ağını genişlettikçe savunma sanayii sektörü de adı geçen coğrafyada paralel bir gelişme göstermiştir. Örneğin 2013 yılında Türkiye'nin en fazla savunma sanayii ürünü ihraç ettiği ülke Pakistan, Malezya, Irak ve Gürcistan olmuştur (SIPRI) Dolayısıyla bu ülkelerle yapılan ticarete Türk firmalarının başarısı elbette büyük önem arz etse de başarıyı asıl sağlayan olan unsurun Türk dış politikasının adı geçen bölgelere yönelmesi olduğu değerlendirilmektedir. Bir başka dikkat çekici örnek ülke ise Azerbaycan'dır. Ermenistan ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Türk savunma firmaları Azerbaycan pazarında oldukça kazançlı silah satışı işlemleri yapmaktadır.

Bu çerçevede, izlediği dış politikaya paralel olarak Türk kamu kurumları ile kamu destekli veya tamamen özel firmalar tarafından gelişmiş askeri teknolojiye dayanan ürünlerin ihraç edilmesi Türkiye'nin prestijini de artırmaktadır. Teknolojik

ve endüstriyel kapasitenin gittikçe artması, büyük ve gelişmiş ekonomiye sahip devletler grubuna dahil olmak hedefine sahip Türkiye için elbette çok değerli bir durumdur.

Savunma sanayii sadece silahlı kuvvetleri destekleyici ve dış politikayı tamamlayıcı bir etken olarak görülmemelidir. Aynı zamanda ulusal ekonominin ayakta kalmasına, büyüüp gelişmesine de önemli katkılar sunmaktadır. Savunma sanayiinin, sağlamış olduğu gelir seviyesi ve istihdam kapasitesi bu sektörün **ekonomik rolünün** kaynağını oluşturmaktadır. Bu sektörde hizmet veren kurumlar, ileri seviyede teknolojiye ağırlıklı olarak yatırım yapmaları ve çok sayıda nitelikli insan gücüne sağlamasından dolayı ulusal ekonomiye çok büyük katkı sunmaktadırlar. Özellikle son dönemde küresel ekonomik krizler göz önüne alındığında sektörün ekonomik ve mali desteğinin yanında toplumsal refaha da sunduğu kazanım önemlidir. Bu kapsamda, ciddi bir güvenlik tehdidi ile karşılaşmayan devletlerden bazılarının da, savunma sanayiinin ekonomide oynadığı sürdürülebilirlik ve istihdam gibi faydaları nedeniyle bu sektöre önem verdiğini bilmekteyiz.

Savunma sanayiinin Türk ekonomisindeki önemini ve ağırlığını değerlendirebilmek amacıyla Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneğinin 2017 Raporuna baktığımızda; Cironun 6.693 milyon Dolar, İhracat gelirlerinin 1.824 milyon Dolar, alınan siparişlerin 8.055 milyon Dolar, ithalatın 1.544 milyon dolar, istihdamın 44700 kişi olduğu görülmektedir. 2016 yılı ile mukayese edildiğinde ciro % 12 artmış, ihracat % 7 azalmış buna karşın ithalat %20 artmıştır.

Uluslararası silah pazarında Türkiye'nin aktör olarak pozisyonunu net olarak belirleyebilmek için üç önemli faktörün değerlendirilmesi gerekmektedir.

Savunma sanayii ürünleri ihracat ve ithalat hacimleri, yapıları ve savunma firmalarının küresel ölçekte konumları.

2003-2016 yılları arasında Türkiye 7.485 milyar Dolar değerinde silah ve askeri malzeme ithal etmiştir. En büyük dört tedarikçi ülke toplam ithalatın % 85'ini oluşturan; Amerika Birleşik Devletleri (% 30), Almanya (% 27), Güney Kore (% 18) ve İsrail olmuştur. Verileri tedarik edilen malzeme nevelerine göre tasnif ettiğimizde savaş uçağı ve gemiler % 41'lik, zırhlı araçlar ve ağır silahlar ise % 35'lik paya sahiptir (SIPRI, 2016)

Söz konusu zaman diliminde Türkiye'nin ihraç ettiği askeri ürünlerin toplam hacmi 560 milyon Dolar civarındadır. En fazla malzeme satılan ülkeler; Pakistan % 27, Malezya % 16, Irak % 12 ve Gürcistan % 10'luk paya sahip olup toplam ithalat hacminin % 65'i bu ülkeler tarafından karşılanmaktadır. Türkiye'nin ithal ettiği savunma ürünlerini ürün bazında analiz ettiğimizde zırhlı araçlar ve ağır silahlar toplamın % 77'sini, savaş gemileri ise % 22'sini oluşturmaktadır (SIPRI).

Yukarıda sunulan bilgilerin oluşturduğu resim incelendiğinde Türkiye'nin savunma ürünlerinin ihraç edildiği coğrafi paternin de zamanla değiştiği görülmektedir. 2011 yılında Türkiye'nin ihraç ettiği savunma ürünlerinin maddi değeri 1.089 milyar Dolar olup bunun % 64'ü Avrupa ülkeleri iken % 36'sı Avrupa dışındaki ülkeler oluşturmaktadır. Bundan 5 sene sonra 2016 yılında ise Türkiye'nin ihracat ettiği askeri ürünlerin değeri 1.569 milyar Dolar olmasına rağmen Avrupa ülkeleri bunun % 21'lik, diğer ülkeler ise % 79'luk paya sahip olmuştur (SIPRI).

Bu veriler bize Türkiye'nin hem uluslararası silah pazarındaki konumu ile sahip olduğu savunma sanayii kompleksi ve hem de izlenen dış politikalar hakkında ışık tutucu bilgiler sunmaktadır.

Öncelikle şunu da bir kez daha net olarak vurgulamamız gerekir ki Türkiye hala açık bir şekilde silah ithal etmek durumunda olan bir ülkedir. 2003-2016 yılları arasındaki ithalat-ihracat değerleri arasındaki fark 6.925 milyar Dolar'dır (SIPRI). Bu çerçevede ithalat ve ihracat arasında açık bir dengesizlik söz konusudur.

Bunun bir diğer anlamı da Türkiye milli ve yerli bir savunma sanayii oluşturma yönünde yoğun ve artan çabalar sarf etmekte olsa da hala yoğun bir şekilde savunma ürünleri ithal etmek durumundadır. Bu gerçek durum, ithal ve ihraç edilen ürünleri kategorize ettiğimizde daha da çok açığa çıkmaktadır. Örneğin savaş uçağı ve savaş gemisi alımları, toplam ithalatın % 40'ını oluşturmaktadır (SIPRI). Bilindiğı üzere bu iki ürün tipi de uluslararası pazarda, teknoloji seviyesi ve katma değeri en yüksek ürünler arasında yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin ihraç ettiği ürün tiplerine baktığımızda ise zırhlı araç ve ağır silah gibi kara harbine özgü ürünler olduğunu ve bu ürünlerin, göz ardı edilmemek şartıyla, uçak ve gemiye nazaran daha az teknolojiye dayandığını ve daha kolay üretimlerinin gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Gerek ithal ve gerekse ihraç ürünleri ile bu ürünlerin transfer edildiğı coğrafi bölgelerin dağılımı da bize önemli ipuçları vermektedir. 2003-2016 yılları arası dönem toplam ithalatın % 57'sini karşılayan Almanya ve Amerika Birleşik Devletlerinin karşılaması geriye kalan payın da büyük çoğunluğunun İsrail ve Güney Kore tarafından ithal edildiğini tekrar hatırlarsak Türkiye net bir şekilde hala geleneksel Batılı tedarikçilere bağımlıdır demek hatalı olmayacaktır. İthalat açısından ise önde gelen müşterilerin Orta ve Güney Asya ülkeleri ile Ortadoğu ve Kafkas olduğunu ve ihraç edilen ürünlerin ise genel olarak eleman, parça veya

software gibi alt sistemler ile bakım-onarım malzemelerinden oluştuğunu görmekteyiz (Defence Turkey, 2013).

Yukarıda detayları verilen Türk savunma sanayiinin ithalat ihracat kapasitesi ve parasal hacimleri, imal edilen ürünlerin nitelikleri, transfer edildikleri coğrafi dağılım gibi bilgiler ışığında savunma sanayii ile dış politika arasındaki etkileşimin ne boyutta olduğuna bakmamız gerekmektedir.

Türkiye 2000'li yıllardan itibaren izlediği, ancak kökenleri Doğu Blokunun dağılması (Ve bu sayede hem SSCB tehdidinin ortadan kalkması ve hem de Batı-NATO-ABD'ye bağımlılığın azalması) nedeniyle 1990'lı yıllara dayanan ve Adalet ve Kalkınma Partisinin kesintisiz sürdürdüğü iktidarında maddi bir hale gelen Yeni Osmanlılık ve bölgesel güç olma politikalarıyla yerli bir savunma sanayiine yönelmiştir. Aslında yerli savunma sanayii hedefi, bilindiği üzere 1974 Kıbrıs Barış Harekatına dayanan bir süreçtir. Ancak, çalışmada incelediğimiz süreç içerisinde bu yönelim, izlenen dış politikalar neticesinde daha ağır basmış ve uluslararası pazarda yer almaya dönüşmüştür. Bu çerçevede yerli bir savunma sanayiine ağırlık vermenin temel nedenlerinden birinin de son yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerinin tıkanması ve başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerde çok fazla sıkıntı yaşanması sonucunda ortaya çıkan "değerli yalnızlık" sürecinin de önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir.

Söz konusu yönelimin altında yatan en önemli nedenlerinden bir diğerinin ise stratejik seçenekleri daraltmamak olduğu düşünülmektedir. Çünkü sadece NATO veya Batı menşeli silah sistem veya diğer askeri malzemelerin devamlı ithalatı ve kullanımı, bu bloka yani Batı'ya bir anlamda kayıtsız şartsız teslimiyet ve iç ve dış politikaları Batı'ya bağımlı olarak yapma anlamına gelebilecektir. Ancak diğer taraftan Batı'ya karşı bir alternatif yaratacak şekilde milli bir savunma

sanayii oluşturma gayreti veya Batı dışında diğer ülkelerle silah ticareti yapmak dış politikada Türkiye'nin elini gclendirecektir.

Öncelikle bir defa daha tekrar etmemiz gerekiyor ki Türkiye son yıllarda yerli ve milli savunma sanayii alanında ileri teknolojiye dayanan ve katkı değeri yüksek ürünler üretmeye yönelik çok büyük adımlar atsa ve bu amaçla gcl bir ivme yakalasa da hala çok açık bir Şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerini ve diğer güvenlik kurumlarını donatabilmek açısından Batı dünyasına ve Batılı savunma sanayii firmalarına bağımlılığını sürdürmektedir. Dolayısıyla bu konuda tamamen bağımsız hale gelindiğini, kendi kendine yeterli hale gelindiğini söylemenin çok gerçekçi olmayacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye, dış politika açısından Batı ile sorunlar yaşadığı müddetçe askeri endüstriyel kompleks ürünlerinin tedariki ve idamesi açısından sorunlar yaşayacaktır. Daha nceki yıllarda yaşanan firkateyn satışının rafa kaldırılması veya 2018 yılının ilk aylarında yaşanan ABD'den F-35 savaş uçaklarının alımıyla ilgili Amerikan Senatosunun söz konusu satışı engellenmesi veya miktarın düşürülmesi gibi bir takım yaptırımlara her zaman maruz kalınabileceği değerlendirilmektedir. Diğer taraftan bu tür risklerin varlığı da bu örnekten hareketle, milli bir savaş uçağının tamamıyla yerli olarak retilbilmesi için devlet ve savunma sanayii firmaları için bir motivasyon oluşturabilecektir.

Bu açıdan bir örnek vermek gerekirse Şubat 2003'te ABD, Irak harekatı ncesi NATO'dan, Türkiye'ye Irak tarafından gelebilecek tehlikelere karşı korunması talebinde bulunmuş ancak söz konusu neri Fransa, Belçika ve Almanya tarafından veto edilmiştir (Uçarol, 2015:1180). Bu tür güvensizliklerin önüne geçebilmek, NATO'ya, alternatifsiz olmadığı mesajını verebilmek ve dış politikada elini gclendirebilmek adına Türkiye'nin Rusya Federasyonundan

S-400 füzeleri tedarik etme girişiminin uygun bir hal tarzı olabileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin ürettiği askeri amaçlı ürünleri, ekonominin temel mantığına dayanarak her ülkeye arz edebilmesi gayet doğal bir yaklaşımdır. Bu nedenle özellikle 2000'li yıllardan itibaren Orta ve Güney Asya, Kafkaslar veya Ortadoğu ülkelerine ihracatın, doğrudan ve kesinlikle bir bloklaşma ve ittifak çabasının bir çabası olmadığı, normal olarak elbette buralara ihracatın arzu edileceği ve bu anlamda belli bir başarının da yakalandığı gerçeğini göz önüne almakla birlikte, gayet doğal olarak yapılan pazar arayışı ve uluslararası pazar şartları çerçevesinde, karşı tarafın yapmış olduğu talebe bağımlı bir ithalat olduğu değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle, "eksen kayması" veya "program değişikliği" olarak adlandırılın Türkiye'nin gittikçe Batı ittifakından uzaklaşarak Doğu'ya yüzünü dönmesi, dış politikasında bu yönde uygulamalarda bulunması ister istemez savunma sanayii alanında da kendini yeni arayışlar ve yeni pazarlar bulmaya sevk etmiştir.

Bu bağlamda halihazırdaki verilere dayanarak Türkiye için savunma sanayiinin etkinlikle faydalanılan bir dış politika enstrümanı olduğunu söylemenin çok fazla gerçekçi olmayacağı ancak yerli ve milli bir savunma sanayi hedefi doğrultusunda yakalanan ivme ile orta vadede çok olumlu sonuçlar alınabileceği ve savunma sanayi kapasitesi ile dış politikanın başarılı bir şekilde desteklenebileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Thomas Hobbes, Leviathan'da "*Doğa, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir. Çünkü bedensel güç bakımından, en zayıf olan kişi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür.*" der (Hobbes, 2007:92). Bu önlenemez çatışma, aslında insan tabiatının ne olursa olsun hayatta kalabilmek için verdiği mücadelenin bir karşılığıdır. İnsanlar arasında her zaman var olan en iyiyi elde etme hırsı ve en iyiyi elde etme mücadelesi, sınırlı kaynaklardan dolayı kaçınılmaz olarak çatışmaya dönüşecektir. İnsana özgü bu motivasyon, klasik realist anlayış çerçevesinde, insanların oluşturduğu devletlerin karakterlerine de yansımaktadır.

Kissinger'a göre 19. yüzyıl Avrupası'nda devletlerarası ilişkilere yön veren anlayış, realizm olmuştur. Güç dengesi kaba kuvvete başvurulmuş ve güçlü olanın haklılık kazanması ile sağlanmıştır. Özellikle Bismarck dönemi Prusya'sında dış politika doğrudan bir güç gösterimine dönmüştür (Kissinger, 2000:110-136). Bu güç gösteriminin veya realpolitik'in, Prusya'ya bir yalnızlaşma değil aksine dış ilişkilerini şekillendirmede bir esneklik sağladığını, ülkenin bekasının ve ulusal çıkarların korunması için gereken ne varsa yapabilmesi yönünde bir motivasyon sağladığını belirtmemiz gerekmektedir.

Kenneth Waltz, savaşın nedenlerinin üç aşamada gerçekleştiğini açıklamaktadır. Buna göre; birinci aşama insan doğasıdır, ikinci aşama devletin kendi iç siyasi yapısıdır. Waltz'a göre bu iki aşama savaşın ortaya çıkış nedenini

tam olarak açıklayamamaktadır. Yazar, üçüncü aşama olan uluslararası sistemin ve bu sisteme hakim olan “anarşinin” savaşın asıl sebeplerini açıklayabileceğini düşünmektedir (Waltz, 1954: 16-80).

Waltz, bazen devlet yöneticilerinin savaşa istekli olduğunu, bazen devletin iç dinamiklerinin savaşmaya meyilli olduğunu kabul etmekle beraber, ona göre savaşın esas nedeni, devlet(ler)i savaş yapmaktan alıkoyan bir üst otoritenin yokluğu, yani anarşidir (Waltz, 1954:81).

Böylesine “anarşik” bir ortam olan uluslararası arenada her devlet, her zaman için savaşa hazır olmalıdır. Bunun için de kendi kendine yetmeyi, politik güç dengelerini takip etmeyi ve düşmanlarının niyetlerini iyi bir şekilde inceleyebilmelidir. Uluslararası ilişkiler boyutunda, savaşın önleniminin, anarşik ortamı düzeltebilmenin ve sürekli barışı tesis edebilmenin en önemli çözümü, her daim savaşa hazır olabilmektir.

Savaş, devletlerarası ilişkilerde tüm diplomatik çözüm yolları tükenmiş ve barışçıl metotlarla sorunun çözülemeyeceği anlaşıldığında kullanılan bir araçtır. Klasik görüşe göre aslında savaş, bir siyasi sürecin öncesinde veya devamında yer alan ve o siyasi süreçten farklı bir enstrüman değildir. Politikanın devamıdır ve devletlerin elindeki son siyasi gereçtir (Clausewitz, 2007).

Savunma sanayii; devletlerin, oldukça karmaşık ağlardan oluşan ve politik organizasyonların en üst düzeyini oluşturan uluslararası ilişkiler ortamında, bağımsızlığının göstergesi, kendisine sahip olduklarında güç kazandıkları ve güç ürettikleri ve yine sahip olan devletin şiddet bağlamında ne kadar güçlü olduğunu gösteren bir mekanizma zinciridir. Bir ülkenin savaş araç gereci bağlamında ortaya koyabilecekleri, gelişen teknolojiye uyumlu bir şekilde ürün yaratabilme potansiyeli veya kapasitesi, o ülkenin askeri gücünün en büyük göstergesidir.

Ancak savunma sanayiinde ülkenin ihtiyaçlarına yönelik en etkili ve en yeni teknoloji ürünleri geliştirebilmek veya tedarik edebilmek için güçlü bir ekonomik altyapıya sahip olunmalıdır. Başka bir deyişle savunma sanayii, bir ülkenin ekonomik gücünü, askeri zor üretiminde bir araç olarak kullanabilme kapasitesidir. Savunma sanayii kompleksi, sadece devletin harp araç ve gereç ihtiyacını karşılamakla kalmamakta, endüstriyel anlamda ürün yapısı ve teknoloji birikimini elde etmek ve bu alanda gelişmeleri takip etmek de demektir. Askeri teknolojiadaki gelişmeler, ülkelerin askeri güç üretip üretememesinin de bir göstergesi durumundadır. Dolayısıyla, savunma sanayii sistemlerinin baştan aşağı gözden geçirilmesi suretiyle uluslararası sistemde gelecekte meydana gelebilecek değişiklikler de bir şekilde öngörülebilmektedir.

Uluslararası sistemde gerçekleşen güç dağılımının en net gözlendiği ve bu güç dağılımda meydana gelen değişimlerin en çabuk izlendiği süreç savaş zamanlarıdır. Bu bağlamda da savunma sanayileri, uluslararası ilişkilerin gözlenebildiği temel bir araç vazifesi de görmektedir. Savunma sanayinin yanında tarım, enerji gibi diğer sanayii kolları da savaş zamanı hayati öneme sahip olmaktadır ancak hiçbir zaman bir ülkenin güvenliği açısından temel bir rol oynayamamışlardır.

Güvenlik gereksinimleri, ülkeleri, uluslararası sistem içerisindeki pozisyonlarını devamlı olarak gözden geçirmeleri konusunda motive etmektedir. Savunma sanayiinde meydana gelen değişiklikler, elde edilmesi, üretilmesi, geliştirilmesi istenen teknolojik ürünler, o ülkenin uluslararası düzende, bölgesel ve küresel alanda pozisyonunu, iradesini ve hedeflerini yansıtmaktadır.

Uluslararası alanda aktif bir şekilde sahne almak isteyen bir ülke, askeri güç üretme kapasitesini yeniden dizayn etmeli ve bunun için de yeni yatırımlar

yapmalıdır. Uluslararası sistem, ülkelerin tam olarak etkileşim halinde olduğu bir arenadır. Eğer bir ülke kendi askeri gücünü kendi başına yeterli bir şekilde üretemiyorsa, uluslararası sistemin önemli bir aktörü olarak adlandırılmaz.

Dış politika kavramına gelindiğinde, kavramın bütün uzmanların üzerinde mutabık kaldıkları bir tanıma sahip olmamasının yanında, farklı okulların önde gelen isimleri tarafından başkaca yaklaşımlar çerçevesinde tanımlandığı görülmektedir. Örneğin; Christopher Hill dış politikayı “devletlerarası ilişkilerde bağımsız bir aktörün (örneğin devletin) yürüttüğü resmi dış ilişkiler” (Hill, 2003:3) olarak tanımlarken, George Modelski ise “toplumların diğer devletlerin davranışlarını değiştirmek ve kendi eylemlerini uluslararası ortama uygun hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler sistemi” (Modelski, 1962:6) olarak tanımlamaktadır. Verilen iki tanımdan da görüleceği üzere; aktör, eylem, yöntem ve amaç kavramları, dış politikanın tanımlanmasında öne çıkmaktadır.

Milli güvenlik kavramının içeriği, ülke topraklarının korunması ve ülkenin bekasına tehdit olan unsurların caydırılması/etkisiz hale getirilmesi amacıyla askeri alanda icra edilecek tüm faaliyetler ile birlikte ülkenin ekonomik, siyasi, teknolojik ve kültürel birikimini ve ulusun refah düzeyini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu bağlamda, ülkenin güvenliğinin sınırlardan itibaren değil, sınırların çok ötesinden başlaması; meydana gelen bir müdahaleye reaksiyon göstermekten ziyade ön alıcı hamlelerin yapılması; ulusal hedeflerin elde edilmesi için uluslararası ortamın iyi bir biçimde değerlendirilmesi ve bundan faydalanılması; bölgesel veya küresel boyutta güvenlik teşkilatlarına iştirak edilmesi; silahlı kuvvetlerin her türlü harp ve harekât ortamında uygun kullanılması ve muhasım/hedef ülkelerin harp etme güç ve kararlılığının yıpratılması da güvenlik anlayışının alt bileşenleri oluşturmaktadır.

Milli güç kavramının çok sayıda tanımı vardır. Temel askeri doktrinlerde milli güç, milli menfaatlerin elde edilmesini sağlayacak milli hedefleri yakalamak amacıyla, devletlerin kullanacağı; politik ve yönetsel, ekonomik, beşeri, coğrafi, bilimsel ve teknolojik, kültürel, psiko-sosyal ve askeri güçlerden oluşan maddi ve manevi olabilecek tüm unsurların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Milli güç kavramının “milli” ön adını alması, onun kaynaklarının da o ülkeye ve o ülkede yaşayan millete ait, maddi ve manevi, nitel ve nicel değerlerden oluşmasını gerektirir. Dolayısıyla milli güç, devletin ve milletin gücüdür. Mert Bayat, milli gücü; “Bir devletin, milli hedeflere erişmek ve milli menfaat sağlamak amacıyla kullanmış olduğu; maddi, manevi, nitel ve nicel değerlerin toplam verimliliği” olarak tanımlamaktadır (1986:74). Dolayısıyla milli güç, bir ulusun veya devletin milli hedeflerine erişmek ve bu aşamadan sonra milli menfaat sağlamak üzere kullandığı, **fiziki, politik, iktisadi, manevi, kültürel ve bilimsel kuvvetleri ve bu kuvvetleri uygulama ve yönetme yeteneğinin**, toplam verimliliği olarak tanımlayabiliriz (Bayat, 1986:75).

Milli gücün sahip olduğu unsurlardan askeri güç bileşeni ise, milli siyasetin uygulanarak hedeflere ulaşılmasında fiziksel olarak somut bir şekilde her an kullanılabilir, diğer güç unsurları arasındaki en dinamik unsurdur. Askeri güç, diğer güç unsurları gibi milli hedeflere erişmek, erişilen hedefleri muhafaza etmek ve milli menfaat sağlamak maksadıyla geliştirilen ve faydalanılan bir yetenektir. Dolayısıyla bir ülkenin “harp gücü”dür (Bayat, 1986:122).

Askeri güç sahip olduğu dinamizmini şüphesiz ki iyi eğitilmiş, moral ve motivasyonu yüksek ve bilinçli insan gücü ile birlikte esas olarak kullandığı harp silah, araç ve gereçleri vasıtasıyla elde etmektedir. Dolayısıyla silahlı kuvvetler her an harbe hazır durumda olmasının yanında elde bulunan silah sistem, alt

sistem ve ekipmanları bir bütün halinde ne derece modern, ileri teknolojiye sahip ise askeri güç de o ülkenin politikalarının sürdürülebilmesi, milli hedef ve menfaatlerin elde edilmesinde o derece etkin ve verimli olacaktır.

Türkiye, bugüne kadar geliştirilen çok sayıda jeopolitik kuramın odak noktasını oluşturan Afro-Avrasya coğrafyasının merkezinde, çevresinde ve küresel ortamda yaşanan büyük dönüşümler karşısında, önemini sürdüren stratejik konumu ile henüz dünyanın büyük güçlerinden biri olmasa da sahip olduğu ağırlığı ile uluslararası ortamda önemli bir yer işgal etmektedir. 1600'li yıllardan bu yana önemini koruyan Boğazların kontrolünü elinde tutmasının yanı sıra, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya ve Kafkaslara kadar geniş bir alandaki ulaşım yollarının kesiştiği ve Batı'nın karbon enerji kaynaklarına erişim imkânı sağlayan bir konumda bulunması bu stratejik lokasyonun önemini daha da artırmaktadır. Böyle kritik bir komuma sahip olması Türkiye'ye uluslararası ilişkiler alanında dengi sayılabilecek orta büyüklükteki diğer devletlerin sahip olamadıkları bir avantaj sunmakla beraber (Aydın ve Ereker, 2013), bu zorlu coğrafyada kalıcı olabilmek; istikrarlı ve müreffeh bir devlet yapısını idame ettirebilmek için diğer faktörlerin yanı sıra en önde güçlü bir demokrasi, güçlü bir ekonomi ve nihayetinde güçlü bir askerî kapasiteye sahip olmayı gerektirmektedir.

Bilindiği üzere günümüzde de bölgemiz ve çevremizde tarihsel bir dönüşüm yaşanmaktadır. Türkiye, bugüne kadar her daim teyakkuz halinde olduğu tarihi geçmişi olan sorunların yanında, son yıllarda ortaya çıkan yeni tehdit ve risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu kapsamda, önemli askerî, siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı ve askerî güce dayanmak gereksiniminde olan diplomasinin önem arz ettiği bu dönemde ve bu coğrafyada, silahlı kuvvetler başta olmak üzere tüm güvenlik unsurlarının klasik olarak adlandırabileceğimiz

tehditlere karşı, uluslararasıdaki rekabet ve güç gösterisinde, asimetrik tehditler karşısında ülke güvenliğini sağlamak ve bölgesel ve küresel anlamda ekonomik çıkarların korunmak şeklinde sıralayabileceğimiz aktif rolleri bulunmaktadır. Bu misyon doğrultusunda, barış döneminde caydırıcılık ön plana çıkarken, çıkması muhtemel bir savaşın kazanılması hedefine yönelik gerekli hazırlıkların yapılması zaruridir.

Silahlı Kuvvetlerin sahip olması gereken/hedeflenen kuvvet yapısı ve icra edeceği faaliyetlerin, ülkemizin millî çıkarları ve hedefleri ile etkileşim halinde olması sebebiyle, askeri gücün nasıl kullanılması gerektiği ve bu gücün nasıl geliştirileceği sorularının muhatapları, sadece askerler değil aynı zamanda dış politika, savunma, ekonomi ve güvenlik alanlarında yönlendirici, karar verici ve uygulayıcı pozisyonunda bulunan akademik çevre, siyasiler, düşünce kuruluşları gibi birey ve kurumlardır.

Türk Dış Politikası, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren jeopolitik konumu ve toprak kaybetme korkusu etrafında, ulus devlet yapısının muhafaza edilmesi endişesi ile ve İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Soğuk Savaş dönemine özgü riskler ve bölücü terör kaygılarıyla birleşince geleneksel bir hal alarak güvenlik anlayışı etkisi altında şekillenerek gelişmiştir.

Soğuk Savaş Döneminin sona ermesi ile uluslararası arenada mevcut belirsizlik havasının etkisine giren Türk Dış Politikası, Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan 11 Eylül saldırılarını takip eden süreçte ise özellikle uluslararası terör örgütlerinden kaynaklanan tehditlerin en ön planda olduğu, bununla birlikte kitle imha silahları, yasadışı insan kaçakçılığı ve göçler, siber saldırılar gibi yeni yeni beliren tehditlerden sakınmayı hedefleyen bir güvenlik algısının gölgesinde şekillenmiştir.

1990'lı yılların sonlarından itibaren ise, Soğuk Savaş dönemine özgü çatışmaya dayalı güvenlik odaklı dış politika anlayışından, işbirliğinin hakim olduğu, çözüm odaklı ve aktif bir dış politika dönemine geçiş yapıldığı görülmektedir. Çok boyutlu ve çok taraflı bir anlayış etrafında dış politikalarını yönlendiren Türkiye, ön alıcı hamleler ile uluslararası alanda yer alarak, önceki döneme ait güvenlik merkezli dış politika anlayışını sınırlayan olgular ve sorunlar karşısında, özellikle 2000'li yılların başında çözüm odaklı bir anlayışla hareket etmiştir. Bu amaçla, yumuşak güç unsurlarını merkeze alan ve bu merkez etrafında dış politika uygulayan Türkiye, uluslararası aktörlerle ilişkisini salt güvenlik meseleleri üzerinden değil, ticaret, iyi komşuluk, ekonomi, yakın işbirliği gibi sahalara da genişletmiştir. Halihazırda dönem içerisinde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı ile yaşanan askeri, politik ve ekonomik problemlerin Batı'nın da çok fazla faydalanacağı, kazanç sağlayacağı bir gerginlik şekli olmayacağı değerlendirilmektedir (CSIS, 2018).

Türkiye'nin 21. yüzyılda dış politika vizyonu; bölgesel istikrar ve iş birliği odaklı olarak belirlenmiş ve bu çerçevede belli bir süre politikalar üretilmiştir. Bunun paralelinde son dönemde savunma sanayii alanında çok önemli adımlar atılmış, çok başarılı projeler gerçekleştirilmiş ve günümüzde de gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. Elbette bu projelerin geliştirilmesi ve nihai ürünün elde edilmesi süreci; kullanıcılar tarafından ihtiyacın belirlenmesinden başlayıp muhtelif bürokratik işlemler silsilesi ile birlikte maddi kaynak ve teknolojik birikim ihtiyacı gibi sebeplerle çok uzun dönemi kapsamaktadır. Ancak atılan kararlı adımlar ve uygulanan politikalar sonucu birçok zorluklar aşılmış ve neticesinde Silahlı Kuvvetler açısından modern bir kuvvet yapısına kavuşma hedefine doğru ilerlenmeye devam edilmektedir. Silah sistemlerinde teknolojik

üstünlük hedefi ile beraber bu alanda yerleşme oranına vurgu yapılması dikkat çeken bir başka husustur.

2000'li yıllara kadar, bilimsel/teknolojik altyapı ve kalifiye eleman eksikliği, Gayrisafi Milli Hasıla yetersizliği, hazır ürünü ithal etme kolaylığı, özel sektörün sanayii alanına çok fazla dahil edilmemesi ve acil hareket ihtiyacına yönelik tedarik işlemleri nedeniyle çok fazla atılım sağlayamayan ülkemiz savunma sanayii, bu dönemde nispeten ekonomik istikrar ve sergilenen kararlılık sayesinde ve izlenen daha bağımsız ve çok yönlü dış politikalara paralel olarak büyük bir gelişim göstermiştir. Yurt dışına savunma sanayii ürünleri ihracatımızda büyük artışlar yaşanmıştır. Ancak, yukarıda da sıklıkla belirttiğimiz gibi çok kritik birçok silah ve platformda; sistem, alt sistem ve malzeme bazında Batı'ya olan bağımlılığımız sürmektedir. Bu bağlamda Türk Savunma Sanayinin gelişim seyri göz önüne alınarak, gelecekte dış politikada yapımında kullanılacak önemli bir etken olacağı değerlendirilmektedir.

Belli bir ivme kazanarak atılımlarını sürdüren, iç kaynaklardan maksimum seviyede istifade etmek ve dışa bağımlılığı azaltmak suretiyle genişlemesi hedeflenen Türkiye'nin askeri güç kapasitesi; büyük önder Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde, bağımsız bir şekilde, BM, NATO ve benzeri çokuluslu organizasyonlar ile işbirliğinden vazgeçmeden, diğer milli güç unsurları ile beraber, tarihimizin ve coğrafyamızın bize sunmuş olduğu avantajları kullanarak, bölgesel ve küresel anlamda barış ve istikrarı elde etmeye yönelik çok yönlü ve gerçekçi dış politikalar ile bütünleştirmek gerekmektedir. Bütün bunları elde etmenin, ülkemize başta demokrasi, güven ortamı ve ekonomik dinamizm sağlayacağı, dışarıya yönelik olarak ise caydırıcılık ve saygınlık kazandıracağı açıktır.

Bunun yanında, günümüzde ulaşmış olduğumuz nihai nokta itibariyle, Samuel P. Huntington'ın 2. Dünya Savaşı sonrası barış döneminde Amerikan toplumu ve siyasi hayatı için işaret ettiği askeri zorunluluklar ile liberal politikalar arasında yaşanan gerilimin azalması, dış politikada ağırlığın güvenlik tehditleri etrafında şekillenmesi (Huntington, 2006:382-412) gibi durumların benzerlerinin Türkiye'de de gerçekteştiği ve bunun sonucunda sivil-asker ilişkilerinde ve işbirliğinde "füzyon" olarak adlandırabileceğimiz bir dönemin yaşandığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak 2000'li yıllardan itibaren, uygulanan Türk dış politikası ile kendi kendine yetebilmeyi hedefleyen savunma sanayiinin, birbirleri ile uyum ve koordine içerisinde, birbirlerini destekler biçimde, milli hedeflerin elde edilmesi amacıyla yönetilmesi amacıyla bugüne kadar çok önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, bu yönde daha fazla gayret sarf edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

EK

TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİ: ÖNE ÇIKAN AKTÖR VE ÜRÜNLER

Bu bölümde ülkemizde savunma sanayiinin gelişim süreci, aktörler, öne çıkan kurum, kuruluş ve firmalar ile ürünler hakkında bilgi sunulacaktır. Tez çalışmasının konusuna uygun olması maksadıyla savunma sanayiinin gelişim süreci, 2000'li yıllar esas alınarak öncesi ve sonrası olmak üzere ayrı ayrı incelenecektir.

TÜRK SAVUNMA SANAYİNDE KAMU KURUM VE KURULUŞLARI

- SAVUNMA SANAYİ BAŞKANLIĞI

Ülkemizde, savunma sanayiinin kamuda yer alan en önemli aktörü, Savunma Sanayii Müsteşarlığı'dır (<https://www.ssm.gov.tr/>).1985 yılında 3238 sayılı Kanuna istinaden Milli Savunma Bakanlığı teşkilat yapısı altında, savunma sanayiinin altyapısına yönelik ihtiyaç duyulan politikaların belirlenmesi ve bu politikaların uygulanmasına ilişkin yetkili ve sorumlu birimlerin ortaya çıkarılması amacıyla "Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı" (SaGeB) adı ile kurulmuş, 1989 senesinde ise, Savunma Sanayii Müsteşarlığı ismini almıştır. 24 Aralık 2017 tarihinde yayınlanan 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Cumhurbaşkanı'na bağlanmıştır.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı "modern bir savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunun sağlanması" amacıyla;

- İcra Komitesi tarafından alınan kararların uygulanması,

- Yıllara sarih olarak projelerin alım sipariş kontratlarının yapılması,
- Halihazırda sahip olduğumuz sanayii, savunma sanayiinin ihtiyaçlarına göre yeniden organize etme, yeni girişimcileri teşvik etme ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirme, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkanlarını araştırma, bu konudaki Devletin katılımını planlama,
- Gelir kaynaklarını dikkate alarak alım programlarıyla birlikte finansman çeşitlerini belirleme,
- İhtiyaç duyulduğu tespit edilen harp silah araç-gereçlerin imalatını planlama,
- Kamu, özel ve karma özellikli, yeni yatırımların dışa açık olacak şekilde desteklenmesi,
- Harp silah araç-gereçlerinin AR-GE, prototiplerinin imali, avans verilmesi, uzun süreli sipariş ve diğer mali teşviklerin belirlenmesi,
- Yıllara sarih olarak yapılacak alımların şartlarını, ihtiyaç makamının belirleyeceği standartlara göre kontrat altına alınması,
- Savunma sanayii ürünlerin dışsatımı ve offset ticareti gibi konularının eşgüdümünün sağlanması,
- Kredi verme veya yurt içi/yurt dışı kaynaklı kredi sağlama ve yerli veya yabancı sermayeye dayanan şirketler kurma veya bunlara dahil olunması,
- Üretilen malın yapılan sözleşmeye uyup uymadığını, kalite kontrolleri ile sözleşme şartlarının karşılanıp karşılanmadığının kontrol edilmesi,

- Uygulamalara yönelik tespit edilen eksik aksak konuların belirlenerek ilgili makamlar nezdinde giderilmesi,
- Emniyet Genel Müdürlüğünün ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığının güvenlik ve istihbarata yönelik emercensi ve ivedi ihtiyaçlarının karşılanması,
- Cumhurbaşkanı tarafından tevdi edilen diğer görevlerin yerine getirilmesidir.

Savunma Sanayii Müsteşarlığının en kritik birimi 3238 sayılı Kanun çerçevesinde oluşturulan ve sistemin karar mekanizması olan Savunma Sanayii İcra Komitesidir. Komite; Cumhurbaşkanı başkanlığında; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, İçişleri ve Milli Savunma Bakanları'ndan oluşmaktadır. Herhangi bir sebeple Cumhurbaşkanı'nın iştirak edemediği toplantılara Başbakan vekaleten Komiteye başkanlık eder (<https://www.ssm.gov.tr/>). Savunma Sanayii İcra Komitesi'nin görevleri ise;

- Savunma sanayiinin gelişimi amacıyla belirlenen strateji ve esaslara istinaden kararlar almak,
- Türk Silahlı Kuvvetleri için Stratejik Hedef Planı ve İçişleri Bakanlığı bağlısı Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü için ise Bakanlığı'nın belirleyeceği güvenlik önceliklerine göre tedarik edilmesi gereken modern harp silah araç-gereçlerin üretimi ve gerekirse yurt içi-yurt dışı teminine yönelik karar alınması,
- Yabancı sermayenin ve teknolojinin katkısı ile kamu veya özel sektörün üretime yönelik tesis kurma imkânlarının belirlenmesi, bu konuda gerekli

yönlendirmelerin yapılması ve bu gibi tesislerin kurulması amacıyla gerektiğinde Devletin katılımı için karar alınması,

- Savunma Sanayii Müsteşarlığına tedarik edilecek harp silah araç-gereçlerin araştırılması, geliştirilmesi, imalî, ön avans verilmesi, uzun süreli siparişler ile diğer malî konularda destek verilmesi konusunda direktif verilmesi,

- Savunma sanayii ürünlerinin dışsatımı ve offset ticareti konusunda kararların alınması,

- Savunma sanayii ile bağlantılı kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanması,

- Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun kullanım esaslarının belirlenmesi,

- Savunma sanayiinde nitelikli insan gücü kaynağının artırılmasına yönelik karşılanacak eğitime yönelik destek miktarları personele yapılacak ödemeler hakkında kararlar alınması (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **SAVUNMA TEKNOLOJİLERİ VE MÜHENDİSLİK (STM) :**

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na ve Türk Silahlı Kuvvetlerine teknik destek, lojistik destek hizmetleri, teknoloji transferi, proje yönetimi ve sistem mühendisliği hizmetlerini sağlamak üzere 1991 yılında Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK) kararı ile kurulmuştur. Genel olarak verdiği hizmetler;

- Önde gelen havacılık ve denizcilik projelerinin yönetimi,

- Muhtelif platformların tasarım faaliyetleri,

- Ar-Ge,

- Çeşitli deniz ve hava araçları için, komuta kontrol sistemleri, siber güvenlik sistemleri, simülasyon teknolojileri ve benzeri faaliyetler,
- Savunma sanayiine yönelik, danışmanlık hizmetleri, koordinasyon ve sertifikasyon çalışmalarından oluşmaktadır.

Ortaklığın % 34'lük hissesi Savunma Sanayii Müsteşarlığına aittir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **TEKNOPARK İSTANBUL - İSTANBUL TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGESİ**

8 Ekim 1987 tarihinde Savunma Sanayii İcra Komitesi kararıyla kurulmuştur. İleri Teknoloji Endüstri Parkı ve Havaalanı Projesi (İTEP), İstanbul Anadolu yakasında gerçekleştirilen ve eğitim/öğretim, bilim ve teknoloji, endüstriyel destek ve araştırma-geliştirme boyutları içeren ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı tarafından geliştirilen bir projedir.

Projenin ana hedefi, savunma sanayiimizin ve diğer sanayii kollarının ihtiyacı olan ileri teknoloji gereksinimlerinin yerli ve ulusal kaynaklar tarafından karşılanabilmesi maksadıyla bilimsel, teknolojik ve dinamik bir altyapı oluşturulmasını sağlamaktır.

Bakanlar Kurulunun 20 Nisan 1988 tarihinde almış olduğu kararla Kurtköy/Pendik'te İTEP'in hedeflerini gerçekleştirmek üzere yaklaşık 15 milyon m2 genişliğinde bir arazi kamulaştırılmıştır ve bu alanın içerisinde de takriben 2,5 milyon m2'lik kısım Teknopark İstanbul'a tahsis edilmiştir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

İTEP'in Kurucu Heyet'inde Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM), İstanbul Ticaret Odası (İTO) ve İstanbul Ticaret Üniversitesi (İTÜCÜ) Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş. (HEAŞ) ve Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM) yer almaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Teknopark İstanbul, 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'na göre 3 Ekim 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB) statüsü kazanmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

SSM'nin % 45'lik hisseye sahip olduğu Teknopark İstanbul'un Yönetici Şirketi Teknopark İstanbul ise 4 Mayıs 2010 tarihinde kurulmuş ve Ar-Ge faaliyetleri, inovasyon ve teknolojik üretimin desteklendiği, bu surette doğrudan girişimciliğin ve ekonominin tetiklendiği bir ekosistem hedefiyle çalışmalarını sürdürmektedir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

Diğer taraftan, Savunma Sanayii Müsteşarlığınca geliştirilen İleri Teknoloji Endüstri Parkı ve Havaalanı Projesi (İTEP) kapsamında, Sabiha Gökçen Havalimanı da Teknokent'in 6 temel unsurunun birinci basamağı olarak hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda; İstanbul Anadolu yakasında yıllık 3 milyon dış hat yolcu, 500.000 iç hat yolcu ve 90 bin ton kargo kapasiteli Sabiha Gökçen Havalimanı kurulmuştur. Havaalanında verilen hizmetlerden elde edilen tüm gelirler, savunma sanayiimizin ihtiyacı olan teknoloji altyapısının geliştirilmesi ve bu surette Silahlı Kuvvetlerin modernizasyon gereksinimlerinin tedarikine ilişkin projelerde kullanılmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Söz konusu hizmetleri yürütmek üzere Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın %96,44 sermaye payı ile Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş. (HEAŞ) ortaklığı hayata geçirilmiştir (<https://www.sgairport.com>)

- TUSAŞ (TAI) - TÜRK HAVACILIK VE UZAY SANAYİİ A.Ş.

Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ), 28 Haziran 1973 tarihinde savunma sanayiinde dışarıya olan bağımlılığı azaltmak amacıyla Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur (<https://www.tai.com.tr/>).

TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI), F-16 uçaklarının Hava Kuvvetleri K.lığının savaş uçağı ihtiyacının giderilmesi amacıyla kullanılmasına karar verilmesi neticesinde; söz konusu savaş uçaklarının üretimi, sistem entegrasyonu ile test uçuşlarını gerçekleştirerek Türk Silahlı Kuvvetlerine teslim etmek üzere 1984 yılında Türk-ABD ortak yatırım şirketi olarak 25 yıllığına kurulmuş olmasına rağmen, 2005 yılında bu süreç tamamlanmadan, şirketin yabancılara ait hisseleri yerli hissedarlar tarafından alınarak tekrar yapılandırılma sürecine girişilmiştir.

Bu kapsamda TAI ve TUSAŞ birleştirilerek, TUSAŞ – Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. çatısı altında faaliyetlerini genişletmiş, uzay ve havacılık sistemlerinin geliştirilmesi, üretimi, modernizasyonu, sistemlerin birbirine entegrasyonu ile Türkiye'nin savunma sanayiine katkı sunan bir teknoloji merkezi haline gelmiştir (<https://www.tai.com.tr/>).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın % 45,45 oranında hissesine sahip olduğu TUSAŞ, Türk Silahlı Kuvvetleri adına ihtiyaç duyulan çok sayıda proje geliştirmektedir (<https://www.tai.com.tr/>).

Bugüne kadar ATAK Helikopteri, HÜRKUŞ Uçağı, ANKA İnsansız Hava Aracı, GÖKTÜRK Uydusu gibi çok kritik projeleri gerçekleştiren TUSAŞ, ayrıca diğer sistem, cihaz ve platformun modernizasyon projesini de yürütmektedir (<https://www.tai.com.tr/>).

Havacılık ve uzay teknolojileri alanında dünyada önde gelen firmalardan biri olarak TUSAŞ, çok sayıda ürünün üretimini ve ihracını gerçekleştirmektedir. (<https://www.tai.com.tr/>)

- **SAVUNMA SANAYİ TEKNOLOJİLERİ A.Ş. (SSTEK)**

Savunma sanayii Müsteşarlığının yüzde yüz sermayesi ile kurulan Savunma Sanayii Teknolojileri A.Ş. (SSTEK) yeni kurulan veya mevcut hizmet veren şirketlere ortak olmak suretiyle, savunma sanayiinin ihtiyaç duyduğu yüksek teknoloji cihaz ve sistemlerinin üretim ve geliştirilmesine katkı sunmak amacını kendisine misyon edinmiş ve gereksinim duyulan ileri teknoloji tabanlı ürünlerin üretim ve geliştirme kapasitelerini artırılmasını sağlamak ve milli ekonomi ve endüstrinin tüm katmalarına yaygınlaştırmak vizyonu ile faaliyetlerini sürdüren bir firma olup öncelikle Uzay ve Havacılık ile savunma alanlarında olmak üzere; Elektronik, silah teknolojileri, otonom ve robotik cihazlar, gelişmiş malzeme teknolojisi, Nanoteknoloji, Bilişim, Siber, Biyoteknoloji, Genetik, Optik, Taşıyıcı ve Tahrik Teknolojileri segmentlerinin geliştirilerek desteklenmesi amacıyla üretim gerçekleştirmektedir (<http://sstek.com.tr/>).

- TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİ GÜÇLENDİRME VAKFI

1964 yılında yaşanan Kıbrıs bunalımı esnasında başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere bazı müttefikimiz ülkeler, kendilerinden temin edilen silah araç ve gereçlerinin Türkiye'nin kendi inisiyatifiyle ve kendi milli çıkarlarına uygun kullanması konusunda engellemeler ortaya koymuştur (<https://www.tskgv.org.tr/>).

Savunma ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda başka devletlere bağımlı olmanın mahsurları ve bu ihtiyaçların milli imkânlarla giderilmesinin önemini apaçık bir şekilde ortaya çıkaran bu olay, dışarıya bağımlı olmadan kendi imkânlarımızla kuracağımız bir savunma sanayii altyapısının tesis edilmesine yönelik politikaların temelini oluşturmuştur.

Öncelikle Deniz Kuvvetleri K.İğının amfibi gemi ihtiyacı kapsamında 1965 yılında Türk Donanma Cemiyetinin kurulması, "Kendi Gemini Kendin Yap" kampanyası çalışmalarını yönlendirmiştir. Bunun gibi 1970 yılında "Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" milli havacılık sanayiini geliştirmek hedefiyle kurulmuştur (<https://www.tskgv.org.tr/>).

Ancak asıl kırılma, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtını müteakip ülkemize uygulanan silah ambargosunun olumsuz etkilerinin giderilmesi amacıyla modern ve milli bir savunma sanayiinin ilk adımları atılmıştır. Bu defa "Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" kurulmuştur. Nihayetinde, halkın da bu vakıfları coşkulu bir şekilde desteklemesi kurulan onaylanan yasalarla bu vakıfların özel gelirler sağlamalarına yol açmıştır (<https://www.tskgv.org.tr/>).

Savunma sanayiinde dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla 1973 yılında Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ) kurulmuş ve kısa bir zaman içerisinde söz konusu Vakıflar tarafından ASELSAN (1975), İŞBİR (1978), ASPİLSAN (1981), HAVELSAN (1982) gibi

şirketler kurularak savunma sanayiinde yatırımlar gerçekleştirilmiştir (<https://www.tskgv.org.tr/>).

17 Haziran 1987 tarihli 3388 Sayılı Yasayla Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları birleştirilmiş ve böylece Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurularak 26 Eylül 1987 tarihinden itibaren faaliyete başlamıştır. Ardından 1988 yılında ROKETSAN kurulmuştur (<https://www.tskgv.org.tr/>).

TSK Güçlendirme Vakfı, kuruluşundan bu yana milli savunma alanında çok önemli ve stratejik yatırımlar gerçekleştirmiştir. Vakıf, bahse konu bu yatırımlarını, bünyesinde bulunan çeşitli şirketlerle gerçekleştirmektedir. Müteakip maddelerde haklarında özet bilgi sunulacak olan bu şirketler bugün itibariyle;

- ASELSAN, savunma sanayiinde tam bir elektronik öncüsü olmuş,
 - TUSAŞ, ülkemizde, uzay, havacılık ve uydu teknolojisinde çok önemli bir yere konumlanmış,
 - HAVELSAN ülkenin sistem entegrasyonu, yazılım ve bilişim alanında lider haline gelmiş
 - ROKETSAN, roket-füze sistemlerinin tek tasarım ve üreticisi olmuş,
 - İŞBİR ve ASPİLSAN İSE önemli savunma ve kamu ve sistemlerine jeneratör, alternatör, pil ve batarya üreterek destek veren, pozisyona gelmiştir
- (<https://www.tskgv.org.tr/>).

- **ASELSAN**

ASELSAN; sivil ve askeri haberleşme sistemleri, Elektronik Harp Sistemleri ve Radar, Elektrooptik, Aviyonik, Savunma ve Silah, Komuta Kontrol sistemleri ile ulaşım ve güvenlik gibi pek çok alanda; sistem geliştirme, tasarım, üretim, bütünleştirme ve modernizasyon hizmetleri sunmaktadır. Bir milyar ABD Dolarını aşan yıllık cirosu ve giderek artan ihracatı ile ASELSAN; düzenli olarak dünyanın en büyük 100 savunma sanayii kuruluşu arasında gösterilmekte ve 2015 verilerine göre dünya sıralamasında 62'nci sıradan 58'nci sıraya yükselmiştir (<http://www.aselsan.com.tr/tr-tr/Sayfalar/default.aspx>)

- **TUSAŞ – TÜRK HAVACILIK VE UZAY SANAYİ A.Ş.**

Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TUSAŞ), döner kanatlı ve sabit hava araçları, insansız hava araçları sistemleri ve uzay sistemlerine kadar bütünleşik uzay ve havacılık sistemlerinin dizayn, geliştirme, üretim, modernizasyon, aşamalarında Türkiye'nin en önemli kuruluşlarından biridir.

TUSAŞ tarafından geliştirilen "ANKA" (Orta İrtifa Uzun Havada Kalıslı (MALE) İnsansız Hava Aracı Sistemi), "HÜRKUŞ" (Başlangıç ve Temel Eğitim Uçağı), "TURNA" ve "ŞİMŞEK" (Özgün Hedef Uçak Sistemleri ile Sabit ve Döner Kanatlı Hava Platformları için Gelişmiş Aviyonik Modernizasyon Süitleri); T129 Taarruz ve Taktik Keşif Helikopterleri, A400M Uçağı, Elektrooptik Keşif ve Gözetleme Uyduları ile muhtelif Askeri ve Ticari platformları, TUSAŞ'ın önde gelen özgün ürün yelpazesi içerisinde sıralayabiliriz (<https://www.tai.com.tr/>).

- **ROKETSAN ROKET SANAYİ VE TİC. A.Ş.**

Savunma Sanayii İcra Komitesi tarafından “Ülkemizde roket ve füze tasarımı, geliştirilmesi ve üretimi konularında lider bir kuruma sahip olunması” amacıyla kurulan ROKETSAN, farklı özelliklere sahip füze, roket, güdümlü mermi ve silah sistemleri, bu sistemlere uygun fırlatma sistemlerini sevk sistemlerini, arayıcı başlık, güdüm ve kontrol sistemlerini, tapa ve harp başlıklarını, mekanik aksamalarını, roket yakıtlarını, bu sistemlerle ilgili yazılım ve algoritmaları üretmek, bu sistemlerin hava, deniz ve kara platformlarına bütünleşmesini ve lojistik desteğini sağlamak, çeşitli platformların balistik koruma (zırh) sistemlerini ve uydu fırlatma sistemleri imal etmek ve geliştirmek, mühimmat ayırma ayıklama tesisi (MAAT), mühimmat ıslah, geliştirme ve yenileştirme merkezi (MIGYEM) ve her türlü topçu mühimmatı, tank, roket ve füze testlerinin gerçekleştirilebildiği atış test ve değerlendirme merkezi (ATDM) tesislerinin kurulumunu yapmak, faaliyetlerini yürütmektedir (<http://www.roketsan.com.tr/>).

- **DEARSAN GEMİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ**

1980 yılında Tuzla/İstanbul’da kurulan DEARSAN A.Ş. Tersanesi, çeşitli askeri ve sivil gemilerin dizayn, entegrasyon ve inşası ile birleşik lojistik destek kabiliyetine sahip bir gemi inşa sanayii firmasıdır. Bugüne kadar Silahlı Kuvvetlere kazandırdığı platformlar; Tuzla Sınıfı Karakol Botları ve yüksek süratli karakol gemileridir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **RMK MARİNE GEMİ YAPIM SANAYİİ VE DENİZ TAŞIMACILIĞI İŞLETMESİ A.Ş.**

1978 yılında Haliç / İstanbul'da faaliyetlerine başlayıp 1984 yılında Tuzla /İstanbul'a taşınan RMK firması, 1997 yılında KOÇ şirketlerine dâhil olmuştur. Yurt içi ve dışına çok sayıda gemi ve deniz aracı satışı yapan tersane, öncelikle Sahil Güvenlik Komutanlığına 4 adet Arama Kurtarma gemisi kazandırmış ve ayrıca askeri destek Gemileri ile savunma sanayiimize ve silahlı kuvvetlerimize katkı sunmuştur(<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **ARES TERSANECİLİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.**

2006 yılında Antalya'da kurulan ARES Tersanesi bugüne kadar Sahil Güvenlik K.lığına sahil güvenlik botu, Türk Silahlı Kuvvetlerine ise süratli müdahale botu ve destek operasyon botları (Özel Kuvvetler K.lığı için) tedarik etmektedir.

- **ANADOLU DENİZ İNŞAAT KIZAKLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş**

1982 yılında Tuzla /İstanbul'da Türk Silahlı Kuvvetlerine, Süratli Amfibi Gemisi (LCT), Amfibi Gemi (LST) ve muhtelif büyüklüklerde karakol botları tedarik etmektedir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **YONCA TEKNİK YATIRIM TURİZM SANAYİ VE TİCARET A.Ş**

Tuzla/İstanbul'da faaliyet gösteren Yonca Tersanesi, Sahil Güvenlik K.lığına sahil güvenlik botu, Türk Silahlı Kuvvetlerine ise acil müdahale botu tedarik etmektedir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **SEDEF GEMİ İNŞAATI A.Ş.**

1989 yılında Tuzla/İstanbul'da faaliyete başlayan Sedef Tersanesi, 1995 yılında TCG YARBAY KUDRET GÜNGÖR akaryakıt gemisini inşa ederek Türk Silahlı Kuvvetlerine teslim etmiştir. Halihazırda ise Deniz Kuvvetleri K.lığının en önemli projelerinden biri olan ve TCG ANADOLU ismi verilmesi planlanan Çok Maksatlı Amfibi Hücum Gemisi projesinin inşasına devam etmektedir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **İSTANBUL DENİZCİLİK A.Ş.**

2003 yılında SNR Holding bünyesinde çalışmalarına başlayan firma, 2011 yılında Denizaltı Kurtarma Gemisi ve Kurtarma ve Yedekleme Gemileri sözleşmelerini imzalamış olup, proje kapsamında üç adet gemiyi (TCG ALEMDAR, TCG IŞIN ve TCG AKIN) 2017 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerine teslim etmiştir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **FNSS SAVUNMA SİSTEMLERİ A.Ş.**

Nurol Holding A.Ş. (%51) ve BAE Systems (%49) ortak girişimi neticesinde kurulan FNSS Savunma Sistemleri A.Ş. (FNSS); başta Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere dost ve müttefik ülkelerin orduları için, tekerlekli ve paletli zırhlı araçlar ve bunlara entegre silah sistemlerinin dizayn ve üretiminde öncü ve aktif bir firmadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **NUROL MAKİNA VE SANAYİ A.Ş.**

1976 yılında Sincan/Ankara'da üretime başlayan Nurol Makina ve Sanayii A.Ş. firması, tüm yol ve arazi koşullarında kolaylıkla kullanılabilen Sınır Gözetleme ve Güvenlik, Keşif, Komuta-Kontrol, Muharebe, Personel Taşıma, KBRN, EYP/Mayın Tespit Temizleme Sistemi, Hava Savunma, Taktik Füze Taşıma/Fırlatma ve Ambulans gibi farklı harekât ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunan ve kullanıcılar tarafından etkinlikle kullanılan çeşitli zırhlı araçlar ile çeşitli tiplerde toplumsal olaylara müdahale araçları üretmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **BMC OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.**

1965 yılında faaliyete geçen BMC Firması, Silahlı Kuvvetlere muhtelif zırhlı araçlar (BMC KİRPİ ve BMC Çok Amaçlı Zırhlı Araçlar), 2.5, 5 ve 10 tonluk Taktik Tekerlekli Araçlar ile Lojistik Destek Araçları ve echizeleri (Uçak Akaryakıt İkmal Tankerleri, Akaryakıt Taşıma ve Kara Araçları Yakıt İkmal Tankerleri, Çekiciler,

İtfaiye Araçları, portatif merdivenli, CrNi paslanmaz veya sac kazanlı, Su Tankerlerinin CrNi Paslanmaz veya ST-37 sac malzeme tanklı, Vidanjörler, Frigorifik Kasalı Araçlar, Hidrolik Sıkıştırılmalı Çöp Kamyonları, Damperli Kamyonlar, Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı) tedarik etmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- OTOKAR

Ülkemizin en tecrübeli ve en büyük özel sermayeli savunma sanayii şirketlerinden biri olan Otokar, 4x4'ten 8x8'e, 750 kilogramdan 60 ton ağırlığa kadar değişen; paletli zırhlı araçlar da dahil farklı tip ve çeşitte araçlar ve kendi tasarımı kule sistemleriyle başta Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere otuza yakın ülkede güvenlik güçlerine sistem ve cihaz tedariki gerçekleştirmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

OTOKAR firmasının öne çıkan ve Silahlı Kuvvetlere tedarik ettiği araçları incelersek, zırhlı araçlarda; ARMA 6X6, ARMA 8X8, KOBRA, KOBRA II URAL, KALE, KAYA, KAYA II ve ISV; paletli zırhlı araçlar grubundan; TULPAR, TULPAR S ve ALTAY tankları; Kule sistemleri olarak ise AÇIK KULELER, AÇIK TANKSAVAR KULESİ, KESKİN UKKS, ÜÇÖK, BAŞÖK ve BOZÖK kule sistemleri sıralanmaktadır (<https://www.otokar.com.tr/tr>).

- **TUSAŞ- TÜRK HAVACILIK VE UZAY SANAYİ AŞ.**

1984 yılından itibaren faaliyet gösteren firmanın en önemli savunma sanayii ürünleri; ANKA İnsansız Hava Aracı Sistemi, TURNA Hedef Uçak Sistemi, HÜRKUŞ Başlangıç ve Temel Eğitim Uçağı, T129 ATAK Taarruz ve Taktik Keşif Helikopteri, ŞİMŞEK Yüksek Hızlı Hedef Uçak Sistemi ve uzay alanında GÖKTÜRK 2 Elektro optik Alçak Yörünge Yer Gözetleme Uyduyu olarak sıralanmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **VESTEL SAVUNMA SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ**

2003 yılında Teknokent-ODTÜ/Ankara'da faaliyete başlayan VESTEL Savunma Firmasının Silahlı Kuvvetlere kazandırdığı en önemli sistemler olarak; BORA İnsansız Hava Aracı Sistemleri, KARAYEL Hava Gözlem Aracı Sistemleri sıralanmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **Z-SİSTEM HAVACILIK VE BİLİŞİM LTD.ŞİRKETİ**

2002 yılından itibaren faaliyet gösteren Z-SİSTEM firması, İnsansız Hava Araçları ve Bilgi güvenliği alanlarında faaliyet gösteren, sabit kanatlı- döner kanatlı platform, oto-pilot, ataletsel ölçüm birimi (AHRS/IMU), aviyonik, kamera sistemi, motor yönetim sistemi, faydalı yük, fırlatma sistemleri, İHA yakalama sistemleri ve yer kontrol istasyonu sistem ve alt sistemleri üretmekte ve ürünlerini Başbakanlık, Merkez Bankası, İçişleri Bakanlığı, EGM olmak üzere çok sayıda kamu ve özel kuruluşlara satmaktadır. Başlıca ürünleri; UÇANKAYA 20, UÇANKAYA 30, UÇANKAYA 60 İnsansız Hava Sistemleri, Çatal Rotorlu

Helikopter, Dikey Kalkış ve İniş Yapabilen İnsansız Hava Sistemleri, pnömatik fırlatma sistemleri olarak sıralayabiliriz (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **BAYKAR MAKİNA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.**

1984 yılından itibaren hizmet veren firma, başlarda otomotiv sanayii alanında üretim gerçekleştirirken 2000'li yıllardan itibaren savunma ve havacılık alanlarında insansız hava aracı, komuta kontrol ve güç üretim sistemleri üretmek suretiyle faaliyet göstermeye başlamıştır.

Firmanın hava platformu olarak öne çıkan ürünleri; BAYRAKTAR Taktik İnsansız Hava Aracı Sistemleri, BAYRAKYTAR Mini İHA, MALAZGİRT Döner Kanatlı İnsansız Hava Araçları ve BAYKAR Aviyonik Sistemler sıralanmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Bu kısımda 2000'li yılların başından itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve diğer güvenlik güçlerinin MGSB (Milli Güvenlik Siyaset Belgesi); TÜMAS (Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi) ve Genelkurmay Başkanlığının direktiflerine istinaden belirlenen hareket ihtiyaçlarından proje haline dönüştürülerek somut bir şekilde temin ve tedarikine ve üretimine başlanmış, platform, silah sistemi, sensör ve AR-GE projeleri hakkında özet halinde bilgi verilerek son dönemde savunma sanayiimizin ulaştığı nokta hakkında bilgi verilecektir.

Öncelikle bu dönemde savunma sanayiinde yerli ve özel firmaların ağırlıklı olarak yer aldığını, yeni projelerle sektöre katkı sunmaya başladıklarını ve pazarın içerisinde hızlı bir şekilde yer alarak içeriye ve dışarıya ürün sattıklarını belirtmek durumundayız. Savunma Sanayii Müsteşarlığının kontrolünde

sürdürülen projelerden tamamlananların ortalama % 50'ye yakını yerli firmaların katkısıyla gerçekleştirilmiş ve bugüne kadar imzalanmış çok sayıda offset sözleşmesi kapsamında firmalardan milyarlarca dolar tutarında offset taahhüdü alınmış ve bu şekilde yurtdışına kaynak çıkışının en aza indirilmesini sağlayacak adımlar atılmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, sektöre rehberlik etme bilinciyle küresel anlamda teknolojik gelişmeleri ve değişimleri takip etmekte ve milli savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla yürütülen projelerin proje grubu ismi verilen birimlerine aktif bir şekilde katılım sağlamaktadır. Bu şekilde gerek Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacı modern ürünler tedarik edilmekte ve gerekse yerli Savunma Sanayii'nin geliştirilmesine katkı sağlanmaktadır.

Yürütülen projeler ile 21. yüzyıl ile birlikte sürekli bir gelişme paterni yakalayan savunma sanayii küresel boyutta yaşanan ekonomik krizlere rağmen son yıllarda çok olumlu bir seyir izlemiş ve şirketlerin ciroları çok yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Son dönemde yakalanan bu performans ile yukarıda da belirtildiği gibi silahlı kuvvetlerin ve diğer güvenlik güçlerinin ihtiyaçların yerli imkânlarla karşılanma oranı % 50'ler seviyesine ulaşmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Bu bağlamda Türk savunma sanayii, yurtdışında çok sayıda ve çeşitte ürün geliştirebilme konusunda önemli bir alt yapı elde etmiştir. Yakalanan bu ivme sayesinde müteakip dönemlerde harekât ihtiyaçlarına bağlı olarak kritik alt sistem ve bileşenlerin üretilerek dışa bağımlılığın daha da azaltılacağı ve yabancı ülkelere silah sistemi, platform gibi ürünlerin ihracatının ise daha fazla olacağı değerlendirilmektedir.

Müteakip alt başlıklarda, öne çıkan çeşitli ürünler hakkında bilgi sunulacaktır.

- **ALTAY: ANA MUHAREBE TANKI**

İsmi, Kurtuluş Savaşının sonunda İzmir'e ilk giren Komutan Fahrettin ALTAY'dan alan ALTAY tankı, yüksek teknolojiye sahip silah sistemleri, üstün hareket ve beka kabiliyeti, uzun menzilden etkili ateş gücü gibi özelliklere sahip olmasının yanında, tamamen yurt içinde ve milli imkanlarla tasarlanması, geliştirilmesi prototip üretiminin yapılması ile dikkat çekmektedir.

Bunun yanında zırh sistemlerinin ise teknoloji transferi vasıtasıyla Türkiye'de üretilmesi planlanmaktadır. 2008 yılında sözleşmesi imzalanan projenin ilk aşamasında KOÇ firması tarafından 2 adet prototip üretilmiş ve testleri başarı ile sonuçlanmıştır. Müteakip süreçte 250 adet Tankının seri üretimi hedeflenmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **KİRPİ: MAYINA KARŞI KORUMALI TAKTİK TEKERLEKLİ ARAÇ**

BMC firması ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı arasında 2009 yılında imzalanan anlaşma ile üretimine başlanan KİRPİ zırhlı araçları, mayına, el yapımı patlayıcılara (EYP) ve balistik tehditlere karşı dayanıklılığı ile dikkat çekmektedir. Tam teçhizatlı en fazla 13 personel taşıyabilen KİRPİ taktik araçlarının diğer özellikleri ise şunlardır: 375 PS Motor, 4x4 Çekiş Konfigürasyonu, Tam Otomatik Şanzıman, 10-13 Tam Donanımlı Personel Taşıyabilme, Mayına, Balistik Tehditlere Ve El Yapımı Patlayıcılara Dayanıklı, CTIS – Merkezi Lastik Şişirme

Sistemi, Run/Flat Lastikler, Otomatik Yangın Söndürme Sistemi, Klima, Manuel 360 derece dönebilir kule, Otomatik Silah İstasyonu (Opsiyonel) (<http://www.bmc.com.tr/savunma-sanayii/savunma-sanayii-ve-ozel-projeler/>)

- COBRA

Üstün teknik, taktik özelliklere sahip modüler bir kara platformu olan COBRA II, OTOKAR firması tarafından üretilmiştir. Maksimum 9 personel taşıma kapasitesine sahip olan COBRA II, süratli hareket kabiliyetinin yanında personeline sağladığı ateş gücü ve yüksek koruma ile her türlü arazi ve iklim şartlarında kullanılabilir. Diğer önemli özellikleri ise aşağıdaki tabloda sunulmuştur; (<https://www.otokar.com.tr/tr>)

TABLO-1: Cobra Araçlarının Özellikleri.

Yaklaşma Açısı	45°
Uzaklaşma Açısı	60
Dik Engel Aşma	500 mm
Hendek Geçme	1000 mm
Tırmanma Eğimi	%60
Yan Eğim	%30
Azami Menzil	7000 Km
Azami Hız	110 Km/saat
Araç İçerisindeki Standart Donanım	Gerçek Görüş Kamerası Ön Termal Görüş Kamerası İklimlendirme Sistemi Merkezi Lastik Şişirme Sistemi Patlak Gider Lastikler ABS Fren Sistemi NATO Tipi Kamuflaj Işık Sistemi NATO Harici Start Soketi Ana Şalter Çok Noktalı Emniyet Kemerleri Telsiz Ön Hazırlığı Çekme Halkaları Araç Üzeri Avadanlık

- EJDER YALÇIN

Nurol Makine firması tarafından, silahlı kuvvetler ile diğer güvenlik kuvvetlerinin kırsalda ve meskûn mahallerde her türlü bölge ve arazi şartlarında meydana gelebilecek hareket gereksinimlerine yönelik geliştirilen yüksek hareket ve manevra kabiliyetine sahip, sahada kendini ispat etmiş özgün bir 4x4 zırhlı araçtır.

Çok çeşitli ve farklı sayıda faydalı yük taşıma hacmi ve bunun yanında orijinal kontrol yazılımı sayesinde farklı tarzlarda amaçlara hizmet etmekte ve farklı uygulamalara yönelik olarak özelleştirilebilmektedir. EJDER YALÇIN 4x4, yüksek tork gücü ile farklı arazi şartlarında yüksek bir performans sunabilmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Üretim gelişim süreci 2002 yılında başlayan aracın seri üretim sonucunda ilk parti teslimatı 2014 yılında tamamlanmıştır (<https://www.nurol.com.tr/fnss-savunma-sistemleri-a-s>)

- SAMUR

SAMUR Seyyar Yüzücü Hücum Köprüsü Sistemi (SYHK), güvenlik güçlerinin nehir gibi su alanlarından geçişlerini güvenli ve hızlı bir şekilde yapmaları amacıyla dizayn edilmiş bir köprü ve nakliye sistemidir. SYHK sistemi, sahip olduğu motor, transmisyon, pnömatik süspansiyonu ve hidrolik fren sistemi sayesinde 50° dik meyilde ve 30° yan eğimde tırmanabilmekte/ hareket edebilmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

SYHK, 8x8 tahrik ve merkezi lastik şişirme sistemine sahip olmakla birlikte su içerisinde iki adet su pompa jeti sayesinde 360° hareketi edebilmektedir.

Nakliye takımı olarak sistem, tek bir araç AYS21 ağırlık sınıfı paletli bir aracı; iki araç ile hidrolik vinci vasıtasıyla taşıdığı 4 rampayı konuşlanmak suretiyle AYS70 P ağırlık sınıfı aracı ve üç adet sistem ile AYS100 T ağırlık sınıfı aracı taşıyabilmektedir. Sistemin nakliye takımı oluşturma özelliğinin yanı sıra, toplam 12 adet araç bir araya gelip AYS100 T sınıfı araçların geçebileceği 150 metrelik bir köprü oluşturabilmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- MİLGEM

Milli Gemi (MİLGEM) en önemli özelliği ülkemizde ilk defa milli olarak korvet tipi bir askeri geminin dizaynının gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu sayede, dizayn, inşası ve sistem entegrasyonunda dışarıya özellikle Almanya ve ABD'ye olan bağımlılık azaltılmış ve askeri ve sivil tersanelerin sahip oldukları gemi inşa imkân ve kabiliyetlerinin birleştirilmesi suretiyle, özel sektörün de harp gemisi inşa edebilmeye yönelik tecrübe, bilgi birikimi ve altyapıya ulaşması gerçekleştirilmiştir. Projenin genelinde %65'in üzerinde yerli sanayii katılımı gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda 50'den fazla yerel firmayla iş imkânı sağlanmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Projenin ilk gemisi olan TCG HEYBELİADA ve TCG BÜYÜKADA korvetleri, Türk Silahlı Kuvvetlerine hizmet vermeye başlamıştır. Üçüncü gemi TCG BURGAZADA 18 Haziran 2016'da, dördüncü gemi TCG KINALIADA ise 03 Temmuz 2017'de denize indirilmiştir.

Projenin ikinci dördlü grupta yer alan gemilerinin, korvet tipi ilk dört gemiden farklı olarak fırkateyn olarak üretilmesi hedeflenmektedir. Bu gruptaki ilk geminin,

Milli Savunma Bakanlığı bağılısı İstanbul Tersanesi Komutanlığında, diğere üç geminin ise özel sektör tersaneleri tarafından inşa edilmesine yönelik çalışmalar sürdürölmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- ÇOK MAKSATLI AMFİBİ HÜCUM GEMİSİ

Çok Maksatlı Amfibi Hücüm Gemisi; yakın harekât alanlarında kullanılabileceğı gibi Hint Okyanusu (Arap Yarımadasının kuzeyi, Hindistan'ın batısı) ile Atlantik Okyanusu (Avrupa'nın batısı, Afrika'nın kuzeybatısı) gibi alan dışı bölgelerde de kullanılmak üzere inşa edilmektedir.

İsmi TCG ANADOLU olarak planlanan, Çok Maksatlı Amfibi Hücüm Gemisi, ana üs liman imkanlarından faydalanmadan yeterli sayıda gerekli muharebe ve destek araçları ile 1 amfibi taburu kriz bölgelerine aktarma, havuzunda taşıyacağı çıkarma araçları ile çıkarma operasyonlarına katılabilme ve mevcut ağır helikopterleri ile dönebilen rotora sahip Osprey hava araçlarını 24 saat operasyon yapmasına olanak sağlayacak bir uçuş güvertesine sahip olma yeteneklerini kapsayacak şekilde dizayn edilmiş ve halihazırda üretimine devam edilmektedir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

Diğere taraftan, envanterinde bulunacak dikey iniş ile kısa mesafede kalkış yapabilecek F-35B gibi taktik uçakların da konuşlanabileceğı TCG ANADOLU ile Türkiye bölgesel güç aktarım yeteneğini artırarak orta büyüklükte küresel bir güç aktarımı enstrümanına sahip olacaktır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

TCG ANADOLU'nun minimum 30 yatak kapasiteli hastanesinde bulunan ameliyathane, yoğun bakım ve enfeksiyon odaları, röntgen cihazları ile diş tedavi

üniteleri sayesinde gemi, muhtelif insani yardım operasyonlarında da etkinlikle kullanılabilir.

Yukarıda genel olarak sıralanan bir takım özelliklerinin yanında TCG ANADOLU, 27,436 ton tonajı ve 231 metre boyu ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin sahip olacağı en büyük deniz platformu olacaktır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- AMFİBİ GEMİ

Amfibi gemilerin ana görevi amfibi hareket, araç ve teçhizatları ile birlik nakli ve ateş desteği oluşturmaktadır.

Türk Deniz Kuvvetlerinin hizmetine sunulmak üzere inşa edilen amfibi gemiler ileri teknoloji elektronik, muhabere ve komuta kontrol kabiliyetleriyle her türlü lojistik ve hareket görevine katkı sağlamakla birlikte, gerektiğinde insani yardım hareketlerinde de rahatlıkla faydalanılabilecek yetenekleri de barındırmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Tamamen çelik konstrüksiyondan inşa edilen amfibi gemileri kimyasal, biyolojik ve nükleer saldırılara karşı tam personel korumasına sahip bulunmakta ve ayrıca 15 ton ağırlığında bir adet genel maksat helikopterin de konuşlanmasına imkân sağlayacak platformu barındırmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Yeni inşa edilen amfibi gemilerin ilki olan gemi TCG BAYRAKTAR'ın inşası %70,68 yerli sanayii katılımı ile gerçekleştirilmiş ve projenin yerli sanayii katılımı içerisindeki KOBİ payı yaklaşık olarak %48 olarak gerçekleşmiştir

(<https://www.ssm.gov.tr/>). Projenin ikinci gemisi olan "SANCAKTAR" ise 2017 yılında deniz kabul testlerinin tamamlanmasıyla Türk Deniz Kuvvetlerine teslim edilmiştir.

- **MOSHİP (MOTHER SHIP)**

2011 yılında inşasına başlanan TCG ALEMDAR Denizaltı Kurtarma Ana Gemisi (MOSHİP), envanterinde dünyanın en gelişmiş kurtarma sistem ve teknolojilerini içermektedir.

Ana kullanım amacı hasar görmüş denizaltı personeline yaşam desteği sağlamak olan MOSHİP envanterindeki Milli ve NATO derin su kurtarma araçları ile 600 m deniz derinliğine kadar denizaltıdan personel kurtarılmasını sağlayacak ve su üstü gemileri için kurtarma, enkaz kaldırma ve diğer sualtı çalışmaları görevlerini gerçekleştirecektir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Asıl görevi hasar alarak batan denizaltı gemisinden personel kurtarmak olmasına rağmen çok derindeki batık araçları (denizaltı, uçak, gemi) tespit etmek için de gerekli sistemlerle donatılan TCG ALEMDAR, batan bir denizaltıya 72 saat ve 600 metre derinlikte yaşam desteği sağlayarak tüm gemi personelinin kurtulmasını sağlayabilmektedir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **TÜRK BAŞLANGIÇ VE TEMEL EĞİTİM UÇAĞI: HÜRKUŞ**

Bu proje ile dünya pazarında pay sahibi olabilecek, yerli imkanlarla tasarımı, gelişimi, prototip üretimi ve sertifikasyonu sağlanacak ve bu şekilde

Silahlı Kuvvetlerin eğitim uçağı ihtiyacına cevap verecek bir eğitim uçağının elde edilmesi hedeflenmektedir. TUSAŞ firması tarafından yürütölen projede 2 adet prototip eğitim uçağı, 2 adet yer uçağı ve Teknik Veri Paketi hazırlanacaktır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Halihazırda iki prototip uçak aşaması tamamlanan HÜRKUŞ uçağı için 11 Temmuz 2016 tarihinde "TT32 Uçak Tip Sertifikası" almıştır. Aynı gün içinde Avrupa Havacılık Emniyeti Ajansı (EASA) tarafından SHGM'nin Sertifikası tüm Avrupa ölkeleri için geçerli kılınmıştır. Böylece HÜRKUŞ, Avrupa Sivil Havacılık Otoritesi'nden tip sertifikası alan ilk Türk uçağı olmuştur(<https://www.ssm.gov.tr/>).

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 15 adet yeni nesil temel eğitim uçağı ihtiyacının karşılanması amacıyla HÜRKUŞ uçağının seri üretimine başlanmıştır. HÜRKUŞ-B olarak adlandırılan uçaklardan ilkinin 2018, sonuncusunun ise 2019 yılında teslim edilmesi planlanmaktadır.

- SİLAHLI HÜRKUŞ UÇAĞI GELİŞTİRME VE SERİ ÜRETİM PROJESİ: HÜRKUŞ C

Kara Kuvvetleri K.ılığının hafif silahlı keşif ve saldırı uçağı gereksiniminin giderilmesi amacıyla TUSAŞ tarafından yerli imkanlar kullanılarak ve HÜRKUŞ projesinin geliştirilmesi suretiyle üretilecek uçaklardan ilk etapta 12 uçaklık bir paket planlanmaktadır. Daha sonra ihtiyaç değerlendirmesine istinaden ilave 12 adet daha uçağın da üretimi projeye dahil edilecektir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

HÜRKUŞ-C uçağının öne çıkan bazı özellikler şunlardır: Zırhlandırılmış gövde yapısı, kendi kendini koruma sistemi, gece görüşe uygun dijital kokpit ve

gelişmiş uçuş sistemleri, sayısal emniyetli haberleşme sistemleri, görüntü & veri bağlantısı ile termal görüntüleme/nişangah sistemleri. Ayrıca bu uçakların envantere dahil olmasıyla, silahlı kuvvetlerin pilot eğitim ihtiyacının karşılanması yanında, hafif taarruz ve silahlı keşif görevlerinin yüksek bir hassasiyet ve çok düşük bir maliyet ile gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Projenin tamamlanması ile birlikte uçağın sahip olacağı silah sistemleri ise CİRİT Lazer Güdümlü Füze, UMTAS Güdümlü Roket gibi milli mühimmatların yanı sıra genel maksat bombaları ile 12,7 mm ve 20 mm top sistemleri şeklinde sıralanabilir(<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **MİLLİ MUHARİP UÇAK: TF-X**

TUSAŞ firması tarafından yürütülen bu proje ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin 2030'lu yıllardan itibaren ihtiyaç duyacağı savaş uçaklarının yurt içi kaynak ve bilgi birikimi ile üretilmesi hedeflenmektedir. Milli Muharip Uçak ile ilk uçuşun 2023 senesinde yapılması planlanmakta olup, uçağın prototipinin bu süreç içerisinde tamamlanması amaçlanmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **TAARRUZ TAKTİK KEŞİF HELİKOPTERİ: T129 ATAK HELİKOPTERİ**

Söz konusu proje ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Taarruz ve Taktik Keşif Helikopteri ihtiyacının giderilmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda, AgustaWestland tasarımı A129 helikopteri gövdesinin, ihtiyaçlara uygun olarak; motor, aktarma organları ve kuyruk pallerinin değiştirilmesinin yanında milli aviyonik ve silah sistemleri ile donatılması neticesinde T129 helikopteri ortaya çıkmış olup kendi sınıfında dünyanın en etkin saldırı helikopteri durumundadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

T129 ATAK Helikopterleri çok amaçlı görevler ve yakın hava desteği görevlerini yerine getirmek üzere iki tip olarak dizayn edilmiştir. Yakın hava desteği görevi için T129A model helikopterler tasarlanmış olup, bu helikopterler 500 adet mühimmat kapasiteli 20 mm top ve en fazla 76 adet 70 mm güdümsüz roketle donatılmıştır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Çok amaçlı görevler için dizayn edilen T129 B helikopteri ise en modern elektronik harp gereçleri ile donatılmış ve aynı anda 500 adet top mermisi, 12 adet güdümlü CİRİT, 8 adet güdümlü anti-tank füzesi UMTAS ve 2 adet STINGER güdümlü mermisi taşıma kapasitesine sahiptir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

TUSAŞ firması tarafından üretimine devam edilen ATAK Helikopterlerinin ilki 2014 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerine teslim edilmiştir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- İNSANSIZ HAVA ARACI: ANKA

İnsansız Hava Aracı projesi ile ilk etapta, Silahlı Kuvvetlerin hedef teşhis ve tespit ile keşif ve gözetleme ihtiyacını karşılamak üzere ihtiyaç duyulan milli bir sisteme sahip olunması hedeflenmiştir.

TUSAŞ (TAI) firmasınınca gerçekleştirilen projenin ilk aşamasında, Orta İrtifa Uzun Havada Kalıslı (MALE-Medium Altitude Long Endurance) sınıfı prototipler üretilerek teslim edilmiş ve bu surette projenin ilk aşaması tamamlanmıştır. Devam eden süreçte ise insansız hava araçlarının seri üretimi hedeflenmektedir. Sistem özetle, gerçek zamanlı görüntü istihbaratı görevleri kapsamında, kötü hava şartları da dahil gece-gündüz, keşif, gözetleme, sabit/hareketli hedef tespit, teşhis, tanımlama ve takip amaçlarını elde etmek üzere, 200 kg faydalı yük kapasitesi ile 30000 feet yükseklikte 24 saat uçuş süresi yeteneklerine sahiptir. (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- SİLAHLI İNSANSIZ HAVA ARACI: BAYRAKTAR

Bayraktar İHA Projesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin havadan keşif gözetleme ve hedeflerin etkisiz hale getirmesi ihtiyacının giderilmesi amacıyla BAYKAR firması tarafından yürütölmektedir.

Bayraktar Taktik İHA Sistemi, milli tam otomatik uçuş kontrol özellikleri, üç yedekli uçuş kontrol sistem mimarisi, özgün seyrüsefer ve sensör füzyonu uygulamaları ile dünya klasmanında en ileri teknolojik seviyede geliştirilmekte olan keşif ve gözetleme araçlarından birisidir.

Sistemin öne çıkan özellikleri olarak, 24 saat süreyle uçuş yeteneği, 24000 feet yükseklikte görev ifası, 150 kilometre mesafede muhabere imkanı 70 deniz mili hızı, 12 metre uzunluğunda kanat açıklığı ile 650 kg. kalkış ağırlığı ve 55 kg faydalı yük taşıma kapasitesi sayılabilmektedir.

Bayraktar İHA Sistemlerinde, TB2, MAM ve MAM-L mühimmatları ile UMTAS füzeleri kullanılmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- YER GÖZETLEME UYDULARI: GÖKTÜRK

Teknoloji transferi ve ortak geliştirme prensipleri çerçevesinde tedarik edilmesi amaçlanan GÖKTÜRK gözetleme uydu projesi ile Yeryüzünde herhangi bir bölgeden askeri istihbarat amaçlı yüksek çözünürlüklü görüntü elde edilmesine imkan tanınması, Yaşanan bir doğal afet sonrası hasar tespiti yapılması, Ormanlık alanların kontrol edilmesi, Kaçak yapıların tespit edilmesi, Haritacılık ve tarım işlemleri gibi birçok sivil faaliyet alanında da görüntü ve veri ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir (<https://www.ssm.gov.tr/>).

Söz konusu proje vasıtasıyla askeri açıdan ise; ülkemizi çevreleyen karasal alan ve karasularının gözetlenmesi, uzay ve havacılık alanında yerli sanayileşmeye yönelik bir model oluşturması, sistem ve alt sistem seviyesi dizayn yapabilme yeteneğinin elde edilmesi, montaj ve entegrasyon ile test merkezi kurulması gibi kazanımlar elde edilecektir.

GÖKTÜRK Uydusu 5 Aralık 2016 tarihinde Fransız Guyana'sından Vega fırlatma aracı ile yörüngesine yerleştirilmiş ve elde ettiği veri ve görüntüler sayesinde askeri ve sivil alanda hizmet sunmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>).

- **DİĞER PROJELER:**

Halihazırda yukarıda sunulan kara, deniz ve hava platformlarına yönelik yürütülen projelerin yanında Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacına yönelik temin ve tedarik süreci devam etmekte olan çok sayıda proje bulunmaktadır (<https://www.ssm.gov.tr/>). Bu projelerden öne çıkanlar şunlardır: AVCI (Kask Entegre Kumanda Sistemi), MİLDAR (Hava Platformları İçin Milimetrik Dalga Radarı Geliştirilmesi), TUYGUN (İleri Görüntüleme Teknolojileri Geliştirilmesi), ULAK (4.Nesil (4G/LTE) Haberleşme Teknolojileri Geliştirilmesi), İpek (Havacılıkta Kullanılan Karbon Elyaf Takviyeli Termoset Reçineli Prepreg Geliştirilmesi Projesi), KRİSTAL (Havacılıkta Kullanılan Nikel Süperalaşım Malzeme Ve Üretim Proseslerinin Geliştirilmesi Projesi), STAMP (Sahil Güvenlik Botları Silah Ve Silah Sistemi Modernizasyonu), MPT-76 (Milli Piyade Tüfeği), UMTAS (Uzun Menzilli Tanksavar Füze Sistemi), OMTAS (Orta Menzilli Tanksavar Füze Sistemi), CİRİT (Lazer Güdümlü Füze), SOM-J (Seyir Füzesi F-35 Entegrasyonu), HAVA SOJ (Hava Platformunda Uzaktan Elektronik Destek / Elektronik Taarruz Kabiliyeti Projesi), KARA SOJ (Kara Konuşlu Uzaktan Elektronik Destek / Elektronik Taarruz Kabiliyeti Projesi), SİSAMER (TSK Siber Savunma Merkezi Kurulması Projesi), KAYI (Sınır Güvenlik Sistemi Projesi), HEWS (Helikopter Elektronik Harp Suiti Geliştirme Projesi),

KAYNAKÇA

Açıkel, Fethi, "AKP İslamcılığının Üç İdeolojik Ve Üç Jeopolitik Dönüşümü: İslami Liberalizm, Pan-İslamist Popülizm ve İslamcı Ulusalçılık", **Birikim**, 2017, C.332, s.10-40.

Akman, Engin, "Güney Kore ve Türkiye Arasında Gelişen Ticaret Ortaklığı: Savunma Sanayii Örneği", **Güvenlik Stratejileri**, s.23, 2016.

Arı, Tayyar & Pirinçci, Ferhat, "Turkish-American Relations in the Context of Iraq War: From Crisis to Recovery", **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, S.34, No 1, 2010.

Aslan, Ali, "Problematizing Modernity, in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.9, S.33, 2013.

Aydın, Mustafa ve Ereker, Fulya, *Türkiye'de Güvenlik, Algı, Politika ve Yapı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Balcı, Ali, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017

Ball, Nicole & Leitenberg Milton, *The Structure of the Defence Industry: An International Survey*, London and Canberra: Croom Helm, 1983

Bayat, Mert, **Milli Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul, 1986

Center For Strategic International Studies, **Restoring the Eastern Mediterranean as a U.S. Strategic Anchor**, CSIS, Washington, 2018

Cicioğlu, Filiz, "Ermenistan ve Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.5,S.2, 2010

Clausewitz, Carl Von, **On War**, Oxford University Press, New York, 2007

Chomsky, Noam, **In On Power, Dissent and Racism:A Discussion with Noam Chomsky**, Baraka Productions, 2003.

Çavuşoğlu, Mevlüt, “Turkish Foreign Policy in a Time of Perpetual Turmoil”, **Insight Turkey**, C.19, S.1, 2017.

Dal Parlar, Emel, “Conseptualising and Testing the Emerging Regional Power of Turkey in the Shifting International Order”, **Third World Quarterly**, C.37, No.8, 2016.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.

Davutoğlu, Ahmet, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.

Defence Turkey, 2013 **Figures of Turkish Defence Industry**, Vol.8, No:53, İstanbul, 2013.

Devlet Planlama Teşkilatı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 1974, 1984,

Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2536, 2000,

Fuller, Graham, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Çev. Mustafa Acar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008

Gat, Azar, **The Origins of Military Thought From the Enlightenment to Clausewitz**, Oxford University Press, New York, 1989

Girdner, Eddie J., “The Greater Middle East Initiative:Regime Change, Neoliberalism and Us Global Hegemony”, **The Turkish Year Book**, C.36, s.37-71, 2008.

Gözen, Ramazan, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017

Güller, Mehmet Ali, "MİT'in Hayalet Konferansı" Ulusal Kanal, 17 Haziran 2012.

Gürcan, Metin. "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", **Bilgi Strateji Dergisi**, Güz 2011. S.71-128, 2011.

Hayek, Friedrich August, **The Road to Serfdom**, Routledge, London, 2001.

Hermann, Charles F., "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", **International Studies Quarterly**, C.34, S.1, Mart 1990.

Heywood, Andrew, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Çev. Fahri Bakırcı, BB101 Yayınları, İstanbul, 2015.

Hill, Christopher, **The Changing Politics of Foreign Policy**, Plagrave Mac, Millan, 2003

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007

Huntinton, Samuel P. **Asker ve Devlet**, Çev.K.Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, 2006

İnat, Kemal & Duran, Burhanettin, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", **Demokrasi Platformu**, C.1, No.4, Güz.

Karakaş, Nuri, "Amerikan Ödünç Verme Kanunlarına Türkiye", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, S. 1, 2009

Kaya, Emirhan, "Dış Politika Değişimi: AKP Dönemi Türk Dış Politikası", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 12, 2015, Sf:71-91

Kirişçi, Kemal & Kaptanoğlu, Nilgün, “The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy”, **Middle Eastern Studies**, 2011, C.47, S.5 s.705-724

Kissinger, Henry, **Diplomasi**, Çev.İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000

Larrabe, Stephen F., *Turkey As a US Security Partner*, Rand Corporation, 2008.

Lawson, Fred H., “Syria’s mutating çivil war and its impact on Turkey, Iraq and Iran”, **International Affairs**, C.90, No.6, 2014.

Ledbetter, James, **50 Years of the Military Industrial Complex**, New York Times, 25 Ocak 2011.

Lesser, Ian, “Turkey’s Third Wave-And the Coming Quest for Strategic Reassurance”, **On Turkey Series**, German Marshall Fund, 2011.

Mann, Michael, **Devletler, Savaş ve Kapitalizm: Politik Sosyoloji İncelemeleri**, Çev. Semih Türkoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Mann, Michael, **The Sources of Social Power Volume 1**, Cambridge University Press, New York, 1986.

McNeill, William H, **The Pursuit of Power: Technology, Armed Force and Socity since A.D.1000**, The University of Chicago Press, 1982.

Mills, C.Wright, **The Power Elite**, 1956.

Modelski, George, **A Theory of Foreign Policy**, Princeton University Press, 1962.

NYE, Joseph S., "Soft Power The Means To Succes In World Politics", **Public Affairs**, New York, 2004.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Osborne, Peter, **Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşi**, Çev.Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Özcan, Gencer, "Türk Dış Politikasında Sosyo-Ekonomik Yapı ve Aktörler",**XXI Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu,Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, Der Yayınları, 2012

Parker, Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017

Rumelili, Bahar, "İnşacılık/Konstrüktivizm", **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, Der. Evren Balta, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016

Sinkaya, Bayram, "Rationalization of Turkey-Iran Relations:Prospects and Limits", **Insight Turkey**, s.14, 2012

Smit, Wim A, *Military Technologies and Politics, The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Der.Tilly, Charles & Goodinn Robert E,Oxford University Press, New York, 2006

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2014

Sönmezoğlu, Faruk, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015**, Der Yayınları, İstanbul, 2016.

Stoessinger, John G. **Why Nations Go War ?**, Wadsworth Publishing Co Inc, Boston, 2010.

Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Çev. Adil Demir, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2008.

The Military Balance, International Institute For Strategic Studies, Londra, 2014.

Tilly, Charles, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

Tunçdemir, Cemal, *Başkan Eisenhower'ın Tarihe Geçen Konuşması*.

Tür, Özlem, "Economic Relations with the Middle East under the AKP-Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones", **Turkish Studies**, C.12, No.4, 2011.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-2014)**, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

Uzgel, İlhan, "Dış Politikada AKP:Stratejik Konumdan Stratejik Modele", **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, s.357-409, 2013.

Uzgel, İlhan, "Türk Dış Politikasının Özerkliği", Radikal, 2 Ekim 2011,

Vergin, Nur, **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003

Waltz, Kenneth, **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, Columbia, University Press, New York, 1954

Wisniewski, Rafal, "Military-Industrial Aspects of Turkish Defence Policy", **Rocznik Integracji Europejskiej**, Nr:9, 2015.

Yıldızoğlu, Ergin "Dış Politika Ne İşe Yarar?",

İnternet Kaynakları

“ASELSAN”, <http://www.aselsan.com.tr/tr-tr/Sayfalar/default.aspx> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“BMC”, <http://www.bmc.com.tr/savunma-sanayii/savunma-sanayii-ve-ozel-projeler/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Hava Alanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş.”, <http://www.sgairport.com/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Military Industrial Complex.”, http://www.wiki-zero.com/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTWlsaXRhc_nnigJNpbmR1c3RyaWFsX2NvbXBsZXg. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Nurol Savunma”, <https://www.nurol.com.tr/fnss-savunma-sistemleri-as>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“OTOKAR”, <https://www.otokar.com.tr/tr>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Roket Sanayii ve Tic. A.Ş.”, <http://www.roketsan.com.tr/>, Erişim Tarihi

“Savunma Sanayii Müsteşarlığı”, <https://www.ssm.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Savunma Sanayii Teknolojileri A.Ş.”, <http://sstek.com.tr/>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.” , <https://www.tai.com.tr/>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı”,
<https://www.tskgv.org.tr/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018

“Stockholm International Peace Research Institute”,
<https://www.sipri.org/databases> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2018

ÖZET

Bu çalışmada, devlet denen siyasi örgütlenmelere ait zor kullanım aygıtı olan silahlı kuvvetlerin, savaş ve savaş hazırlığı faaliyetleri ve teknolojik açıdan geçirdiği değişim ve gelişimler sonucunda, bağılı olduğu devletlerin içyapısını, iç siyasetini ve tipolojisini değiştirerek dönüşüme uğrattığı düşüncesinden hareket ederek; modern anlamda devlet, askeri güç ve askeri teknoloji arasında meydana gelen etkileşimin sonuçlarının dış politika üzerinde ne tür yansımaları olabileceği incelenmiştir.

Bu kapsamda, 2000'li yıllardan itibaren Türk Dış Politikası ve savunma sanayiinin, geçmişten gelen birikimlerini, şartlarını ve zorunluluklarını da göz ardı etmeden ne tür bir karşılıklı etkileşim halinde oldukları ve birbirlerini ne derece destekleyebildikleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Askeri Güç, Askeri Teknoloji, Dış Politika, Savunma Sanayii.

ABSTRACT

In this study, we examine the interaction between the modern state and its power tool armed forces as to what kind of reflections may be on foreign affairs, by taking care the fact that military power has changed and transformed the political organizations, called state, to which belongs it, internal politics, structure and typology.

In this context, since 2000s, Turkish Foreign Policy and national defense industry are investigated, what kind of mutual interaction that they are able to support each other and how much they can support each other, taking into account their backgrounds.

Key Words: State, Military Power, Military Technology, Foreign Policy, Defense Industry.